

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**MARDİN GELENEKSEL YERLEŞİM DOKUSUNUN
KENTSEL DIŞ MEKÂN KULLANIMLARI
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Mimar Mehmet Mustafa TURAL

**FBE Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Feride ÖNAL

İSTANBUL, 2009

İÇİNDEKİLER

Sayfa

SİMGE LİSTESİ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
KISALTMA LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
ÇİZELGE LİSTESİ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖNSÖZ	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
1 GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	1
1.2 Çalışmanın Yöntemi	2
2 KAVRAMSAL VE KURAMSAL TANIMLAR	2
2.1 Mekan Tanımı	2
2.2 Kentsel Mekan ve Kentsel Dış Mekan Kavramlarının İrdelenmesi	3
2.2.1 Kentsel Mekan Türleri	9
2.2.1.1 Özel Mekan	9
2.2.1.2 Yarı Özel Mekan	9
2.2.1.3 Kamusal Mekan	11
2.2.1.4 Yarı Kamusal Mekan	13
2.2.2 Kentsel Dış Mekanın Tanımı	15
2.2.3 Dış Mekanda İnsan-Çevre İlişkisi	15
2.3 Kent Dokusu Fiziksel Özellikleri	17
2.4 Kent Dokusunun Morfolojisi Bağlamında İncelenmesi	20
3. MARDİN KENTİNİN DIŞ MEKAN KULLANIMLARI BAĞLANMINDA İNCELENMESİ	22
3.1 Mardin Kentinin fiziksel ve sosyal yapısı	22
3.2 Kentin Tarihsel ve Mekansal Gelişim Süreci	25
3.3 Kent Dokusu ve Kent Dokusunu Etkileyen Faktörler	28
3.3.1 Topoğrafya Kullanımı	30
3.3.2 Parsellerin Oluşumu ve Kullanım İlişkisi	0

3.3.3	Kat Adetleri ve Yükseklikleri.....	34
3.4	Kent Dokusu Mimari Bileşenleri.....	35
3.4.1	Kale.....	35
3.4.2	Sokaklar,Abbaralar ve Meydanlar	37
3.4.3	Dini ve Kamusal Yapılar	39
3.4.4	Çarşılar.....	42
3.4.5	Konutlar ve Mahalleler	44
3.5	Mardin Kentsel Dış Mekan Bağlamında incelenmesi	47
3.5.1	Sokak Tipolojisi.....	48
3.5.2	Mardin Gelenksel Dokusunda Alt bölge İncelemesi	74
3.5.3	Alt bölge Mimari Bileşenleri ilişkisi	76
4	SONUÇ.....	84
	KAYNAKLAR.....	87
	EKLER	90
5	Mardin Kenti ve Sit Alan Çalışmaları	90
5.1	Eski Eserler.....	91
5.2	Yıkılacak Yapılar.....	92
5.3	Mülkiyet Analizi.....	93
5.4	İşlev Analizi	94
5.5	Yapı Kullanım	95
5.6	Kat Analizi.....	96
6	Mardinar Abbara Röleve Çalışmaları.....	97

ÖZGEÇMİŞ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.138
---------------	-------------------------------------

KISALTMA LİSTESİ

S	Sokak
Y.B.	Yaşama Birimi
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
UNESCO	United Nations Educational, Scientific And Cultural Organization
MAREV	Mardinliler Eğitim Ve Dayanışma Vakfı
MARDİNAR	Mardin Araştırma

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 Fiziksel mekanın oluşumu (A.Gül,1989)	2
Şekil 2.2 Royal Docks için bir kıyı düzenleme önerisi kesitleri (Londra)	4
Şekil 2.3 Kentsel Mekan Alanları (A.Gül,1989)	6
Şekil 2.4 Kentsel Mekan (D.Yollu,2006)	6
Şekil 2.5 Kullanıcı – Mekan ilişkisi (A.Gül,1989)	8
Şekil 2.6 Kentsel Mekan kullanımı (A.Gül,1989)	9
Şekil 2.7 Mekanda Mülkiyet (A.Gül,1989)	10
Şekil 2.8 Kent Mekanı Kullanım alanları (Çubuk, 1978)	11
Şekil 2.9 Mekan-İnsan ilişkisi(Çubuk, 1978)	12
Şekil 2.10 Kentsel Mekan Kullanımı-Yarı Kamusal Mekan (A.Gül,1989)	13
Şekil 2.11 Kentsel Mekan Tanım	11
Şekil 2.12 Kentsel Dış Mekan Tanım.....	15
Şekil 2.13 Esnek Boş (Yapılanmamış) Mekan Sınırı (A. Gül, 1989)	16
Şekil 2.14 ABCD tipolojisi (Marshall, 2005)	18
Şekil 2.15 Kent dokuları (Trancik, 1986)	18
Şekil 2.16 Mardin Tarihi Kent Organik Yerleşim Dokusu (Mardin Belediyesi)	19
Şekil 2.17 Newman's defensible space hierarchy (Trancik, 1986)	20
Şekil 2.18 Traditional pattern of direct access from public street (Trancik, 1986)	20
Şekil 3.1 Türkiye Haritası.....	22
Şekil 3.2 Mardin İlçeler ve Ulaşım Haritası	22
Şekil 3.3 Mardin Yerleşim Süreci (Kaynak Okyay,İ. A.g.e)	26
Şekil 3.4 Mardin Kenti Mahalleleri (Mardin Kent Rehberi)	27
Şekil 3.5 Mardin Topoğrafya Kent ilişkisi (Gariel, A.,1940)	30
Şekil 3.6 Geleneksel Evlerin Konum Plan Örnekleri (Alioğlu, F.,1989)	32
Şekil 3.7 Geleneksel Mardin Yapı –Parsel İlişkisi	33
Şekil 3.8 Yeni Mardin Yerleşiminde Yapı – Parsel ilişkisi.....	33
Şekil 3.9 Kat oluşumunda eğimin kullanımı (Alioğlu, F.,1989)	34
Şekil 3.10 Görüş açısını gösteren kesit (Kaynak Okyay,İ. A.g.e)	35
Şekil 3.11 Mardin Kalesi(Alioğlu, 1989)	36
Şekil 3.12 Mardin Mahalleleri (Alioğlu, 1989)	46

Şekil 3.14 Mardin Sokak Tipoloji Analiz Noktaları	47
Şekil 3.15 Sokak Tipolojisi	48
Şekil 3.16 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 01	49
Şekil 3.17 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 02	49
Şekil 3.18 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 03	50
Şekil 3.19 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 04	50
Şekil 3.20 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 05	51
Şekil 3.21 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 06	51
Şekil 3.22 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 07	52
Şekil 3.23 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 08	52
Şekil 3.24 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 09	53
Şekil 3.25 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 10	53
Şekil 3.26 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 11	54
Şekil 3.27 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 12	54
Şekil 3.28 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 13	55
Şekil 3.29 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 14	55
Şekil 3.30 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 15	56
Şekil 3.31 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 16	56
Şekil 3.32 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 17	57
Şekil 3.33 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 18	57
Şekil 3.34 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 19	58
Şekil 3.35 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 20	58
Şekil 3.36 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 21	59
Şekil 3.37 Mardin Sokak Form Analizi 01	59
Şekil 3.38 Mardin Sokak Form Analizi 02	60
Şekil 3.39 Mardin Sokak Form Analizi 03	60
Şekil 3.40 Mardin Sokak Form Analizi 04	61
Şekil 3.41 Mardin Sokak Form Analizi 05	61
Şekil 3.42 Mardin Sokak Form Analizi 06	62
Şekil 3.43 Mardin Sokak Form Analizi 07	62
Şekil 3.44 Mardin Sokak Form Analizi 08	63
Şekil 3.45 Mardin Sokak Form Analizi 09	64

Şekil 3.46 Mardin Sokak Form Analizi 10.....	64
Şekil 3.47 Mardin Sokak Form Analizi 11.....	65
Şekil 3.48 Mardin Sokak Form Analizi 12.....	65
Şekil 3.49 Mardin Sokak Form Analizi 13.....	66
Şekil 3.50 Mardin Sokak Form Analizi 14.....	66
Şekil 3.51 Mardin Sokak Form Analizi 15.....	67
Şekil 3.52 Mardin Sokak Form Analizi 16.....	67
Şekil 3.53 Mardin Sokak Form Analizi 17.....	68
Şekil 3.54 Mardin Sokak Form Analizi 18.....	68
Şekil 3.55 Mardin Sokak Form Analizi 19.....	69
Şekil 3.56 Mardin Sokak Form Analizi 20.....	69
Şekil 3.57 Mardin Sokak Form Analizi 21.....	70
Şekil 3.58 Mardin Sokak Form Analizi 22.....	70
Şekil 3.59 Mardin Sokak Form Analizi 23.....	71
Şekil 3.60 Mardin Sokak Form Analizi 24.....	72
Şekil 3.61 Mardin Sokak Form Analizi 25.....	72
Şekil 3.62 Mardin Sokak Form Analizi 26.....	73
Şekil 3.63 Mardin Sokak Form Analizi 27.....	73
Şekil 3.64 Mardin Alt Bölge Çalışması Vaziyet Planı	74
Şekil 3.65 Mardin Alt Bölge Çalışması Kesit Noktaları	75
Şekil 3.66 Mardin Alt Bölge Kesit A-A Genel	76
Şekil 3.67 Mardin Alt Bölge Kesit A-A Detay	76
Şekil 3.68 Mardin Alt Bölge Kesit B-B Genel.....	77
Şekil 3.69 Mardin Alt Bölge Kesit B-B Detay	77
Şekil 3.70 Mardin Alt Bölge Kesit C-C Genel.....	78
Şekil 3.71 Mardin Alt Bölge Kesit C-C Detay	78
Şekil 3.72 Mardin Alt Bölge Kesit D-D	79
Şekil 3.73 Mardin Alt Bölge Kesit E-E.....	79
Şekil 3.74 Mardin Alt Bölge Kesit F-F	80
Şekil 3.75 Mardin Alt Bölge Kesit G-G	80
Şekil 3.76 Mardin Alt Bölge Kesit G-G Genel	81
Şekil 3.77 Mardin Alt Bölge Kesit G-G Detay	81
Şekil 3.78 Mardin Alt Bölge Perspektif 01	82

Şekil 3.79 Mardin Alt Bölge Perspektif 02	82
Şekil 3.80 Mardin Alt Bölge Perspektif 03	83
Şekil 3.81 Mardin Alt Bölge Perspektif 04	83
Şekil 5.1 Mardin Kenti Sit alanı(Kaynak:Mardin Belediyesi)	90
Şekil 5.2 Eski Eser Analizi(Kaynak: TOKİ Kentsel Dönüşüm Projesi)	91
Şekil 5.3 Yıkılacak Yapılar Analizi(Kaynak: TOKİ Kentsel Dönüşüm Projesi)	92
Şekil 5.4 Mülkiyet Analizi(Kaynak: TOKİ Kentsel Dönüşüm Projesi)	93
Şekil 5.5 İşlev Analizi(Kaynak: TOKİ Kentsel Dönüşüm Projesi)	94
Şekil 5.6 Yapı Türleri Analizi(Kaynak: TOKİ Kentsel Dönüşüm Projesi)	95
Şekil 5.7 Kat Analizi(Kaynak: TOKİ Kentsel Dönüşüm Projesi)	96

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 2.1 Siena Meydanı (İtalya)	4
Fotoğraf 2.2 High Line 1930 yıllarında demiryolu (New York)	7
Fotoğraf 2.3 High Line Yenileme Projesiyle (New York)	7
Fotoğraf 3.1 Zinciriye Medresesinden Bir Bakış (Tural, 2009)	24
Fotoğraf 3.2 Mardin Yerleşim Doku (coll. M. Paboudjian, 1910)	25
Fotoğraf 3.3 Mardin Yeni ŞehirYerleşim (Tural,2009)	26
Fotoğraf 3.4 Mardin Kalesi v e Şehir (Tural,2009)	36
Fotoğraf 3.5 Mardin’de Abbara Kullanımı (Tural, 2008)	38
Fotoğraf 3.6 Ulu Camii Minare Duvarın (Tural,2008)	40
Fotoğraf 3.7 Zinciriye Medresesi (Tural,2008)	41
Fotoğraf 3.8 Mardin Çarşı (Tural,2008)	43
Fotoğraf 5.1 Mardin Soakak Ababra İlişkisi (Tural,2009)	84
Fotoğraf 5.2 Mardin mahalleleri (Tural,2009)	84
Fotoğraf 5.3 Mardin Sokak Yaşamı (Tural,2009)	85
Fotoğraf 5.4 Mardin Terasların Kullanımı (Tural,2009)	85
Fotoğraf 5.5 Mardin Abbara (Sokak) – Konut ilişkisi (Tural,2009)	86

ÖNSÖZ

Güneydoğu Anadolu'nun adından en çok söz ettiren kentlerinden birisi olan Mardin de, son dönemlerde görsel basında çoğu zaman abartılarak betimlenen ağaların, aşiret çatışmalarının olduğu ve tarihi mekanlarında çekilen dizileriyle bölgeye olan merakı giderek artmaktadır. Bölgedeki terörün büyük ölçüde etkisinin azalması ve basının desteğiyle kent gerek iç turizm, gerekse dış turizmde büyük ilerlemeler kaydetmektedir.

Birçok kentten farklı olarak Mardin denildiğinde simge haline gelmiş bir yapıdan çok kentin tarihi yerleşim dokusunun bütünü akla gelmektedir. Tez çalışmam Geleneksel Mardin yerleşim dokusunu anlamak için bir katkıda bulunabilmişse hedefine ulaşmış demektir.

Tez süresince bana destek olan aileme ve değerli hocalarıma en içten dileklerle teşekkür ederim.

Eylül 2009

Mehmet Mustafa TURAL

ÖZET

Mardin, bugüne kadar korunan dokusuyla, yüzyıllar öncü oluşmuş ve bütünüyle kültür mirası olan özgün bir kenttir. Eklenerek türemiş ve iç içe geçmiş karmaşık mülkiyet sınırlarına sahip özgün kent dokusuyla Mardin; mekan tanımlarını, diğer yerleşimlerden farklı olarak yeniden yorumlama gerekliliği sunmaktadır.

Çalışma kapsamında, Kentsel ölçekte mekan, Kentsel Dış mekan, kamusal ve özel mekanlar ve bu mekanlar arasındaki ilişkiler irdelenerek, Kent morfolojisi bağlamında Tarihi Mardin yerleşim dokusunun hangi yöntemlerle okunabileceği üzerine çalışmalar yapıldı.

Geleneksel Mardin kentinin coğrafi ve kültürel özellikleri, kentin tarihsel ve mekansal gelişimleri bağlamında sosyal gelişmelerin fiziksel mekana olan etkileri araştırıldı. Yerleşim dokusunu kentin kurulduğu topografya, kale ve ova arasında oluşan mekansal ilişkiler dizilimi, yapılar bütünlüğü, sokak ve mahalleden oluşan organik kent dokusu, teras ve avluların kentsel mekanda ki ilişkileri incelendi..

Anahtar Kelimeler: Mardin Geleneksel Yerleşim Dokusu, Kentsel Dış Mekan, Kent ve Topografya, Yerel Mimari.

ABSTRACT

Mardin, its elemental fabric preserved until today, is a unique city that formed as a whole through centuries of cultural heritage. By way of accumulated growth and complex intertwined estate boundaries with the original urban fabric identifying its spaces, in contrast to other settlements it requires constant reinterpretation.

By exploring space on an urban scale, the public and private open spaces of the city and the relationships between them has been defined. In the framework context of urban morphology, studies have been made to determine what methods can be used to read Mardin's historical settlement fabric.

The geographical and cultural characteristics of the traditional Mardin in context with historical and spatial developments have been investigated to see impact of social changes on physical spaces. The settlement fabric in the topography that the city is constructed on, the sequential order of spatial relationships between castle and plain, totality of structures, the organic urban quality that has grown from street and neighborhood and how the terraces and courtyards of edifices is associated in an urban space, have been explored.

Key Phrases: Traditional Settlement Fabric of Mardin, Open Spaces, City and Topography, Vernacular Architecture

1 GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Mardin, uygarlığın beşiği yukarı Mezopotamya coğrafyası içinde pek çok uygarlığın izlerini taşıyan; taş yapıları, iç içe geçmiş organik sokakları ve yerleşim dokusu ile sınırları tanımlanamayacak kadar karmaşık ve anlaşması için deneylenmesi gereken bir kenttir. Topografyasına uyumlu, her biri Mezopotamya Ovasına bakan yapıların yaşama alanları, avluları ve teraslarıyla Mardin Geleneksel Evi kent dokusunun temel bileşeni konumundadır.

Çalışmada, Tarihi Mardin kent dokusunun oluşturduğu dış mekanını, kentin kurulduğu topografya, kale ve ova arasında oluşan mekansal ilişki dizilimi, yapılar bütünlüğü, sokak ve mahalleden oluşan organik kent dokusunu, yapıların teraslarının kentsel mekana nasıl katılabildiğinin analizi yapılmıştır. Kamusal mekanın(Sokak), Özel mekan (Konut) ile aynı izdüşümünde inşa edilen Abbaraları, kesişen, çakışan ve yapıya girişlerinden kaynaklanan özgün sokak dokularını gözlemleyip şehrin bütününde bir tipolojisi üzerine çalışıldı.

Kent mekanını doğru okuyabilmek için mekanı oluşturan tüm mimari birleşenleri ve bu birleşenlerin farklı ilişkilerinin bir arada görülebildiği bir alt bölge tespit edilip, Mardin’e özgü mimari farklılıkları, seçilen alanda çizimler ve görsellerle tanımlanması amaçlanmıştır.

1.2 Çalışmanın Yöntemi

Bütün bu çalışmalar, öncelikle konuya dair (yazılı, sözlü ve görsel) literatür araştırmaları yapıp mevcut kaynaklar taranarak genel bilgiler derlenmiştir. Literatür çalışmaları sonunda kentin dış mekân kullanımlarına ilişkin çizimler, resimler, yazılar ışığında kent ve kullanıcı arasındaki kullanım analiz edilmiştir. Yerinde yapılan kişisel gözlemler, çizimler ve çekilen fotoğraflar, konuyla ilgili kurum ve kişilerle yapılan görüşmeler araştırmanın en önemli kısmını oluşturmaktadır.

Kentin dış mekan özelliklerini en iyi tanımlayabilecek bir alt bölge araştırmasıyla tespit edilmiş ve yakın çevresi ile birlikte bilgisayar ortamında üç boyutlu olarak modellenenebilmesi için gerekli açılardan resimler çekilmiş, eskizler çizilmiş ve ölçüler alınmıştır.

Çalışma özgün mimari elemanların oluşturduğu mekansal dizilimlerin kent dokusunda gelişim ve değişiminin nasıl gerçekleştiğinin ipuçlarını vermektedir. Yapılan görsel canlandırmalar kentin mevcut kesitlerinden alınmış ve tanımlanan bölgeler gerek çizim, gerekse görsel olarak çalışmaya eklenmiştir.

2. KAVRAMSAL- KURAMSAL TANIMLAR

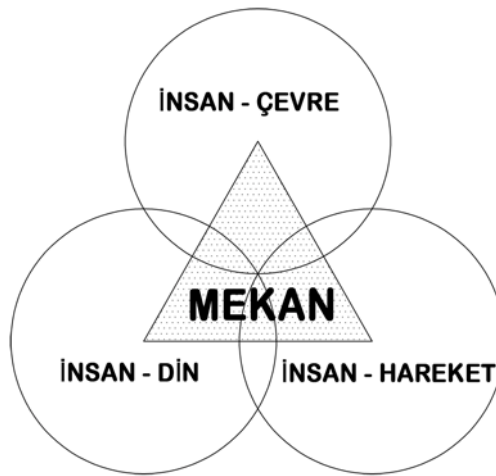
2.1. Mekan

Mekan farklı disiplinlerce farklı tanımlar içeren bir kavramdır. Türk dil kurumu sözlüğünde “bulunan yer” olarak tanımlanmaktadır. Mekan, coğrafi mekandan psikolojik mekana kadar çok geniş yelpazeyi kapsamaktadır.

Leibniz mekanı cisimleri herhangi bir durumu değil, onların birbirlerini olanak veren durumlar dizini olarak tanımlarken Kant için mekan insan kafasının temel önsel yatırımlarından birisidir, maddeden farklı ve ondan bağımsızdır, deney dışı sezidir, dış uyumun biçimidir. (Haçerlioğlu, 1987: 217-218)

Prak mekanı; fiziksel, kavramsal ve davranışsal mekan olmak üzere üç ayrı sınıfta incelemektedir. Buna göre;

- Fiziksel Mekan: Her türlü öznel etkiden bağımsız kendini oluşturan cisimlerin nitel özellikleriyle inceleyip ölçülebilen mekandır.
- Kavramsal Mekan: Olguların yani nitel verilerin insanlar tarafından algılanması ve algılanan olguların yorumlanmasıyla oluşan mekandır.
- Davranışsal Mekan: Kullanıcıların içindeki hareketleriyle şekillenen , kazandığı şekille kullanıcı hareketlerini belirleyen mekandır. (Prak, 1968)

Şekil 2.1 Fiziksel mekanın oluşumu (A.Gül,1989)

Schulz ise mekan kavramını somuttan soyut mekana doğru beş ayrı sınıfta incelemektedir. Schulz’a göre:

- 1.Bütüncül (pragmatic) Mekan: Fiziksel hareketin oluşturduğu, insanı çevresiyle bütünleştirecek hareketini belirleyen mekandır.
- 2.Algısal (perceptual) Mekan: Doğrudan yönlendirmenin oluşturduğu, insanların duyu organlarıyla farkına vardıkları mekandır.
3. Var olunan (existential) Mekan: İnsanın çevresine ait sabit imajını oluşturan, sosyal ve kültürel açıdan birlikte var olduğu ve biçimlendiği mekandır.
- 4.Bilişsel (cognitive) Mekan: Bütün fiziksel verilerin algılanıp, mekanın niteliği çerçevesinde yorumlanarak sonuç çıkartılmasıyla oluşan kavramsal mekandır.
- 5.Soyut (abstract) Mekan: Saf mantıksal ilişkilerin kurduğu, mekanı anlatmak için gereken kalıpları şekillendiren mekandır.(Schulz, 1972: 7-27)

2.2 Kentsel Mekan ve Kentsel Dış Mekan Kavramlarının İrdelenmesi

Kentsel mekan, yapıların dışında kalan, kentlilerin yaşadığı, kentle ilgili etkinliklerin gerçekleştiği, kent arazisi üzerinde kurulu alandır.

Kentsel mekanlar, ölçüleri bakımından kavranabilen ve boyutlarına bağlı olarak kademelendirilebilen, geometri ve estetik nitelik taşıyan biçim, içerik ve anlam özellikleri taşıyan mekanlardır.

Rob Krier’e göre kentsel mekan geometrik olarak çeşitli kütlelerle sınırlandırılmıştır. Dış mekanın kentsel olarak algılanmasını sağlayan, bu mekanın geometrik karakteristiklerinin ve estetik niteliklerinin açık bir şekilde okunabilmesidir. Krier’e göre kentsel açık alanları “bireylere istemli ve istemsiz, gelişigüzel hareketlilik sağlayan, içinde sürekli ve yönlendirilmiş bir hareket düzeninden çok oturma imkanı veren ve hareketliliğe zorlanmayan mekanlardır. (Giritlioğlu, 1979)

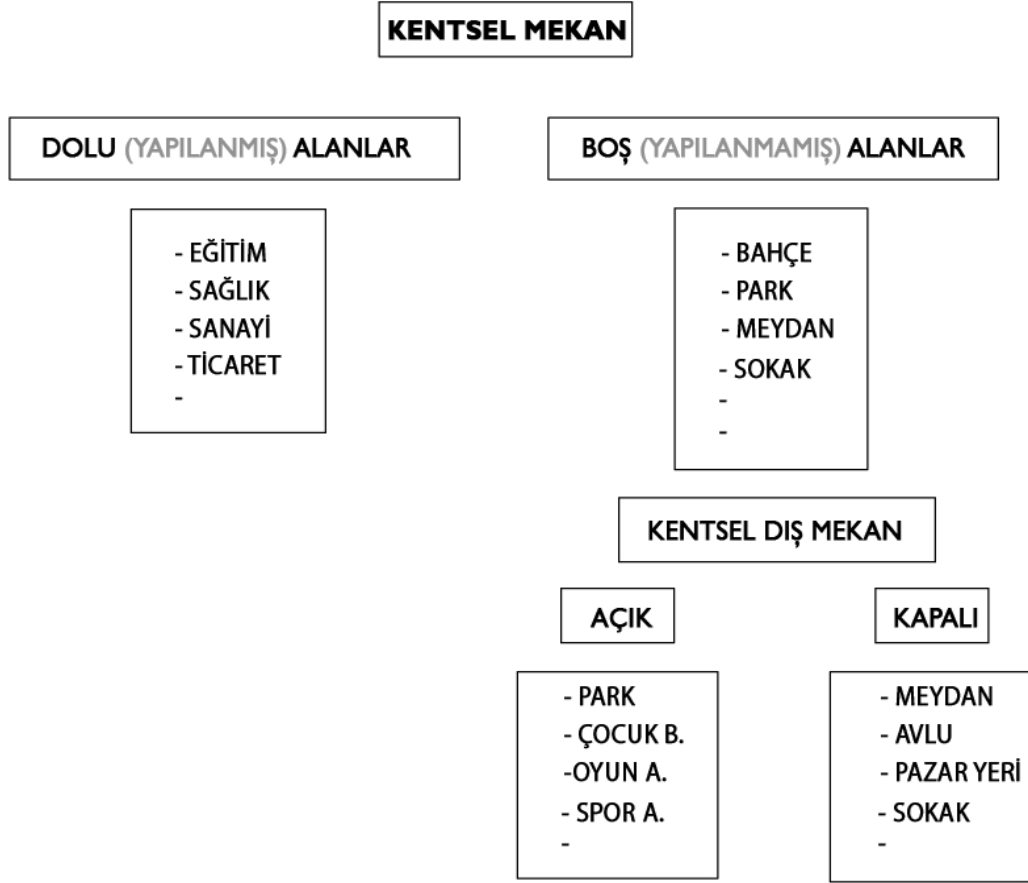
Başka tanıma göre; kentsel mekan, kentin ve kentsel biçimin dolayısıyla mimarının kentle ilişkisini kuran temel öge olarak düşünülebilir. Bir kentsel Mekanın kurgusunda kullanıcıların mekana yüklediği farklı kimlikler, bireylerin oluşturduğu toplumda meydana gelen tarihsel, kültürel ve sosyo-ekonomik süreçlerle birlikte mekansal kimliği oluşturmaktadır. (Zengel, 2002: 90)

Bir başka tanıma göre kentsel mekanlar, kentin insan yaşantısını öznel ve psikolojik süreçlerinin geçtiği, duygusal algı ve deneyimlerinin bilince, kişiliğe ve anılara dönüştüğü yerdir. (Eşkinat, 1992)

Kentsel Mekan, çok genel olarak analize yönelik yapısal bir çerçevede;

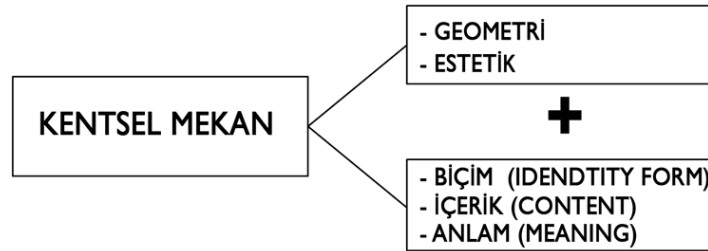
- biçim aldığı ilk bağlam olan doğal çevre ve onun özellikleriyle,
- toplumun doğayı kullanarak sosyal süreçlerle dönüştürdüğü sosyal içeriği ile,
- tarihsel süreçlerle zamanın bir ürünü ya da zamanla biriken bir oluşum dolayısıyla,
- kamusal/özel ilişkiler bağlamındaki nitelikleriyle,
- sosyal, fiziksel, ve sembolik boyutlarıyla,
- üstlendiği işlevler yoluyla,
- mekansal kurguları, geometrileri ve kentsel biçimleriyle,
- öznel ve duygusal tepkileri oluşturan görsel deneyimlerle tanımlanabilmektedir.

(Şener, H., Yıldız, D.,1999:Madanipour, 1996:60-62)

Şekil 2.3 Kentsel Mekan Alanları (A.Gül,1989)

Mekan tasarımı, insanların eylemlerini özgürce gerçekleştirebilecekleri mekanları teknik ve artistik yönden düzenlemeye ve yaratmaya yöneliktir. Fakat toplumsal etkinliklerin sürdüğü kent mekanının en önemli ögesi olan kentlinin davranış özgürlüğüne, bütünde kent sisteminin yararı için (kent taşıt ulaşım sisteminde olduğu gibi) sınırlamalar getirebilir.(Kılağ,1986)

Şekil 2.4 Kentsel Mekan (D.Yollu,2006)

Kentsel mekan devingen, kendi iç dinamiklerine sahip, kullanıcıların etkinliklerine bağlı olarak değişen, toplumdan topluma farklılık gösteren mekandır. Günümüzde insan ve kent

ilişkileri farklı boyutlara ulaştığından yeni fonksiyonlara sahip fazla kentsel mekanlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kentsel mekanları oluşturan bileşenler zamanla planlı veya plansız olarak işlevselliğini tamamlar yada yitirir. Bu durumda kentsel mekanın bu paçaları yeniden işlev kazandırılarak canlandırılır. Buna en güncel örnek olarak New York Manhattan bölgesinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen karayolu taşımacılığının demiryollarının taşımacılıktan aldığı payı azaltmasıyla birlikte daha az kullanılmaya başlanan High Line, 1960'larda kısmen yıkılmış ve nihayetinde 1980 yılında yük trenlerinin hat üzerindeki seferlerine son verilmiştir. High Line Yenileme Projesi kapsamında mevcut demir yolları yükseltilmiş gezinti yolları olarak tasarlanmış ve yeniden kentlilerin kullanıma açılmıştır.

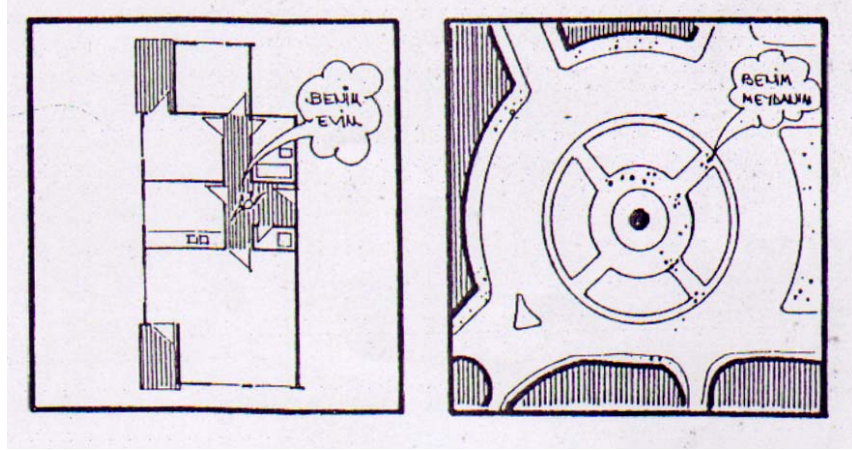
Fotoğraf 2..2 High Line 1930 yıllarında demiryolu olarak kullanılıyordu (New York)

Fotoğraf 2.3 High Line Yenileme Projesiyle gezinti yoluna dönüştürüldü(New York)

Kullanıcı özgürlüklerinin sınırlanabildiği kentsel mekan içinde kentlinin kullanımına açık mekanlar mülkiyet bağlamında iki genel grup içinde toplanabilir.

- Özel Mekan
- Kamusal mekan

Şekil 2.5 Kullanıcı – Mekan ilişkisi (A.Gül,1989)

Bu mekanlar birbirlerinden kesin hatlarla ayrılmazlar. Bu sınırlar geçiş mekanları ile daha nensel be yumuşak hale getirilir. Böylece bu ana mekan bölüntüsünün, kullanım ve işlevler açısından birbirlerinden ayrılışları sırasındaki yumuşak geçişleri, tampon bölgeler sayesinde sağlanır.(Çubuk et.al.,978)

Güzin konuk, bu tampon geçiş bölgelerine, düzlem ve seri geçiş mekanlarından oluşmasına göre dallanabilen ara yüz mekan tanımlamasını getirmektedir. Ara yüzleri, özel ve kamusal mekânları bir düzlem tarafından ayırıyorsa sert arayüz, mekan sıralanmalarından oluşan bir ayırım içinde ise kendi içlerinde de gene ikiye ayrılan yumuşak ara yüzler olmak üzere ikiye dallandırmaktadır. (Konuk ,1979)

Bu arayüzleri yarı özel ve yarı kamusal mekanlar olarak açabiliriz.

1. Özel Mekan

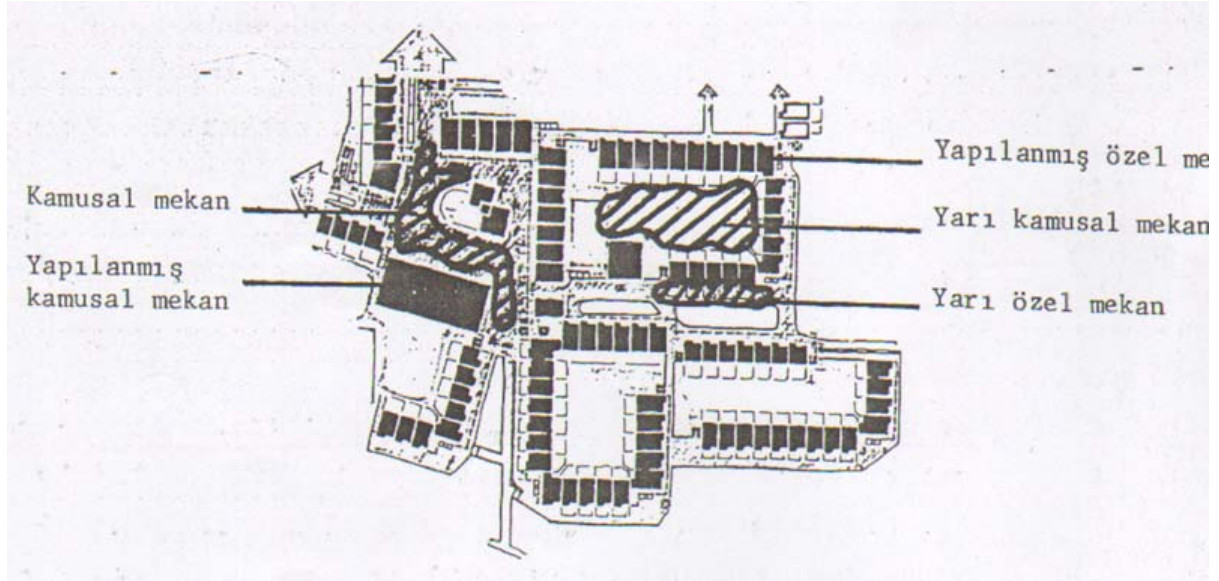
- Özel Mekan
- Yarı Özel Mekan

2. Kamusal Mekan

- Kamusal mekan

- Yarı Kamusal Mekan

Bu mekanlar kentin fiziki mekanları içinde yapılaşmış ve yapılaşmamış olarak konumlanabilirler.

Şekil 2.6 Kentsel Mekan kullanımı (A.Gül,1989)

2.2.1 Kentsel Mekan Türleri

2.2.1.1 Özel Mekan

Bu mekanlar yapıların içinde yer alan, kullanıcısı tarafından belli oranda biçimlendirilen, karakter kazandırılan ve kendisinin denetimi altında bulunan mekanlardır. Özel mekanlar, kullanıcılarının kontrolü altında olmasıyla da yasallık (tapu, ruhsat, iskan gibi) kazanmışlardır. Bu yasallık, kişiye mekana sahip olma ve özgürce kullanma hakkını vermektedir.

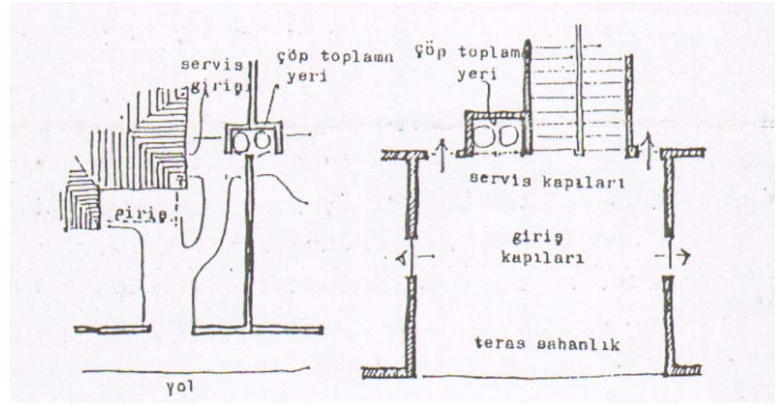
Her zaman tasarlama yöntemlerine göre değil genelde kullanıcı isteklerine göre biçimlendirilir. Yapılanmış özel mekanlar içinde özellik unsurunun yoğun olarak bulunduğu yapılar olarak dizilirse, konut, işyeri, tarım, hizmet, sanayi, yapıları olarak sıralanabilir. bunların arasında yapı bulunmayan özel mekanlar arsa, arazi, bahçe ve kişiye özel mekanlar yapılanmamış özel mekanlar olarak nitelendirilebilir. (Bakan, 1987)

2.2.1.2 Yarı-Özel Mekan

Yarı özel mekanlar, çevresinde yaşayan kişiler tarafından ortaklaşa kullanılan fiziksel

toplumsal mekanlardır. Kontlarda girişler, arka bahçeler, iç avlular, hastanelerde doktor dinlenme odaları, hasta odaları, üniversitelerde kürsü odaları yarı özel mekanlara örnek olarak verilebilir. (Ş.Gür, 1985)

Yarı özel mekanlar sokak ile konut arasında bir geçiş, bir hazırlık olarak, konutun kentle olan ilişkisini kuran, konuta ait, izlenebilen, kişi mülkiyetinde ancak kişinin tam olarak kullanma serbestliğine sahip olmadığı mekanlardır.(bakan, 1987) bahçeli konutlarda ön bahçe, bahçe giriş kapısına geçilen yer, apartmanlarda ise balkon, kapı önü gibi kişinin kullanımına ve mülkiyetine dahil fakat dışardan sınırlamaların getirilebildiği mekanlardır.

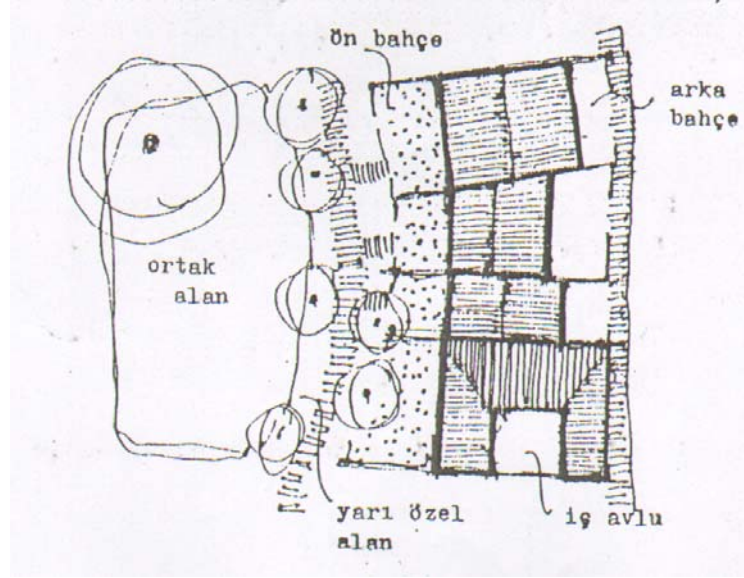

Şekil 2.7 Mekanda Mülkiyet (A.Gül,1989)

Bu mekanlar üzerinde toplumsal bir denetim söz konusu olup dışarıdan etkilenebilir ve gözlemlenebilir. Yarı özel bir mekana giren kişi, artık kentin özel mekanından özel bir mekana geçiş sırasında, kişinin bu mekan için hazırlandığı ve mülk sahibi tarafından izlenip, değerlendirildiği , sonuçta tam kontrollü özel mekana girip girmeme izninin verildiği mekandır.(Konuk, 1979) Kentlerde, özelde kişiler arasındaki ilişkinin, genelde kentsel düzenin kurulmasına yardımcı olan mekanlar olarak ta tanımlanabilir.

Günümüzde çok büyüyen ve yakalanamaz boyutlarda ulaşan kentsel mekan içinde kentliler tek başlarına yalnız kalmaktadırlar. Aynı çevrede oturanların çocuklarının birlikte oyun oynaması ve bunun aracılığı ile ebeveynlerin birbirlerini tanıyıp sosyal ilişkilerde bulunması, kişileri birbirine yaklaştırmakta, üzerlerinde güven duygusu yaratmaktadır. Bu gibi mekanlar kişinin kendini tanıtır, varlığını hissettirebildiği yerlerdir. Kişinin kent içindeki yalnız kalmama biçimi, milyonlarca herhangi bir kentliden biri iken ben buyum diyen kişiliğini, varlığını hissettirebileceği mekanlar aracılığı ile sağlanır.bu belirleyicilik ise en güzel yarı özel mekanlarda, evinin bahçesinin bakımı biçimi, bitki çeşidi, kapısının rengi, ziliinin sesi gibi daha da çoğaltılabilecek örneklerle kendisini göstermektedir.(Gül A.,1989)

Danimarkalı kent tasarımcı Jan Gehl'e göre fiziksel ve toplumsal çevrede yaşayanların kişilik ve kültürleri onlara ait şeylerle (evleri, giysileri, yakınları) belirlenir demektir. Buna göre yarı özel mekanları biz kişilik yansıması olarak kabul edebiliriz.

Şekil 2.8 Kent Mekanı Kullanım alanları (Çubuk, 1978)

2.2.1.3 Kamusal Mekan

Kamu alanı ile kamusal mekan kavramlarının doğru karşılaştırmak gerekiyor. Kamu alanı, toplum için planlanan düzenlenen veya kendiliğinden oluşmuş, 3 boyutlu insan ve insan eylemleri faktörü dahil edilmeden yapılmış genel bir alanı kapsayan soyut bir tanımdır. Kamusal mekan aynı amaçla fakat insan eylemleri faktörünün oluşturduğu çok boyutluluk içinde özel mülkiyet üzerinde de yer alabilen; fakat mülkiyetin ortak olduğu, ortak çıkar ve kullanıcılara ayrılmış daha özel bir alanı gösteren somut bir tanımdır. (Çubuk, 1978)

Şengül Öymengür tasarımı biçimlendiren toplumsal ilişkileri, ortaya koyarken, kişinin toplumsal eylemlerini sergilediği mekanları “toplumsal davranış konumları” adı altında genellemektedir. Bu geneli, mekanların sahip oldukları nitelik ve niceliklerine göre kullanıcı türlerine, kullanılan zaman dilimine bağlı olarak açmaktadır. Bu açılım içinde kamusal mekanları örneklemek gerekirse alışveriş yerleri, sokaklar, ulaşım terminalleri, pastaneler, duraklar, meydanlar, parklar, gibi rastlantı sonucu bir araya gelenlerin kullandığı mekanlar verilebilir.(Gür,1985)

Kamusal mekanlar, bütün kullanıcı kesimlere sınırsız bir şekilde açık, kişilerin özgürce hareket edip kent içi demokrasinin varlığını gösterdiği, tarih içinde toplumsal dengelerin kurulup, bozulduğu ve bu yüzden simgesel önlemleri olan ve toplumsal yasalarla kontrol edilen mekanlardır. (Kılağ, 1986) Kamu eliyle oluşturulur, düzenlenir, denetlenir ve ait oldukları toplumların kültürünü yansıtır.

Kamu ve özel mekan ayrımı temelinde, bu mekanlara ait sorumluluk ve bakım açısından kulamla etkisinin elde bulundurulmasından kaynaklanmaktadır. Kamusal mekanların var olma amacı özel mekanlara hizmet etmektir. Bu hizmetin yolu inşaat ve işletmeden (idare ve bakım) geçtiği için kamunun yükümlülüğü geniş olmaktadır. Özel alanın büyümesi, kamusal alanın büyümesine ve özel alanın yükünün artmasına neden olacaktır. Buna göre biz kamusal mekanlar ile özel mekanlar arasında paralellik gösteren anlamlı ilişkiler vardır diyebiliriz.

Şekil 2.9 Mekan-İnsan ilişkisi(Çubuk, 1978)

Kamusal mekanlar, hem bireysel hem toplumsal ihtiyaçlara cevap veren ve toplumsal değişme ile sürekli bir evrim geçiren mekanlardır. Toplumdaki üretim ve sosyal ilişkilerin değişmesi sonucu, zamana ve mekana bağlı olarak yorumlanabilen, esneklik gösteren bir sınırı özel ve kamusal mekanlar birbirinden ayrılır. Bu ayrım da mülkiyeti, sorumluluk, bakım, işletme gibi farklı faktörler kamusal mekanı tanımlamakta yetinmektedir. Buna örnek olarak özel liseleri verebiliriz. Özelleşmiş şekilleri ile kar amacı güden ticari kurumlar, eğitim, sağlık, ulaşım, kültür, yönetim konularında, toplum yararına, toplumun maddi manevi hayatını kolaylaştıran, ihtiyaçlarını karşılayan kısaca topluma hizmet veren donatılardan oluşmuş alanlar üzerinde yer alabilirler. Bulundukları toprağın mülkiyetinin özel veya kamuya ait olmasına bakılmaksızın kamusal mekanlar olarak adlandırılır.(Çubuk et.al., 1978)

Yapılanmış kamusal mekanlar, özel mekanların dışında kalan kent yapılarını oluşturan hizmet, eğitim, sağlık, yönetim, dinlenme, eğlenme yapılarıdır. Caddeler, sokaklar, meydanlar, yaya yolları, yeşil alanlar, sular, kıyılar gibi açık dış mekanlar yapılanmamış kamusal

mekanlardır.

2.2.1.4 Yarı Kamusal Mekan

Şengül Öymen Gür; yarı kamusal mekanları “deneysel olarak bir araya gelen kullanıcı gruplarının var olduğu, o mekanı sürekli kullanan iç kullanıcı ile gerektiğinde iç kullanıcı, dış kullanıcı ayrımının yapıldığı mekanlar” olarak tanımlamaktadır.(Gür,1985:63)

Bu mekânlar artık kullanıcı grubuna sahip, bakım, kullanım ve işletmesinden bu grubun sorumlu olduğu kentsel mekânlardır.(Tokman, 1983) Mülkiyetleri bir grup kentliye ait olabildiği gibi, kamu yönteminin elinde de bulunabilen, konut düzeninde ele alındığı zaman avlu, ortak bahçe, otopark, merdiven boşluğu gibi örneklerin verilebildiği mekânlardır.

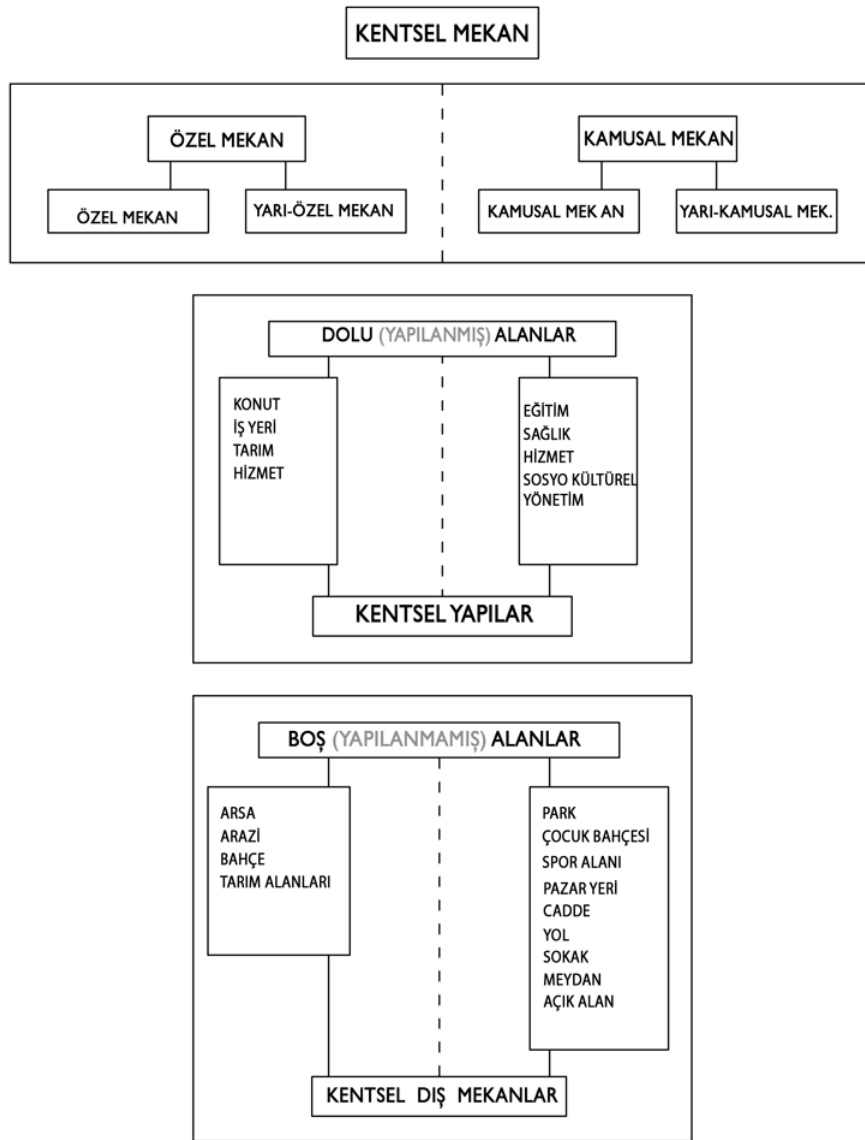

Şekil 2.10 Kentsel Mekan Kullanımı-Yarı Kamusal Mekan (A.Gül,1989)

Kullanıcılarına ortak işlevler sunan mekânlardır. Kullanıcıları belirlenmiş ve böylece mekan üzerinde kontrol gücü ve sahiplenme oluşmuştur. Bu mekânlar içine giren yabancıların hemen tanındığı ve onlara eylemlerini düzenlemeye çağıran kullanıcılarına ise farklı bir statü veren mekanlardır. Bu statü özelliği ile yarı özel mülkiyet sınırlarının dışında da sahiplenilip yabancılara karşı savunulabilinen ortak mekânlar olma özelliğindedir. Oscar Newman’ın “savunulabilir mekanlar” olarak tanımladığı bir mekanlar, kişi yada gruplar tarafından sahiplenilmesi, o mekanların denetimini sağlayan bir güç birliğinin oluşmasını sağlamaktadır.(Konuk, 1979)

Kent içinde kamusal ve yarı kamusal mekanlar, tam olarak ayırt edilemediği ve rollerin birbirine karıştırıldığı mekanlar olarak karşımıza çıkabilirler. Bunu sonucu olarak, tanımlamamaktan ileri gelen ve sahibinin belirsizliğinden doğan boşluğu, denetimsiz bu mekanlarda suç işlediklerinde tanınıp, gözlenilmeyeceklerini, karıştırılabilineceklerini bilen suça eğilimli kişiler doldurmaktadır.(Konuk, 1979) Bu tür mekanların düzenleme, denetim ve

kullanımları, yasallaştığı ölçüde başarı sağlamaktadır. Kıssaca yarı özel ve yarı kamusal mekanlar sosyal ilişkilerin çeşitlendiği, konut dışı kullanım mekanlarıdır.

Şekil 2.11 Kentsel Mekan Tanım

Ekonomik ve sosyal sistemlere bağlı olarak kentsel mekan içinde kamu ve özel mekan ayrımı farklılaşabilmektedir. Bu farklılık kentsel mekanın alt dallanmasına kadar etki etmektedir. Bunu bir örnek vermek gerekirse kapitalist sistemde sanayi üretiminin özel sektörün elinde olması, sanayi yapılarını ve alanlarını özel mekanlar haline sokmaktadır. Fakat üretimin niteliğinin devlet için önemi onu kolayca kamusal mekan içine sokabilmektedir. Buna karşın sosyalist sistemde üretimin devletleşmesi, sanayi yapılarını yapılanmış kamusal mekanlara dahil etmektedir.

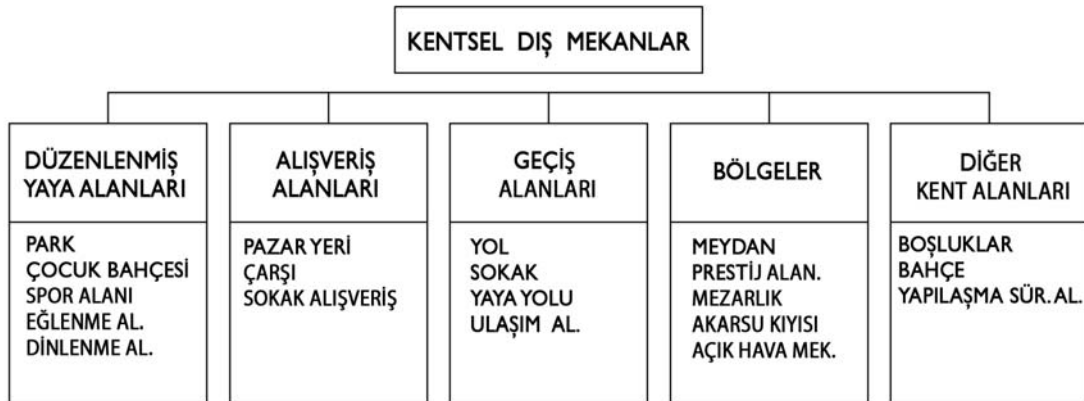
2.2.2 Kentsel Dış Mekan Tanımı

Kentsel dış mekanlar; kentsel mekan içinde yapıların dışında kalan doğal, yapay veya karma elemanlı yüzeylerce sınırlandırılmış alanlardır. Bu alanlar, kentlinin yoğun olarak kullandığı ve kentsel eylemlerde bulunduğu yapılaşmamış mekanlar, delikler-boşluklar olarak tanımlanabilir. (A.Gül,1989)

Bireysel yaşamdan farklı olarak toplumsal yaşamın eylemlerine sahne olan, her yaş, cins ve meslekten kullanıcıya açık alanlardır. Dış mekânlar kentin bütünlüğünü sağlar. Bu yüzden mülkiyetin ortak olduğu , toplumun ortak yarar ve kullanımları için oluşturulmuş, düzlenmiş veya kendiliğinden oluşmuş kamusal mekanlar olarak tanımlanabilir.(Bakan et.el.,1987)

Kamusal alan olmalarına rağmen, kamusallığın en belirgin özeliği olan mülkiyet ve sorumlusu açısından değişik kesimlerin (ana arterler karayollarının, sokaklar, belediye, spor alanları, Gençlik ve Spor Bakanlığı gibi) elinde bulunurlar.

Kentsel dış mekanlar düzenlenmiş yaya alanları, alışveriş alanları, geçiş alanları, bölgeler ve diğer kentsel alanlar olarak beş gruba ayrılabilir.

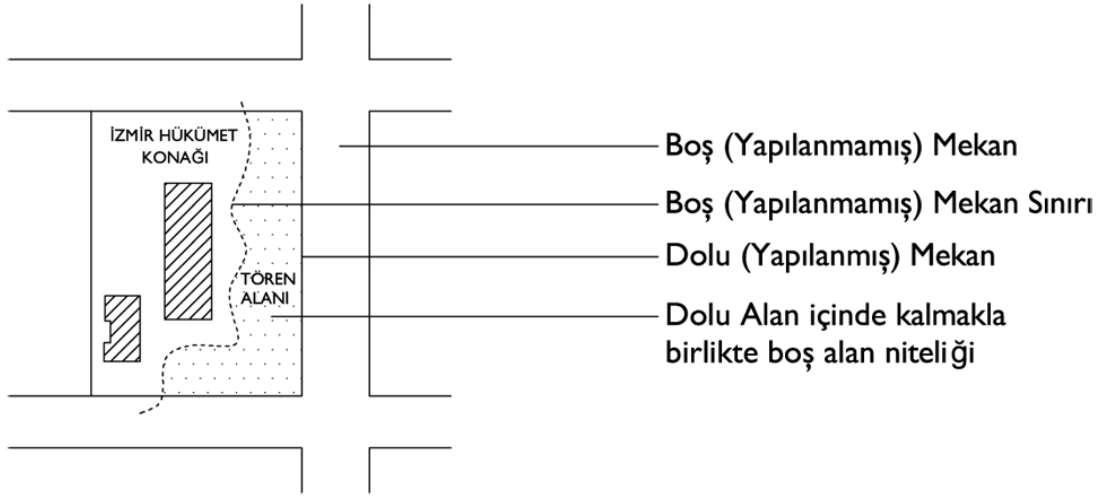

Şekil 2.12 Kentsel Dış Mekan Tanım

Bu ayırım sonucu Kentsel dış mekanlar, fonksiyon alanlar (spor alanları, parklar vb. ile bu alanları birleştiren yollar, sokaklar, meydanlar vb.) ve bunların arasında kalan boşluklardan oluşan bir fiziksel birlik şeklinde üç esasta toplanabilir. (Bakan et. al.,1987)

Fonksiyon alanları ve tamamlayıcı alanlar net bir şekilde tanımlanırken, bunların arasında kalan boşluk alanlar ise çok esnektir. Boşluk alanlar yapının iç mekanı ile dış mekanı arasında bir ara mekan oluşturan ve yapının kullanımını,kalitesini arttıran alanlardır. Bunlar ön,yan,

arka bahçeler, avlular, açık ve yarı açık alanlar olarak tanılanabilir.

Şekil 2.13 Esnek Boş (Yapılanmamış) Mekan Sınırı (A. Gül, 1989)

Buradaki tören alanı sınırları itibari ile yapılanmış alanlar içinde kalmakla birlikte, yapının dışındaki alanlar kapsamına girip ana katılırlar. Okul bahçeleri, ön bahçeler gibi daha da çoğalabilecek örneklerdeki bu alanlar kentsel dış mekan sınırları ve tanımı içindedir.

2.2.3 Dış Mekanda İnsan-Çevre İlişkisi

Mekan ve toplum birbiriyle yakından ilgilidir: ‘mekan’ı sosyal içeriği olmaksızın düşünmek ne kadar zor ise, aynı şekilde toplumu da mekansal içeriği olmaksızın düşünmek mümkün değildir. bu ilişki en iyi şekilde, insanların (ve toplumların) mekanları yarattığı ve üzerinde değişiklik yaptığı, aynı zamanda bunlardan çeşitli şekillerde etkilendiği iki yönlü ve kesintisiz bir süreç olarak tanımlanabilir. Dear ve Wolch’a (1989) göre sosyal ilişkiler; mekan aracılığıyla meydana gelir (örn. alan özellikleri yerleşimi etkilemektedir); mekan ile kısıtlanıp (örn. Fiziksel çevre, insan etkinliklerini kolaylaştırmakta veya engellemektedir); mekan ile kurulmaktadır (örn. ‘mesafe farklılıkları,’ birçok sosyal etkinliğin gelişimini kolaylaştırmakta veya engellemektedir). Bunlara bağlı olarak, kent tasarımcıları, inşa edilmiş olan bu ortamı biçimlendirerek insan etkinlikleri ile sosyal yaşam kalıplarını etkilemektedir.

Life Between Buildings (Binalar Arasında Yaşam) adlı eserinde Jan Gehl (1996), tasarım unsurunun davranışları nasıl etkilediğini anlama konusunda probabilistik (olasıcı) bir yaklaşım benimsemektedir. Tasarım yoluyla ve belirli sınırlar çerçevesinde – bölgesel, iklimsel, toplumsal – halka açık alanların kaç kişi tarafından kullanıldığının, birey

faaliyetlerinin ne kadar süreyle devam ettiğinin ve hangi faaliyet türlerinin geliştirilebileceğinin etkilenmesinin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Halka açık alanlarda gerçekleştirilen “son derece basitleştirilmiş” açık hava faaliyetleri üç kategoriye ayrılabilir:

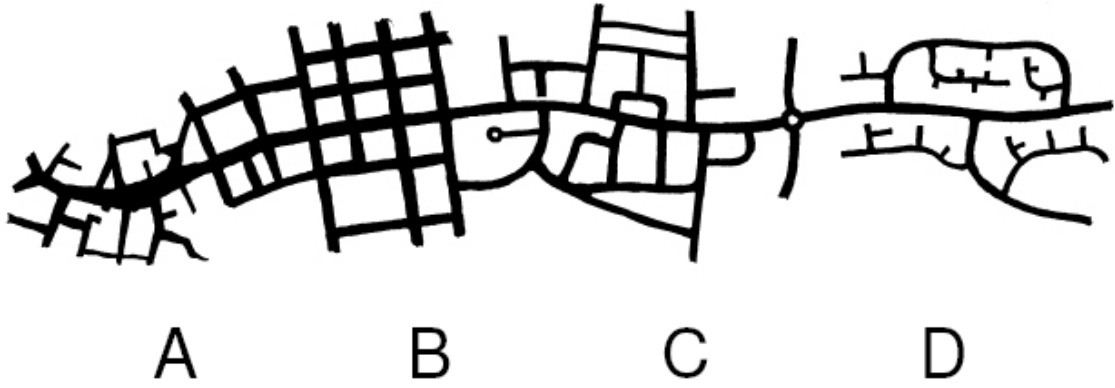
- Gerekli aktiviteler aşağı yukarı zorunlu aktivitelerdir (örn. Okula veya işe gitmek, alışveriş yapmak, otobüs beklemek gibi). Bu aktiviteleri yapanların başka seçeneği olmadığından, eylem, fiziksel düzenden çok az etkilenir.
- Opsiyonel aktiviteler, yer ve zaman müsaade ettiği, hava koşulları ve ortam elverişli olduğu takdirde isteğe bağlı olarak gerçekleştirilir (örn. Temiz hava almak için yürüyüşe çıkmak, bir sokak kafesinde durup bir kahve içmek, insanları izlemek gibi).
- Sosyal aktiviteler, ortamda başka insanların da bulunmasına bağlıdır (örn. Selamlaşmalar ve sohbetler, toplumsal aktiviteler, diğer insanları yalnızca görmek ve duymak gibi pasif temaslar). Bu tip aktiviteler, insanların aynı zamanda aynı yerde bulunmaları ve hareket etmeleri sonucu kendiliğinden meydana gelir. Gerekli ve opsiyonel olan aktivitelerin daha iyi çevresel koşullar altında gerçekleştirilmesi sağlandığı takdirde sosyal aktivitenin de güçleneceği ifade edilmektedir.

Gehl'in görüşlerinin en önemli noktası, düşük kalitede olan kamusal alanlarda yalnızca çok gerekli olan aktivitelerin görüldüğüdür. Daha yüksek kalitede olan kamusal alanlarda ise, gerekli aktiviteler yine neredeyse aynı sıklıkta görülür – insanlar bunları yaparken daha uzun zamanlar geçirebileceklerdir – ancak en önemlisi, bu ortamda birçok opsiyonel (sosyal) aktivite de görülecektir.

2.3 Kent Dokusu Fiziksel Özellikleri

Marshall (2005) kentsel dokuyu oluşturan ulaşım semasını dört farklı biçimde olduğundan bahsetmektedir (Sekil 3.1). yerleşimlerde görülmektedir. Dağıtıcı yollardaki eğrilikler ve bunların bir döngü şeklinde

birbirine bağlanması ana karakteridir (Marshall, 2005).

Şekil 2.14 ABCD tipolojisi (Marshall, 2005)

A tipi tarihi kent merkezlerinin tipik semasıdır. Eski kent (Altstadt) ifadesini anımsatıcı şekilde A tipi denilmektedir. Bu tip semalara sahip yerleşmelerde tipik olarak yol hatlarındaki zayıflık, ışınsallığın gelişmemesi gibi durumlar görülmektedir.

B tipi yeni kurulan ya da mevcuda ek olarak yapılan yerleşimlerin tipik semasıdır. Dört yol şeklinde kavşak noktaları ve çift cepheli yapılar bu gridal semanın ana özellikleridir.

C tipi yerleşimlerde en çok görülen semadır. Ana arterden iki yana ayrılmış olarak görülür. Daha çok banliyö yerleşimlerde görülmektedir.

D tipi daha çok yapılar arasında hiyerarşik bir ayrımın olduğu kollara ayrılan modern

ızgara	açılı	eğrisel / lineer
radyal konsantrik	aksiyel	organik

Şekil 2.15 Kent dokuları (Trancik, 1986)

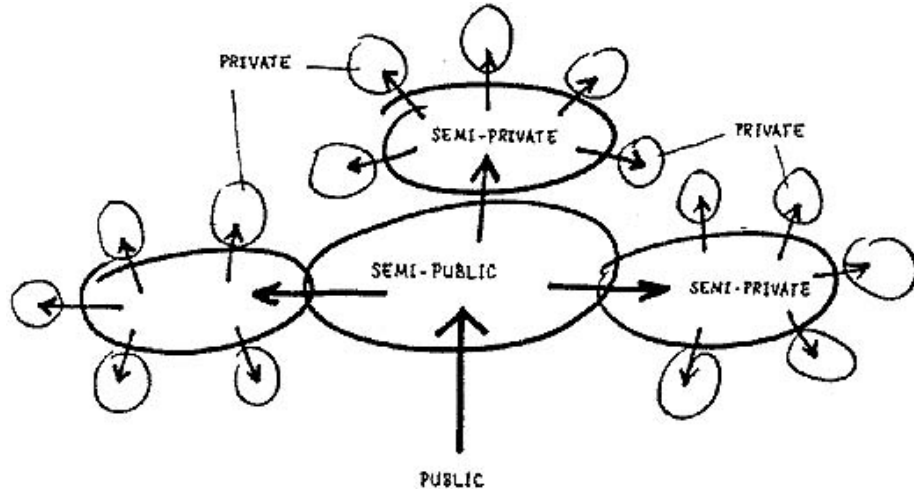
Trancik'e (1986) göre ise kent dokusunu oluşturan dolu-bos ilişkileri binaların şekil ve yerleriyle biçimlenmekte ve çevre elemanlarının yönlendirilmesi ile altı tipik model oluşturmaktadır (Sekil 3.3).

- Izgara yerleşim
- Açılı yerleşim
- Egrisel/lineer yerleşim
- Radyal konsantrik yerleşim
- Aksiyel yerleşim
- Organik yerleşim

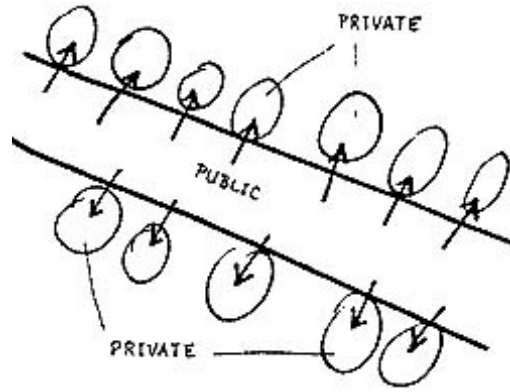
Mardin Marshall kent dokusu analizinde tarihi kent merkezlerinin tipik seması olan A tipini tanımlar. Sokak dokusunun yapılar ile birlikte zamanla inşa edilmiş. Sokak dokusunun kurgusun oluşumunda topografya büyük rol önem taşımaktadır. Trancik'in kent dokusu analizine göre ise organik ve açılı yerleşim olduğu söylenebilir.

Şekil 2.16 Mardin Tarihi Kent Organik Yerleşim Dokusu (Mardin Belediyesi)

Şekil 2.17 Newman's defensible space hierarchy (Trancik, 1986)

Şekil 2.18 Traditional pattern of direct access from public street to private dwelling

(Trancik, 1986)

2.4 Kentsel Mekan Morfolojisi Bağlamında İncelenmesi

Fiziki ve sosyokültürel kamu alanları

Kamusal alan, halkın erişilebildiği ve kullanabildiği tüm alanları kapsar, bunlar:

- **Dış kamusal alanlar:** Özel mülk olan arsalar arasında yer alan arazi parçaları. Halka açık alanlar; meydanlar, sokaklar, anayollar, parklar, araç park alanları vs. olmakla ve kırsal alanlarda ise kıyı şeritleri ormanlar, göller, ırmakları vs. kapsamaktadır. Herkesin kullanımına açık olan bu alanlar, en basit haliyle kamusal alanları oluşturmaktadır (Şekil 6.3).

- ***İç kamusal alanlar:*** Kütüphaneler, müzeler, belediye binaları vs. artı, tren veya otobüs terminalleri ve havaalanları gibi toplu taşıma tesisleri gibi kamu kuruluşları.
- ***İç ve dış yarı kamusal alan:*** Yasal olarak özel mülkiyet kapsamına girseler de üniversite kampüsleri, spor alanları, restoranlar, sinemalar ve alışveriş merkezleri gibi yerler de kamusal alanların bir parçasını oluşturmaktadır. Bu kategori, genel olarak ‘özelleştirilmiş’ (her zaman değil ancak genellikle dış mekanlar) olarak ifade edilen kamusal alanları da kapsamına almaktadır. Böyle mekanların sahipleri veya işletmecileri, söz konusu mekana erişimi ve mekan içerisinde sergilenen davranışları düzenleme hakkına sahip olduklarından böyle mekanlar yalnızca ismen kamusaldır.

3 MARDİN KENTİ

3.1 Mardin Coğrafi Konumu

Mardin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan, kuzeyde Diyarbakır ve Siirt, doğuda Hakkari, batıda Urfa illeri; güneyde Suriye ve Irak ülkeleri ile komşudur

Şekil 3.1 Türkiye Haritası

Mardin'in konumu, ekonomisinin gelişmişlik gösterdiği ortaçağ ve yeniçağın ilk zamanlarında, uluslararası ticaretin içindeki Selçuklu Anadolu'sunda daha belirgindir. Kent, Antalya ve Alanya limanlarından gelen yolun, Sivas'tan güneydoğuya ayrılarak Musul üzerinden Bağdat ve Basra'ya giden bir kolu üzerinde yer alır. Ayrıca Diyarbakır, Urfa ve Mezopotamya'ya; Fırat ve Suriye'ye Midyat, Tur Abdin ve Dicle'ye giden yolların kavşağında olma konumu da Mardin'in bu çağlarda ve daha sonraları geniş bir bölgenin kontrolünü elinde tutabilmesini sağlamıştır. (Alioğlu, 2000)

Şekil 3.2 Mardin İlçeler ve Ulaşım Haritası

Mardin, Diyarbakır yolu ile Doğu ve İç Anadolu bölgelerine, Kızıltepe yolu ile de Urfa ve Gaziantep üzerinden Adana'ya ve Akdeniz Bölgesi'ne uzanan yollar, Mardin'in bugünkü iki önemli karayoludur. Mardin demiryolları ile bağlanmaktadır. Şehrin 9 km. dışında istasyonu olan demiryolu, bir taraftan Anadolu'ya diğer taraftan da Bağdat hattının Şenyurt (Derbesiye) istasyonuna ulaşır. Havayolu trafiğinden yıllarca Diyarbakır aracılığıyla faydalana Mardin, 1999 yılında kendi havaalanına sahip olmuştur

Mardin, Diyarbakır yolu ile Doğu ve İç Anadolu bölgelerine, Kızıltepe yolu ile de Urfa ve Gaziantep üzerinden Adana'ya ve Akdeniz Bölgesi'ne uzanan yollar, Mardin'in bugünkü iki önemli karayoludur. Mardin demiryolları ile bağlanmaktadır. Şehrin 9 km. dışında istasyonu olan demiryolu, bir taraftan Anadolu'ya diğer taraftan da Bağdat hattının Şenyurt (Derbesiye) istasyonuna ulaşır. Havayolu trafiğinden yıllarca Diyarbakır aracılığıyla faydalana Mardin, 1999 yılında kendi havaalanına sahip olmuştur.

Coğrafi konumu açısından Mardin ülkenin en az ulaşılabilir bölgelerinden birinde yer almaktadır. Önemli ticaret merkezlerinden uzak olması tüketim mallarının fiyatlarını artırıcı etkiye bulunmaktadır. Gene aynı şekilde önemli pazar alanlarından uzak konumlanması ulaşım giderlerine hassas üretim birimlerinin Mardin'i seçmelerini engellemektedir Cumhuriyet döneminde de bu olay etkisini sürdürmüştür. Diyarbakır'la tarihi ekonomik ilişki Diyarbakır etki alanı lehine gelişirken; teknolojik gelişmeler (özellikle ulaşım) Mardin'e bağlı çevre kırsal yerleşmeleri zamanla koparıp yeni gelişen, başka büyük merkezlere ve alt merkezlere bağlamıştır (Türkoğlu, 1973).

Mardin'de tarihsel-kültürel kimlikler, dine, kökene/soya ve uzun süre yaşanan yere göre tanımlanmaktadır. Dine göre farklılaşma, Müslüman ve Hristiyan grupları tanımlamaktadır. Kökene göre farklılaşma, Arap, Kürt, Türk ve Arami grupları tanımlamaktadır. Özellikle Müslüman gruplar, aşiret veya aile bağına (soya) dayalı alt-kimliklere de sahiptir. Aile / soy bağları Arap kökenlilerde, aşiret bağları ise Kürt kökenlilerde güçlüdür. (Nüvis, 2001).Tarih boyunca Mardin'de Yezidilik, Şemsilik gibi pagan inançlar ile Hristiyanlık, İslamiyet ve Yahudilik gibi tek tanrılı dinler; Türk, Kürt, Arap, Süryani, Arami, Ermeni gibi etnik topluluklar bir arada yaşamış ve kentteki zengin kültürel dokunun birer parçası olmuşlardır.

Ağırlıklı olarak Midyat civarında 33 köyde, daha az sayıda olmakla birlikte Mardin kentinde Savur, Killit, İdil ve Nusaybin’de bu cemaate mensup insanlar yaşamaktadır. Bu yüzyılın başlarında Mardin’de önemli bir nüfusu bulunan Süryani Ortodokslar, İstanbul’a ve Avrupa ülkelerine (çoğunlukla İsveç, Almanya ve Hollanda’ya) göçler sonucunda, Mardin İli’nde sayıca azalmışlardır (Aydın vd., 2000).

Fotoğraf 3.1 Zinciriye Medresesinden Bir Bakış (Tural, 2009)

Kent merkezinde yaşayanlar açısından toplumsal kimliklendirmede birinci derecede önemli olgu, kentlilik / köylülük ayırımıdır. Dinsel ve etnik aidiyetler ve ayırımlar, köylü ve kentlileri özgül biçimde tanımlayarak, ayırımlarını netleştiren veya aralarındaki bağı kuran referans çerçeveleridir. Bunun için, özel iki anlamı olan “**Mardinlilik**” kavramıyla işe başlamakta yarar vardır. Bunlardan ilki genel bir tanımdır ve Mardin İl sınırları içinde bulunan bir yerden olmak anlamına gelir ki, daha çok tüm Mardinlilerin Mardin dışında kendilerini tanımlaması için kullanılır. İkinci ve “asıl” anlamı ise Mardin kent merkezinden olmaktır.

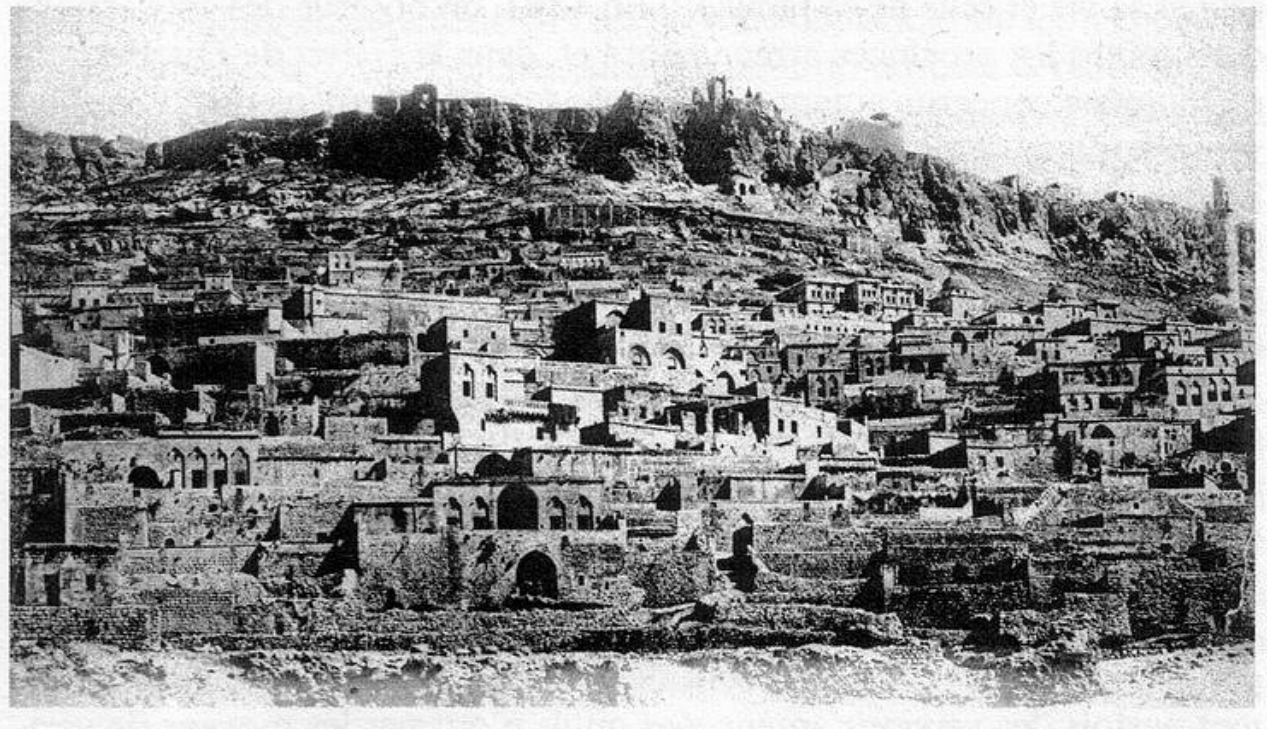
Bölgede hayvancılık, bağcılık, şarapçılık gelişmişti. Hayvan alım ve satımları da genellikle Mardin’de sürdürülürdü. Daha bu yüzyılda genellikle hayvan ve tarım ürünlerini

Cumhuriyet’in 10. yılı için hazırlanan Mardin broşüründe, Mardin’in ekonomide gerilemesi de, güneyle bağının kesilmesine bağlanmaktadır: “ Mardin, büyük harpten evvel, kendi

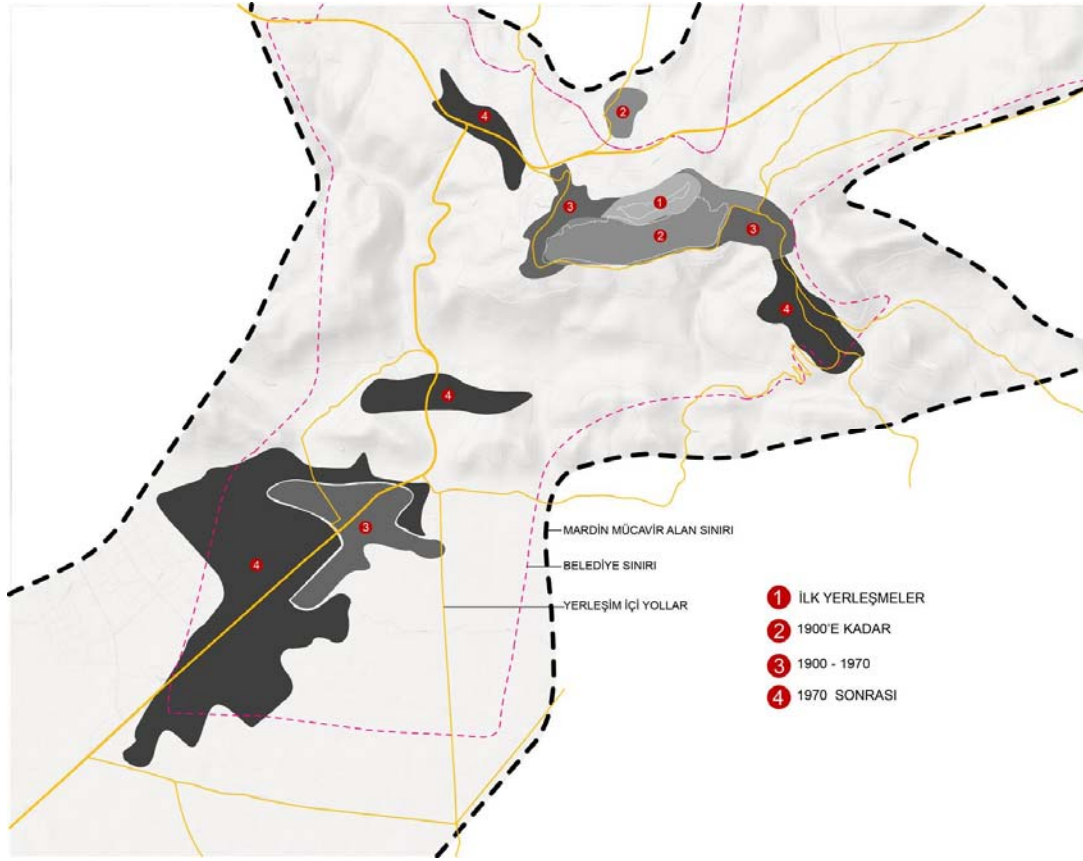
mıntıkasından başka, Deyr’ul Zor, Halep, Şam, Beyrut, Musul ve Bağdat havalisinin anahtarı ve Doğu Anadolu’nun mühim bir transit merkeziydi. Suriye ve Irak hükümetlerinin teşekkülü üzerine bu artalan çok daralmış, bundan ve hudut vaziyetinden umumi iktisat durumu elbette çok müteessir olmuştur” (Aydın vd, 2000).

3.2 Kentin Tarihsel ve Mekansal Gelişimi

Sanayi Devrimi sonrasında oraya çıkan yeni üretim biçimi ve onun getirdiği yeni barınma ve üretim merkezlerine olan ulaşım gibi gereksinimler modern kenti biçimlendirmiştir. Velioğlu Yaşadığımız dönemin geçerli temel mimarlık anlayışı haline gelen modern mimarinin çağdaş olma yolunda henüz olgunlaşamadığını ve sonuçta insan ve toplum kavramayan kentsel çevreler üretmiş olduklarını savunur. Bu akımın mimariye ve kente bir yansıması olarak geleneksel dokuda var olan bir çok değer yitirilmiştir. (Velioğlu,1994)

Fotograf 3.2 Mardin Yerleşim Doku (coll. M. Paboudjian, 1910)

Şekil 3.3 Mardin Yerleşim Süreci (Kaynak Okyay, İ. A.g.e)

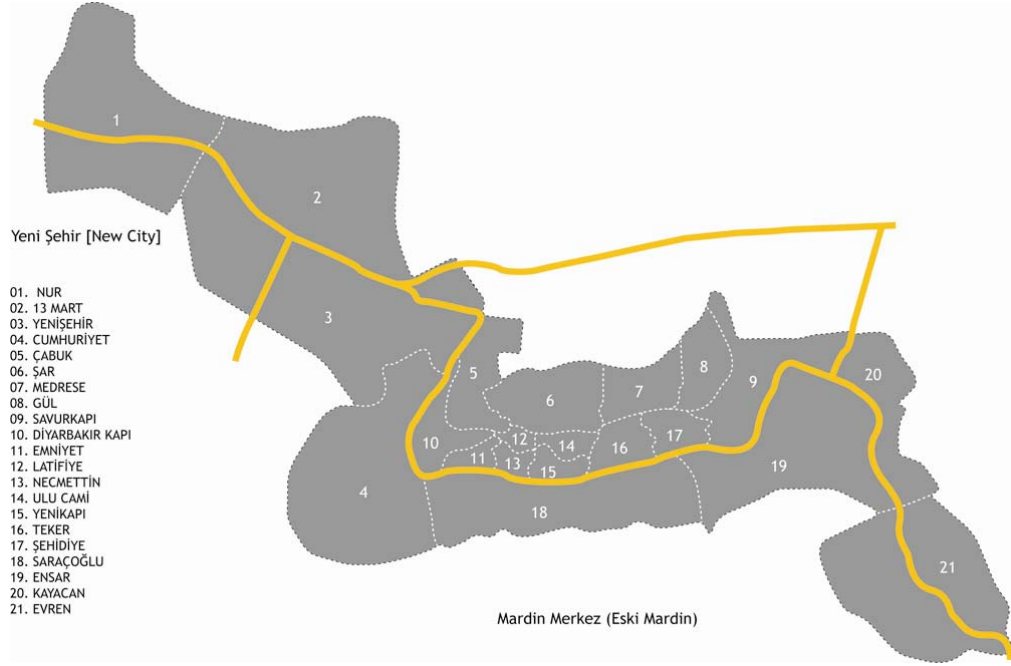
Ülkemizdeki sorunlu kentsel uygulamaların kat mülkiyetine geçiş sonrası başladığına inanan bir çok araştırmacı sorunun temel kaynağının bu mevzuat ile konut üretilmesi olduğunda birleşmektedir.

Fotoğraf 3.3 Mardin Yeni Şehir Yerleşim (Tural, 2009))

Geçtiğimiz yüzyılın başlarına deyın şu anada kentsel sit alanları ile sınırları ile çizilen bölgede gelişim gösteren eski Mardin yerleşiminden bugün yerleşim alanı olarak seçilen yeni şehir bölgesine geçişi yer ve zaman olarak aşamalı olmuştur. Meşrutiyet sonrası kazanılan haklar

ile bölgede faaliyet gösteren misyonerlerin etkisiyle azınlıkla at olan dini, eğitim ve sağlık gibi yapılaşmada bir yoğunluk yaşanmıştır. Geleneksel kentin dışında ilk yapılaşmalar 1890 dan sonra kentin batı tarafında olmuştur. Amerikalılara ait eğitim yapıları bu bölgede de kurulmuştur. Mardin'in Cumhuriyetle birlikte il merkezi olmasından sonra gereksinim duyulan vilayet gibi kamuya ait yapılar arazinin nispeten düz olduğu kentin doğu bölümünde yapılmıştır. (Arslan ve Karadoğan, 2007)

Şekil 3.4 Mardin Kenti Mahalleleri (Mardin Kent Rehberi)

1950-70 arasında istasyon çevresinde askeri ve eğitim yapıları oluşturulmuştur. 1970 yılında istasyon mahallesi, Küçük sanayi sitesi ve kentte kırsal yörelerden artan göç sonucu kentin doğusunda Enver Ensar Mahallesi kurulmuştur. Mardin Kent merkezinin sit alanı ilan edilmesi sonrasında Güney-Batısında Saraçoğlu ve Cumhuriyet mahalleleri ortaya çıkmıştır. 1990'dan sonra Kent topografyasının daha uygun olduğu Diyarbakır (kuzey-batı) yönünde gelişmeye başlamıştır.

3.3. Kent Dokusu ve Kent Dokusunu Etkileyen Faktörler

Mardin, Anadolu ev mimarisinde, orta Anadolu'nun Niğde, Kayseri kentlerinde daha yaygın olarak da Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde örneklenen; "Kuzey Suriye ile benzeşen" diye tanımlanan taş mimarinin görüldüğü önemli kentlerden biridir. Gerçekten de bölgede çok sayıda ocağı olan sarı kalker taşı, yapı üretimine egemen olmuş, ahşaba, kapı, pencere, asma kat gibi zorunlu kullanımların dışında yer verilmemiştir. Böylece taş, süslemeden, taşıyıcı sisteme kadar her yapı elemanını belirlemiştir (Alioğlu, 2001).

Bu mimarinin biçimlenmesindeki etkenlerden bir diğeri, bölgenin iklimidir. Nemli Akdeniz'in ılıman havasının etkisinde, karasal bir iklim yaşayan kentde, kısa süren soğuk kış mevsimine karşın, uzun ve sıcak bir yaz egemendir. Güneşin, yaz boyunca etkisi altında kalan Mardin'de, topografyanın da zorunlu olarak güneye yönlendirdiği yapıların, mekansal çözümlerinde, iklimsel nedenler göz önünde bulundurulmuştur. Şehrin dar ve kıvrımlı sokakları, kabaltılar-abbaralar ile sokakların iki yanında yükselen evlerin dış duvarları sayesinde güneşe karşı gün boyunca periyodik olarak gölgelik köşelere sahip olmuştur. Bütün yapılarda, yüksek duvarların çevrelediği avlularda ya da teraslarda belli alanlar hep gölgede kalabilmiştir. Güneye, Mezopotamya Ovası'na bakan pencereler ile donatılmış odaların arkasında, küçük mazgal pencereleri ile havalandırılan, bazen hiç penceresi olmayan, çoğu kez kiler, depo işlevli hizmet mekanları sıcak yaz günlerinin serin hacimleridir. Ayrıca mimaride önemli bir yere sahip eyvan, revak gibi yarı açık mekanlar, özellikle batı güneşine karşı gölgede kalabilecek biçimde yönlendirilmiştir (Alioğlu, 2001).

Şehrin üzerinde yer aldığı arazinin eğimli olması, Mardin evinin tasarımını belirleyen bir başka veridir. Bu topografya, sadece evlerin değil tüm binaların teraslamalar biçiminde yapılmasına neden olmuştur. Gerek arazinin eğimli olması, gerekse sur içinin belirli yapı alanı içermesi, evlerde yatayda yaygın planlama anlayışı yerine, eğimi değerlendiren bir tasarımı gerektirmiştir. Başka bir deyişle geleneksel evin boyutları yatay kullanımda parsel sınırlarına dayandığında, düşeyde yapılan kat ilaveleri ile sorun çözümlenmiştir. Fakat bina, genellikle, iki, üç katlı kübik bir yükselti biçiminde değil, arazi eğimi göz önünde tutularak çok katlı yapılmıştır. Burada, eğimin uygun, parsel derinliğinin yeterli olması sıkışıklığa meydan vermemiş, teraslamalar biçiminde bir tasarım gerçekleştirilmiştir

Evler, bazen toprağı düzenleyerek, bazen de mevcut zemini olduğu gibi kabul ederek ve

kendiliğinden var olan mağara gibi mekanları da tasarıma katarak doğal yapıyı değerlendirmiştir. Geleneksel kent bütününün önceden planlanmadığı bilinmekle ve anlaşılacakla birlikte, yapılanma sırasında, yazılı olmasa da bazı imar ilkelerinin dikkate alındığı açıktır. Nitekim, bugünkü durumu ile kent dokusu-topografya ilişkisinden bütünsel bir izlenim edinilmektedir. Tasarlanmış büyük bir merdiven gibi algılanılan bu dokuda, evler birbirlerinin cephesini kapatmayarak, etkisi sadece kendi parselleri ve ona rastlayan arazi üzerinde kalacak biçimde yapılmışlardır (Alioğlu, 2001).

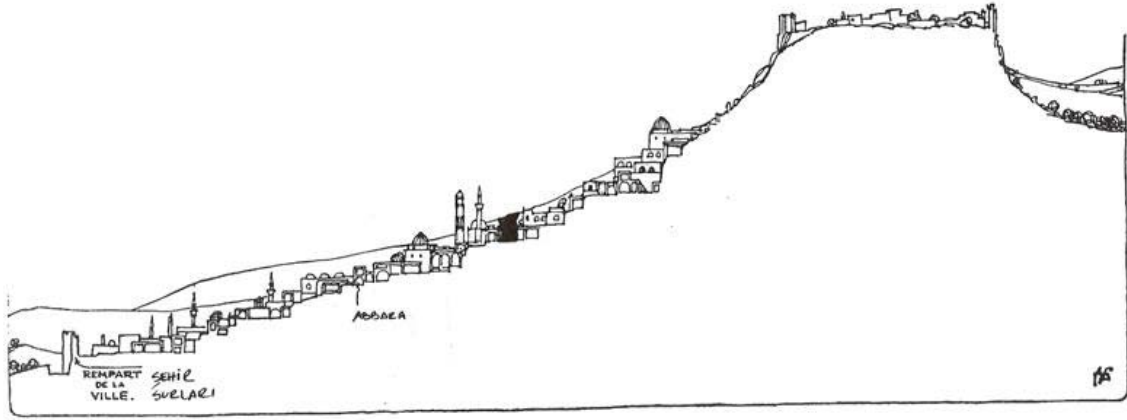
Geleneksel evin tüm katlarında kapalı mekanlar, yarı açık mekanlar ve açık mekanlar, biçimsel ve işlevsel özellikleri ile tasarımda yer almışlardır. İçinde yaşanan odaları, ışıkları, mutfak, ahır, mahzen, kiler, hela olarak kullanılan hacimleri ile kapalı mekanlar; dışarı açık olma, iç ve dış mekanlar arasında yer alma, kapalı mekanlara dağılımı sağlama gibi özellikleri ile yarı açık mekanlar ve bunların arasında yer alan açık mekanlar geleneksel evin planlamasını belirler (Alioğlu, 2001).

Geleneksel evin tasarımında yer alan yaşama birimlerini temelde belirleyen etken, ihtisaslaşmamış mekan örgütlenmesidir. Yaşam biçiminin ihtisaslaşmamış olması nedeniyle, yaşama eylemlerinin tek ya da iç içe mekanlarda toplanması, eski kültür katmanlarından beri geçerlidir. Gerçekten de neolitik çağdan itibaren ortaya çıkan yerleşmelerde, oturma, yatma, yeme eylemlerini içeren bir ana odanın yanı sıra erzak odası işlevi olan yan oda da ev tasarımında yer almıştır. Mardin evi yaşama birimlerinin çoğu kez bir parçası olan, yan odaya tekabül eden ışık, kentlerden çok kırsal bölgelerde görülen bir mekandır. Diyarbakır evlerinde, Urfa ve Adıyaman'ın kırsal bölgelerindeki evlerde, Mardin'deki boyutlarda ışık uygulamalarına rastlanmaktadır (Alioğlu, 2001).

Mardin evi tasarımındaki özellikli bazı mekanlar, farklı uygarlıklar tarafından öteden beri kullanılmış şemalarla ya da bunların kavramsal içerikleri ile benzeşmektedirler. Kapalı mekanlar arası birleştirici ve dağıtıcı rol oynayan yarı açık bir mekan olarak eyvan Mardin evinin ve anıtsal yapılarının vazgeçilmez bir unsurudur. Eyvan, geleneksel Mardin evi planında yaygın kullanımı olan bir yarı açık mekandır. Üç tarafı ve üstü kapalı, önü açık olan eyvanın değişik amaçlı ve biçimli kullanımları söz konusudur (Alioğlu, 2001).

3.3.1 Topoğrafya Kullanımı

Doğal koşulların belirlediği kent surları içindeki dokunun sınırlı olması, geleneksel evlerde yatayda yaygın bir planlama anlayışının gelişmesini engellemiş, bu noktada topoğrafyanın kullanımı zorunlu hale gelmiştir. Feodal aileyi içeren geleneksel evin zaman zaman ortaya çıkan büyüme gereksinimi yatay kullanımda parselin boyutlarını zorladığında, düşeyde yapılan kat ilaveleri soruna çözüm olmuştur. Fakat yapı iki, üç katlı bir yükselti biçiminde değil, arazi eğimi ile uyum içine girilerek oluşturulmuştur. Burada, eğimin yapılanmaya uygun, parsel derinliğini son derece yeterli olması genellikle sıkışıklığa meydan vermemiş, topoğrafyanın teraslanmalar biçimde kullanımını getirmiştir. (Alioğlu, 1989).

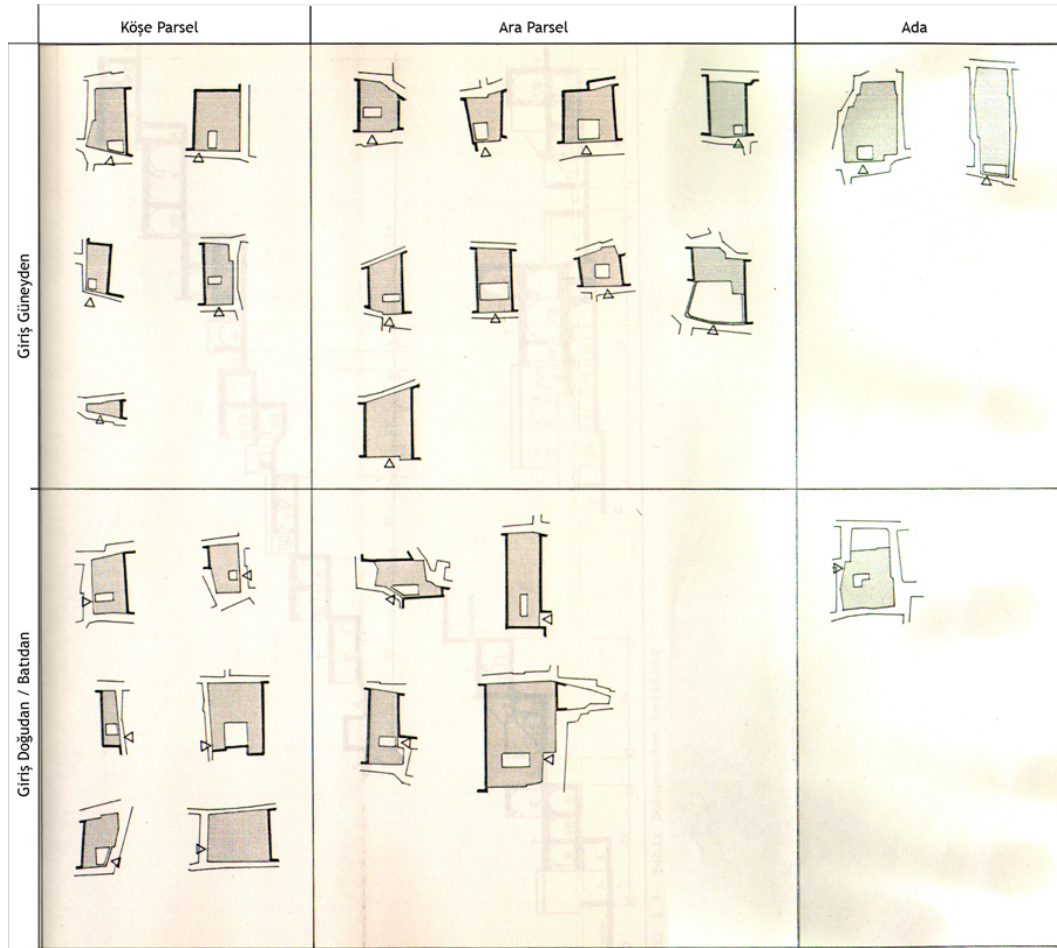
Şekil 3.5 Mardin Topoğrafya Kent ilişkisi (Gariel, A.,1940)

Evler bazen toprağı düzleyerek bazen de onu doğal zemin ile olduğu gibi kabul ederek kendiliğinden var olan mağara gibi mekanları da tasarıma katarak doğayı kullanmışlardır. Önünde sonradan bir ilave olarak fakat onu reddetmeden yapılanmışlardır. Geleneksel şehrin yapısal bütünlüğünün önceden düşün düzeyinde bir tasarım sürecinden geçmediği bilinmekte ve anlaşılmakla birlikte bazı temel ilkelerin göz önünde bulundurulduğu da tespit edilmektedir. Bunu topoğrafyanın kullanımında örneklemek gerekirse; bugünkü bitmiş hali ile doku-topoğrafya ilişkisinden bir bütün etki izlenimi edinildiği söylenebilir. Büyük bir merdiven gibi düşünüldü zannedilen dokuda, evler birbirlerinin cephesini kapatmayarak, etkisi sadece kendi parselleri ve ona rastlayan arazi üzerinde kalacak şekilde yapılmışlardır. İki, üç bazen 4 katlı olmalarına rağmen arazi ile kucaklaşan oluşum kent dokusundaki homojenliğin önemli etkilinden birisi olmuştur

3.3.2 Parsellerin Oluşumu ve Kullanım İlişkisi

Doğu – Batı doğrultusunda şehrin çizgisel gelişmişlik gösteren dokusunda çoğu kez aynı biçimdeki adalar iki veya iç tarafın kapalı “ara” ,bir ve ya iki tarafı kapalı “köşe” parsellere bölünerek kullanılmışlardır. Ara , köşe parseller yanında bazen tek başına ortak büyüklükte bir “ada” , geleneksel evlerin yapılanma alanı olarak yapılanmıştır. Daha çok varlıklı ailelerin bu şekilde büyük arazi parçalarına yayıldığı görülür. Kuzey – güney doğrultusunda gelişmesi daha sınırlı olan kentde, bazen topografyanın izin verdiği durumlarda benzer biçimde parselasyona tabi tutulan boyuna gelişmiş adalarda oluşmuştur. Mardin’deki parselasyonun tanımı topografyandan kaynaklanan farklı bir içeriğe sahiptir. Parselin eğimli bir arazide yer alması ve derinliğinin fazla olması -düz arazi de olduğu gibi sadece giriş katının parsel üzerinde oluşmasının aksine - diğer katlarında zaman zaman parsel üzerinde yapılanmasını sağlamıştır.

Daha açık olarak giriş katında topografyanın izin verdiğiince oluşan yapılar bir üst kata geçildiğinde kısmen teras kısmen de yapılanma alanı olarak kullanılırken bazen de toprak zeminin bu katta devam etmesi durumunda, yapılanma yeniden parsel üzerinde oluşur. Aynı biçimlenme, topografyanın izin verdiğiince diğer katlarda da gerçekleştirilmiştir. Kısıtlı yerleşme alanına bağlı olarak gelişen bu eğilim öylesine güçlüdür ki bazen parselin bittiği yerde, sokağın üstünü yandaki parsel kadar değerlendiren “kabartılar” yapılmıştır. Burada kabartıların genellikle akrabalık ilişkileri olan parseller arasında yapılması dokudaki parselasyon oluşumuna değin ilginç bilgileri içerebilir.

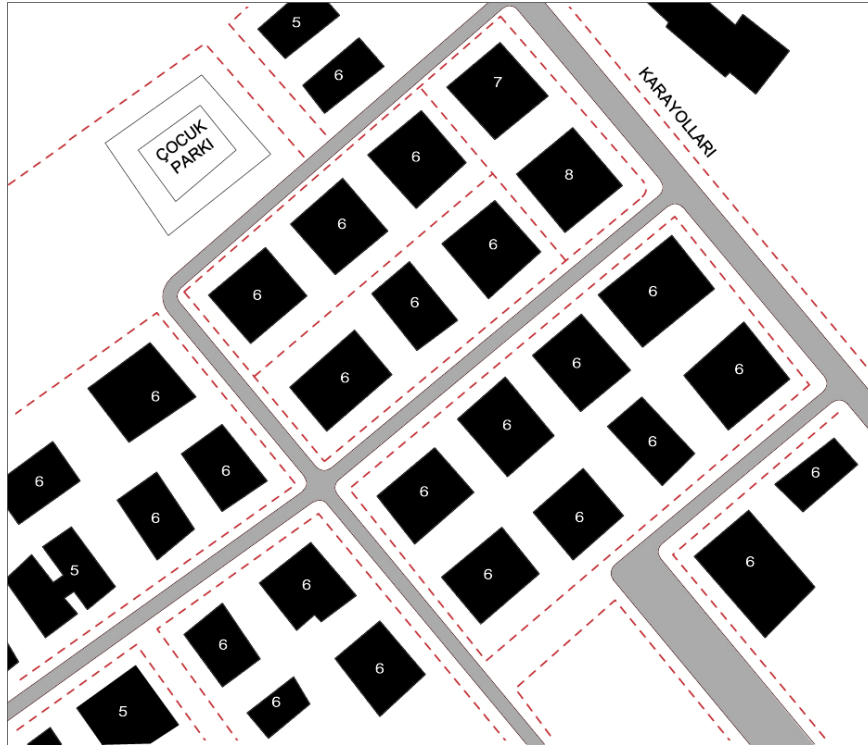

Şekil 3.6 Geleneksel Evlerin Konum Plan Örnekleri (Alioğlu, F.,1989)

“Ara”, “köşe” parsel ya da “ada” olsun evlerin sahip odluları toprak parçasının giriş katlarındaki biçimlenmesini bazı temel ilkeler yönlendirmiştir. Bunlardan en belirgin olanı, çoğunlukla, giriş katlarında yapı alanının dışında, açık bir mekan olarak avlunun bırakılmasıdır. Parsellerin özelliklerine göre konumlanan avluların, nadiren de olsa giriş katlarının tümünden depo, ahır gibi işlevler ile yüklü olması durumunda oluşmadığı da tesbit edilebilir. Genellikle avlunun olduğu giriş katlarının sokakla bağlantısı, bu açık mekan aracılığı ile sağlanmış konumuna göre girişler doğu, batı daha çok da güneyden yapılmıştır.(Alioğlu, 2001)

Şekil 3.7 Geleneksel Mardin Yapı –Parsel İlişkisi

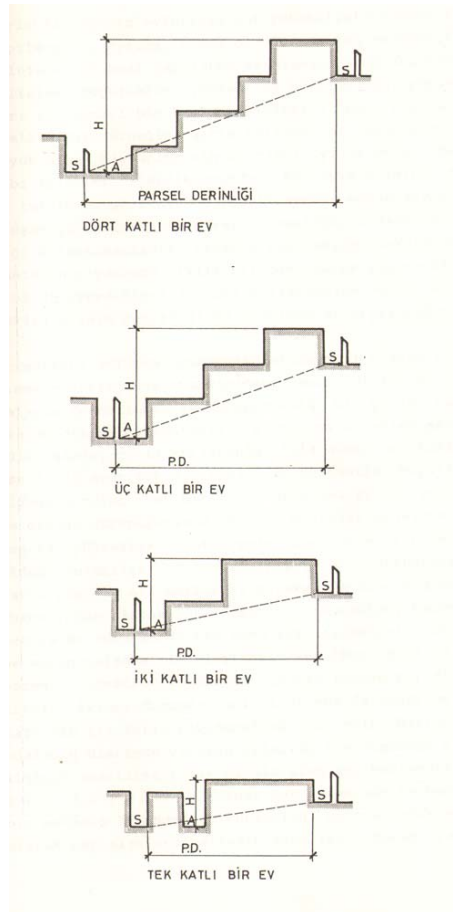

Şekil 3.8 Yeni Mardin Yerleşiminde Yapı – Parsel ilişkisi

3.3.3 Kat Adetleri ve Yükseklikleri

Geleneksel Mardin evleri – örnekleri az olmakla birlikte - sadece giriş katından ibaret olabildiği gibi, genellikle iki, üç, bazen de dört katlı olan çok katlı bir görünüm sunar. Mardin’de bir evin sahip olabileceği kat adedinin en önemli belirleyicisinin parselin başlangıç ve bitim noktaları arasındaki kot farkı olduğu anlaşılmaktadır. Geleneksel evin en üst katının, parselin sahip olduğu eğimin en üst düzleminde ve aynı düzlemdeki sokakla ilişkisi kurulabilecek gibi bu kota ait bir giriş katı olarak oluştuğu görülmektedir.

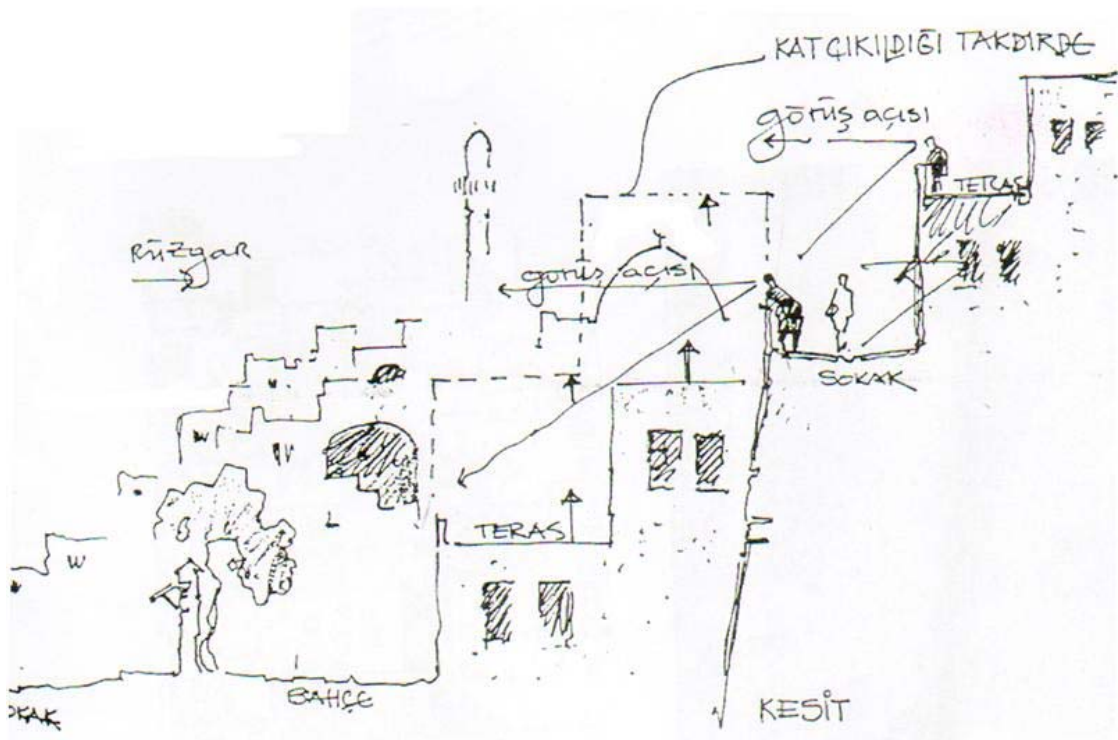
Bu ilkenin; kendi arkasında yer alan ve sadece güneye Mezopotamya Ovasına cepheli geleneksel evin, özellikle girişin üstündeki katlarının içerdiği görünümü kapatmamaktan doğduğu anlaşılmaktadır. Ancak geç dönemlerde bu davranışın göz ardı edilerek arkadaki yapının manzarasını kapatacak biçimde çok katlılığın oluştuğu gözlenir. Böylesine yapılanma, geleneksel evin önceki çok katlı durumundaki her katın sokak ile ilişkisini kurabilme avantajını içermez..(Alioğlu, 1989)

Şekil 3.9 Kat oluşumunda eğimin kullanımı (Alioğlu, F.,1989)

Geleneksel evlerde kat yüksekliklerinde ortalama bir değer saptamak oldukça güçtür.ancak

statü farklılıklarının yansıması olarak değerlendirilebilecek bir biçimde varlıklı kesimin evlerinin kat yükseklikleri daha fazla yapılmıştır. Ayrıca, erken olduğu sanılan ve nüfuzlu ailelere ait bazı yapılarda ortalamaı aşan anıtsal nitelikteki boyutların uygulandığı görülür. Kat yükseklikleri ile ilgili bir başka belirleyici, onun kullanım özelliğidir. Örneğin; giriş katları; at ,deve gibi büyük binek hayvanlarının ahırları ya da ambar depo gibi işlevleri içerdiklerinde, kat yüksekliğinin fazla tutulduğu gözlenirken basit servis mekanlarında oluşan giriş katlarının kat yüksekliğin daha az yapıldığı anlaşılmaktadır. Bazen giriş katları servis mekanlarının yanında etkili bir öge olarak yaşama birimlerini de içerdiklerine üst katlarınkine benzer kat yüksekliklerinin seçildiği de uygulamalar arasındadır.(Alioğlu, 1989)

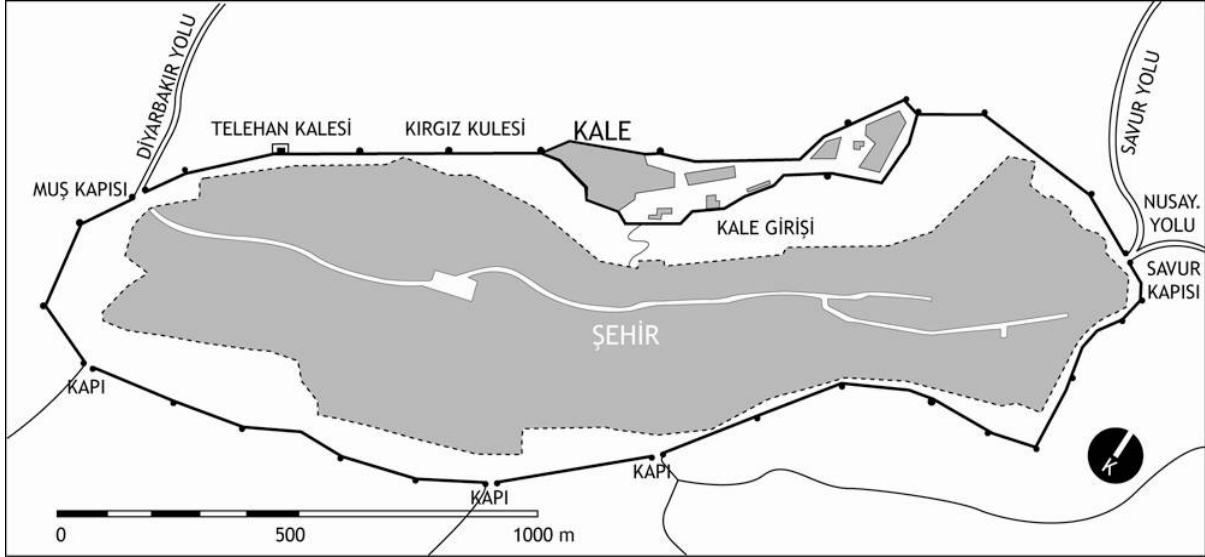
Şekil 3.10 Görüş açısını gösteren kes,t (Kaynak Okyay,İ. A.g.e)

3.4 Kent Dokusu Mimari Bileşenleri

3.4.1 Kale

Mazı Dağı eőiğinde, bir tepede yer alan geleneksel Mardin şehri iki bölümde oluşur. Bunlardan biri, tepenin 1200 metre yüksekliğinde, en üst kotundaki, doğudan batıya 800 metre, kuzeyden güneye en dar yerinde 30 metre, en geniş yerinde 150 metre boyutlarındaki düzlüğe kurulmuş olan Kale'sidir. Kale'nin üzerinde bulunduğu bu düzlük aşağıda - Ortaçağda asıl kent niteliğini kazanan- dış mahallenin üzerinde kurulu olduğu yamacın

eğiminin bitiği noktadan itibaren sarp kayalıklar biçiminde yükselerek oluşmuş doğal bir kale gibidir. Doğanın izin verdiği ölçüde, burçlar yapılarak savunma yetisi kuvvetlendirilen Kale'ye güneyden Kale'nin üzerinde bulunduğu alanı hemen hemen ortalayan bir yerden girilmiştir.

Şekil 3.11 Mardin Kalesi(Alioğlu, 1989)

Şehrin ikinci bölümü; Kale altında, tepenin güney yamacında, tarih boyunca zaman zaman Dış Mahalle olarak anılan kısımdır. Burasının tam olarak hangi dönemde bir yerleşim yeri niteliğini kazandığı bilinmekle birlikte, 10.yüzyılda, İstahri, İbn Havkal gibi Arap bilim adamlarından, Dış Mahallenin etkileyici büyüklüğünün, yapı bolluğunun dikkatleri çektiği anlaşılmaktadır. Bu yoğun dış mahallenin koruyucu sur duvarının da ilk yapım tarihi henüz saptanmamıştır

Fotğraf 3.4 Mardin Kalesi v e Şehir (Tural,2009)

Buraya kadar çizilen görünümünden, verilen bilgilerden dış mahalleyi çevreleyen sur

duvarlarının bağlandığı Kale'nin önceleri asıl yerleşmeyi içerdığı, kent işlevini yüklediği ve uzunca bir zaman da böyle tanımlandığı ortaya çıkmaktadır. Cuinet'nin verdiği ev sayısına bakılırsa, bu arada Kale'nin giderek azalan bir biçimde iskan eylemini 19. yüzyıl sonlarına kadar devam ettirdiği, simgesel bir değe kazandığı ve şehrin artık Dış Mahalle'de sürdüğü görülür.

3.4.2 Sokaklar,Abbaralar ve Meydanlar

Bulunduğu tepenin güney yamacında 2,5 – 3 kilometre boyunda en geniş yeri 500 metre olan arazide çizgisel gelişmişlik göstererek ye alan Mardin, yapılanma alanının sınırlılığı nedeni ile sivil ve dini mimarlık örneklerinin daha çok da evlerin oluşturduğu yoğun bir dokuya sahiptir. Bu dokunun en belirgin özelliği Anadolu'daki eski yerleşmelerin bir çoğunun ve Türk Döneminin karakteristiği olan organik sokaklardır. Bütün yapı türlerinin kent dokusu içindeki homojen dağılımlarına ve bir odak noktası yaratma çabalarının olmamasına uygun olarak, sokakların oluşmasında da bir kademelenme söz konusu değildir.

Bir ortaçağ kentinin en önemli merkezi olan ticaret ilişkilerini içeren bölge de bile ulaşımın farklılık göstermediği Mardin'de sokakların ne boyutlarında, ne de yönlendirilmelerinde bir önem sırası güdülmediği anlaşılmaktadır. Ancak sokakların oluşmasındaki bazı biçimlenmeler bir özelleşme olarak görülmektedir. Örneğin; bir ya da birkaç eve hizmet veren çıkmaz sokaklar, sokaktan evlere girişte yapılan sahanlıklar, Sokakların bazen üstlerinde altta bir geçit bırakılarak (Abbara) yapılanmalar gibi durumlar ortak kullanım alanlar ile özel kullanım alanlarının, daha başka bir deyişle mülkiyet hakkının nerede başlayıp nerede bittiğinin önemli göstergelerindendir. (Alioğlu, 1989)

Fotoğraf 3.5 Mardin’de Abbara Kullanımı (Tural, 2008)

Sokakların, önceden planlanmadığı kolaylıkla anlaşılabilen bir kent dokusunda, boyut olarak çağın ulaşım özelliklerinin, yönlendirme olarak da, özünde arazinin etken olduğu parselasyonun belirleyiciliğinde ortaya çıktığı tespit edilebilmektedir. Kent içi ulaşımında, endüstri öncesi yerleşmelerde olduğu gibi, yaya ulaşımının önemli bir yer tuttuğu Mardin’de sokakların boyutları, insanın yanı sıra ulaşım aracı olarak bölgede kullanılan eşek, at ve devenin ölçüleri de dikkate alınarak, oldukça dar yapılmıştır. Doğu-batı yönünde yerleşmeye elverişli yamacın belirlediği kent dokusu içinde yine aynı etkiyle gelişen, üzerinde geleneksel yapıların bulunduğu parseller arasında sokaklar, doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda oluşmuşlardır.

Sokaklar, doğu-batı yönünde şehrin üzerinde bulunduğu yamacın paralelinde, bazen eğimli bazen düz; kuzey-güney doğrultusunda ise bunlara dik konumda ve eğimden dolayı artık basamaklaşarak merdivene dönüşmüştür. Yüksek kalın taş duvarlar ile yapılardan ayrılmış olan sokakların onlarla olan ilişkisi doğu, batı ve kuzeydeki sokaklarda giriş kapıları ve

havalandırma pencereleri düzeyinde iken; geleneksel yapıların cephelerinin açıldığı manzara yönü olan güneydeki sokaklar, bu avantajdan faydalanarak evler ile ilişkinin cephe düzleminde de kurulduğu sokaklardır.

Yinelendiği üzere dokusundaki yapılanmaların son derece yoğun olduğu Mardin’de sokaklar bazen bir çeşme ile buluştuğunda ya da birden fazla sokağın kesişme noktasında kendiliğinden oluşan ve medya olarak nitelendirilebilecek genişlemeler, çok az olan yapılanmamış alanlar ve yapıların sahip olduğu avlular dışında kentdeki yegane boşluklardır. Geleneksel şehrin sokak, çıkmaz sokak, meydan biçiminde ortaya çıkan ulaşım ağının spontane bir biçimde oluşturduğu izlenimine karşın, hemen hemen bütün boş alanlarda doğal taş döşeme kaplamasından, kabaltı denilen gölgeli geçitlere ve onların boyutlarına kadar her türlü birimde, örtüldüğü bir planlamanın varlığı hissedilmektedir. (Alioğlu, 1989)

Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar geleneksel kent sınırlarını dokusunu koruyan Mardin’de; kent iç yol ağzında hiçbir şekilde bir arter yaratma çabası görülmez. Ancak Mustafa Kelam’ın gelişinden önce, doğu-batı doğrultusunda şehri ortalayarak yapılan Anayol ve 1960 yıllarında güneyde kent dışından geçen Yeni yol, geleneksel kent dokusuna bu anlamdaki yegâne müdahaledir. Bunların dışında orijinal sokak dokusu, bazı yapısal bozulmalara uğramakla birlikte günümüze kadar gelebilmiştir.

3.4.3 Dini ve Kamusal Yapılar

Belge ve kaynaklara dayanılarak Mardin’deki İslam Dönemi anıtsal yapıların tarihinin en fazla Artukluoğlu egemenliği başlangıcına kadar indirilebildiği daha önce belirtilmişti. Ancak Mardin kentinin tarihi ve fiziki evrimi eldeki veriler ile değerlendirildiğinde bu durum akılcı olmadığı da anlaşılmıştı. Bu yeni kaynak ve belgelerin ortaya çıkmasının aydınatabileceği bir durumdur. Belki kaynak ve belgelerin ortaya çıkmasının aydınatabileceği bir durumdur. Belki bir gün, bu yapılardan bazılarının kuruluşları itibarıyla erken tarihli oldukları kanıtlanacaktır. Ama burada yadsınmaması gereken Artukoğulları dönemi yapıların önemli anlamlar ile yüklenebilmeleridir. Gerek dini gerekse sosyal amaçlı olan yapılar işlev, plan, form, süsleme nitelikleri ile Anadolu’nun Türk döneminde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Bu dönemin şehrin iç dinamiğinde de süreklilik taşıyan bir belirleyici olduğu daha sonraki dönemlerin yapılanmalarında ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel Mardin kentinin anıtsal yapılarında üç evre tespit edilebilmektedir. Bunlar;; Artukoğlu, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemleridir. Bütün bu dönemlerde cami, Mescit, külliye, medrese, zaviye, türbe, hamam gibi yapı türlerinin kent dokusunda homojen bir

biçimde dağılarak oluştuğu görülür. (Alioğlu, F.,1989)

-Camiler, Mescitler:

Mardin'deki cami ve medreselerde genel olarak enine gelişmiş diye nitelendirilebilecek şemanın çeşitlenmelerinin örneklediği görülür. Bu şemanın en oldun örneği 12. yüzyılın sonlarında bugünkü şeklini aldığı ileri sürülen Ulu Cami'dir.

Fotoğraf 3.6 Ulu Camii Minare Duvarın (Tural,2008)

Burada İslam öncesi yapılar ile ilişkisi olan çok ayaklı cami şemasının bir çeşiti olan mihrap önü kubbeli ve enine gelişmiş bir formun uygulaması görülür. Mardin Ulu Camii bu tipin en gelişmiş olarak nitelendirilen Kızıltepe ulu Cami'nde az bir zaman önce yapılmıştır. Daha sonra 14. yüzyılda Latife, 15. yüzyıl Reyhaniye ve 17. yüzyıl Zairi, biraz daha farklı olmakla birlikte 14.yüzyıl Bab-es Sur Camilerinde, özünde Ulu Cami'deki plan şemasının egemen olduğu bir anlayış vardır. Bunları dışında 14.yüzyıl Kale, Molla Hari (Süleyman Paşa); 15. yüzyıl Çabuk, Şeyh Mahmud Turki; Pamuk (Şeyh Mahmud Dinari); 16. yüzyıl, Kiseyr, Arapi 18.yüzyıl Halife (Hacı Ömer) Şeyh Şarran gibi cami ve mescitlerde enine gelişmiş şemanın ısrarlı bir davranışla ele alındığı görülür.

-Külliyeler:

Cami ve çevresindeki medrese, türbe, hastane, aşhane gibi sosyal amaçlı yapıların bir arada tasarlanmasından oluşan sosyal, kültürel ve siyasal merkez olan Külliye'nin Anadolu Türk

Döneminde önemli bir yeri vardır. Selçuklularla başlayıp klasik Osmanlı döneminde en gelişmiş durumuna ulaşan külliyelerin ilk örneğinin Mardin’de olduğu görülür. Cami, medrese, maristan, hamam, çeşme gibi yapı türlerini içeren 12.yüzyıl Emir Necmettin ve Eminettin Külliyesi Mardin’de ilk Artuklu yapısı olmanın yanı sıra Anadolu’da türlerinin ilk örneği olarak değerlendirilmektedir.

-Medreseler:

Mardin’de Artukluoğulları ile birlikte başlayan yoğun yapım eyleminin içinde medreseler de önemli bir yer tutarlar. Kentteki medreselerde iki ana şema üzerinde çeşitlemeler yapıldığı görülür. Bunlardan biri İran Selçuklu Medreselerinin etkisinde gelişen avlulu, revaklı, eyvanlı diğeri ise tek avluyu aşarak yayılma karakteri gösteren tiplerdir. Burada yine Artukluoğulları Döneminin yaratıcı birincisinin Anadolu için erken örneği Mardin’deki 12.yüzyıl Hatuniye (Sitti Radviyye) Medresesidir. 13.yüzyıl Şehidiye, 15.yüzyıl Şah Sultan Hatun Medreselerinde de aynı anlayış sürer. Mardin’de uygulamış ikinci medrese tipinin en erken örneği Marufiye Medresesidir. 14.yüzyıl Sultan İsa (Zinciriye), 15.yüzyıl Kasımiye Medreseleri aynı şemanın diğer örnekleridir.

Fotoğraf 3.7 Zinciriye Medresesi (Tural,2008)

Bu medreselerin yanı sıra Mardin’de kayıtlardan ya da kalıntılardan saptanabilen şemalarının anlaşılması mümkün olmayan başka medreseler de vardır. Bunlar 12.yüzyıl Hüsamiye, 13.yüzyıl Muzafferiye, Melik Mansur(Şeyh Aban ya d libben), 14.yüzyıl Altunboğa ve belirlenemeyen Savurkapı (Paşavatlar evi) Medreseleridir.

-Zaviyeler:

Anadolu’nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde önemli görevler yükleyen yapı türü olan zaviyelerin de özellikle 14. ve 15. yüzyıllarında yapıldığı görülür. 15.yüzyıl Hamza-i Kebir, Hamza-i Sagir, Cihangir Bey zaviyeleri bu konunun Mardin’deki örnekleridir. Ardin’deki yapıların çok işlevli olan özellikleri bazen medreselerin ya da mescitlerin zaviye olma durumlarını doğurmuştur. Türbelerin de zaman zaman bir cami, medrese, zaviye yanında yer aldıkları görülür. 15.yüzyıl Şeyh Şeyh Kasım Halveti türbe ve mescidi, 14. yüzyıl Şeyh Hamit Türbelerinin dışında Hamza-i Kebir, Cihangir Bey Zaviyelerinde, Bab-es Sur Cami’nde, Şehidiye, Zinciriye, Kasımiye Medreselerinde türbeler yapılmıştır.

-Hamamlar:

12.yüzyıl Emir Necmettin, Eminettin, Radviyye, 13.yüzyıl Yenikapı, 14.yüzyıl Ulu Cami, Emir Hamamı konun Mardin’deki uygulamalardır.

-Çeşmeler:

Mardin’de, Anadolu’nun diğer kentlerinde olduğu gibi mahallelerde çeşme yapımına bir hayli önem vermiştir. Her dönemde daha çok selsallı eyvan biçiminde çeşmeler yapılmıştır.

3.4.4 Çarşılar

Geleneksel Mardin kent dokusunda, endüstri öncesi yerleşmelerde iç ve dış ekonomik ilişkilerin belirlendiği ve şehrin odak noktası olan ticaret merkezi önemli bir yere sahiptir. Daima yoğun ticaret yolları üzerinde yer alarak insanların ve her türden malın buluşma, değiş-tokuş yeri olma özelliği Mardin’deki çarşı niteliğini, boyutlarını etkilemiş ve biçimlendirmiştir. Gerçekten de çarşı çizgisel gelişmişlik gösteren kentde dokunun hemen ortalarına rastlayan bölgede Şar mahallesindeki Abdülaziz Camisinin alt kısımlarında önce tek sokak olarak başlayıp, giderek birkaç sokak artarak Ulu Cami’yi kendine merkez yapı Reyhaniye Cami’nin önlerine kadar uzanır. Böylece; Mardin’in geleneksel sınırlarında, bir kent için oldukça farklı bir boyut yaratır. (Alioğlu, F.,1989)

Fotoğraf 3.8 Mardin Çarşı (Tural,2008)

Bu yaklaşım dışında 10.yüzyılda Mardin'in büyük çarşıları olduğu bilinir. Günümüze kadar gelmiş olan geleneksel çarşı dokusunun yaklaşık boyutlarının bu çağlardan kalmış olması mümkündür. 10.yüzyılda gezgin İbn Havkal'ın Mardin'i geniş çarşılı anlatması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Mardin çarşı dokusunda diğer geleneksel Anadolu kentlerinde olduğu gibi, Ortaçağ şehri ticaret hayatının ihtisaslaşma ve farklılaşmasının mekanlara yansımış örnekleri görülür. 16. yüzyıldan beri Sipahiler Çarşısı (Revaklı çarşı), Aktarlar Çarşısı, Kayseriyye (Bedesten), Çarıkçılar Çarşısı, Marangozlar Çarşısı gibi şehir merkezindeki ünitelerin yanında; şehrin ekonomisinde önemli yere sahip olan darphane, tabakhane (debbağ-hane), başhane, mumhane, buzhane, bozhane, boyahane, silahhane, dokuma tezgahları gibi çağın zenaat kollarının dış mahallelerde yapıldığı bilinir. Bütün bunların dışında yerleşme dokusuna sızarak, geleneksel evlerin giriş katlarında; mahalle bakkalı, fırın, dokuma tezgahları, ticaret metaların depoları gibi mekanların ekonominin başka bir yanı olarak sürdüğü görülür. (Alioğlu, F.,1989)

Mardin'deki geleneksel çarşı için söylenebilecek bir başka önemli olgu ise İslam şehri özelliği olarak sunulan Ulu cami-Çarşı birlikteliğinin, eldeki kanıtlara göre burası için geçerli olmadığıdır. 7. yüzyıldan beri İslam Devletleri egemenliğinde olan kentde, -pek kabul edilebilecek bir gerçek olmamakla birlikte- dini mimarinin biçimlenmediği görülür. Çarşının ortasında yer alan çarşı-cami kuramının camisi, Hristiyanların eski bir kilise üzerine inşa edildiğini ileri sürdükleri en erken tarihli kitabesi 11.yüzyıld gösteren fakat bugünkü şeklini

12.yüzyılın son çeyreğinde aldığı belirtilen Ulu Cami'dir. Yapım zamanı olarak çarşı ile çakışmadığı, onunla eş zamanlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu ortaya çıkabilecek kaynak ve belgelerin bitmediği savıyla karşı çıkabilecek bir görüş gibi ele alınabilir. Bu noktada, Anadolu Türk kentinin merkezinde ticari işlevin ağırlıkta olduğu göz önüne alınarak Ulu Cami'den önce, çarşının bu gölgede olduğu söylenebilir bir gerçek olmaktadır.

Ardında iç ve dış ticaret ilişkilerinin olduğu bu iş hami ve oluşturduğu dokunun-özellikle transit yolları üzerinde bulunması nedeni ile- diğer bir yapı türü olan kervansaraylara ihtiyaç duyacağı açıktır. 16. yüzyıl tap defterlerinde biri Artukoğullarına, ikisi Akkoyunlulara ait, ancak günümüze ulaşmamış üç kervan saraydan bahsedilir. Bunların dışında halen var olan tek kervansaray 17. yüzyılda yapılmış olandır. Kervansaraylardan sadece birinin ayakta kalması diğerlerinin kalıntılarına bile rastlanılmaması, Mardin'in iç ve dış ticarettaki önemini kaybetmesine bağlı olarak, kervansarayların da zamanla işlevleri ile birlikte yapısal anlamda yok olduğu izlenimini vermektedir.

Bugün Mardin Endüstri öncesi geleneksel şehrin ekonomik özelliklerine artık sahip değildir. Ancak kentde bu yapının karşıtı gibi düşünülebilecek ekonomik düzen de oluşmamıştır. Kent, yakın çevrede olup ta, sanayi tesislerine sahip yerleşmelerin hinterlandı içinde kalarak, ekonomik faaliyetlerinde de buradaki oluşumlara bağılılık gösterir. Kentdeki bu durum dokuda mekan olarak yansımaları bulurken, doğallıkla sanayi şehrine dönüşen yerleşmelerden daha az tahribata neden olmuştur.

Böylece geleneksel çarşı dokusu bütünü ile kullanılırken kent içinden geçen tek otoyolun (Anayol) iki yanında doku özelliğinin tersine dükkânlar oluşmuş ve ticaret aksı geleneksel şehri bir baştan bir başa kesen bir biçim almıştır. Mahalle bakkalı, fırın, manav gibi ticari eylemlerin, geleneksel kent dokusunda olduğu, devam ettiği ama bazı üretimlerin de bu arada konut dokusunda sızdığı da görülür.

3.4.5 Konutlar ve Mahalleler

Mardin'in sık yapı örgüsünü oluşturan temel yapıtaşı evlerdir. Evler eğimli topografyaya adeta yapışarak, bu diyagonal çizgiden yararlanmıştır. Tepenin şevi nedeniyle güneye ovaya bakan yapılar çoğunlukla en az iki katlıdır. Giriş katta başlayan yapılanma eğime paralel olan çizgide parsel sınırlarına dayandığında, parselin eğime dik olan derinliğini kullanarak üst

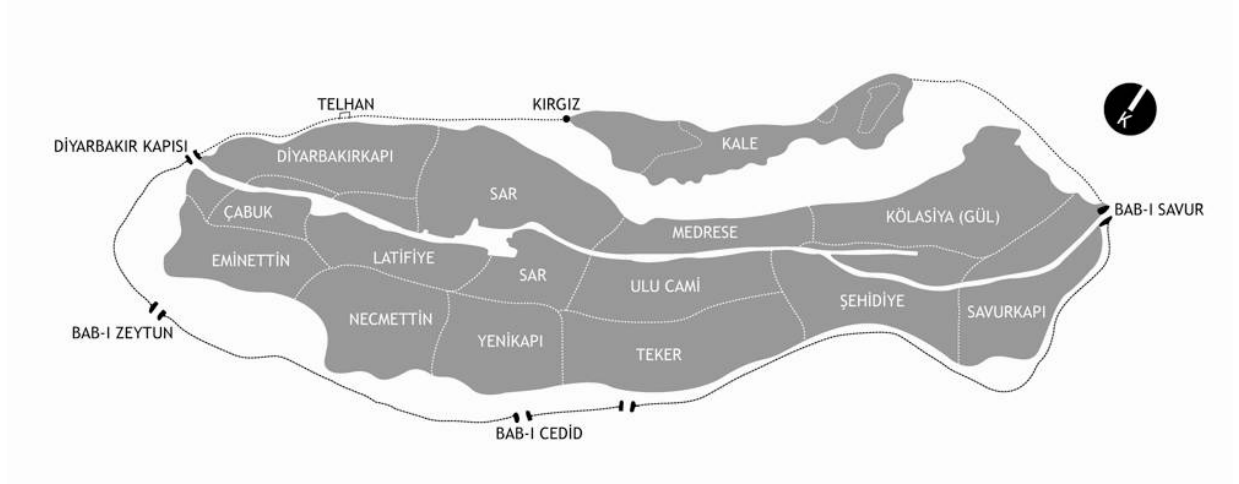
katlarda devam eder. Dolayısıyla giriş kat güney yönünde her zaman tek katlıdır. (Alioğlu, 1988)

Üst katın geriye ötelenme miktarı ve kaç kat yapılabileceği parselin eğim üzerindeki derinliğinin başlangıç ve bitim noktaları arasındaki kot farkı ile ilgilidir. Eğer eğim bir kat çıkılamayacak kadar yetersizse üst katlar bütünüyle alt katın üstünde yer alır. Eğimin uygun olduğu bazı durumlarda, yeterince parsel alanı kuzeydeki eğim yönünde yapılaşmamış olarak duruyorsa, bir üst kat geride tamamen toprak üstünde inşa edilir. Genel olarak, geriye ötelenen üst kat, alt katın damının bir kısmını teras, bir kısmını da yapı alanı olarak kullanır. Evlerin araziyle bütünleşmesi ve bunu yaparken birbirlerinin cephelerini kapatmamaları tüm kent dokusunda homojen bir etkidir. (Alioğlu, 1988)

Bazen bir yapı adasının tamamı tek aileye ait olabilir. İki ya da daha fazla yapı adasındaki evlerin akrabalık ilişkileri içerdiği, kent dokusunda oldukça sık bulunan sokak üzerine taşan odalar olan abbaralardan (kabaltı) anlaşılabilir. Bu durumda sokağın üzerinden geçen oda, diğer taraftaki evle bitişir.

Evlerin kat yükseklikleri statü farklılıkları, mekan işlevleri ve eğim gibi nedenlerle farklılık gösterir. Nüfuslu ailelerin anıtsal kat yüksekliklerine sahip evlerinin de bulunduğu kentte genel bir kat yüksekliği yoktur. Giriş katındaki ahırlar bu katın daha yüksek yapılmasına neden olmuştur. Eğim üzerindeki kat adedini dengelemek için de kat yükseklikleri farklılaşmış olabilir. 3-5,5 metre aralığında değişen kat yüksekliklerinin geleneksel evlerde egemen olduğu söylenebilir.

Mardin'in geleneksel kent dokusunun anlaşılmasında yapısal anlamda somut olarak var olan öğelerin araştırılmasının yanı sıra, fiziki bir mekan olarak tanımlamamakla birlikte içerdiği bilgiler nedeni ile mahallelerin de açıklama zorunluluğu doğmaktadır. Nitekim çalışmalarda; mahallelerin etnik özelliklerinin, süreç içinde kazandıkları niteliklerinin, süreç içinde kazandıkları niteliklerinin geleneksel şehrin diğer öğelerini ve kent dokusunun bütününe etkileyerek dolaylı da olsa fiziki mekanların yaratılmasında katkıda bulundukları anlaşılmaktadır.

Şekil 3.12 Mardin Mahalleleri (Alioğlu, 1989)

Adları ve sakinlerinin dini ile belirlenen mahalleler, her sınıf ve bölgeden insanların, belli kurallar ve etiket çerçevesinde birlikte yaşadığı birimlerdir. Gerek kent etkili ve zengin ailelerin yoğunluk gösterdiği merkezi oluşturan çarşı bölgesinde gerekse diğer mahallelerde, aynı zamanda farklı statüdeki ailelerin evlerinin birlikte yer aldığı görülür.

Geleneksel şehrin mahallelerinin tipik özelliklerinin Mardin’de uzun süre etkili olduğu görülür. Mardin’in endüstriyel yatırımlardan payına düşeni en az olan bir kent olması, onun Cumhuriyet Dönemi ile birlikte köklü bir değişime girmesine engeller. Sosyal değişimlerin yansımaları bulduğu 1950’li yıllardan sonra, mahallelerin geleneksel niteliklerini kaybettiği, farklı mekansal sonuçlara neden olabilecek yeni boyutlara kavuştuğu gözlenmektedir.

Mardin evinin tasarımını etkileyen faktörleri kısaca şöyle sıralayabiliriz :

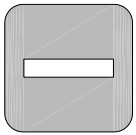
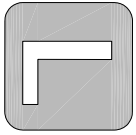
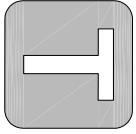
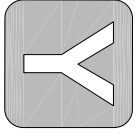
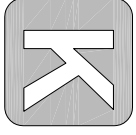
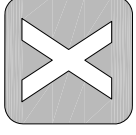
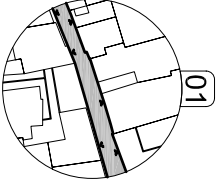
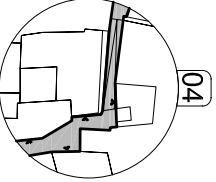
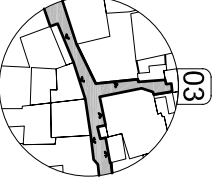
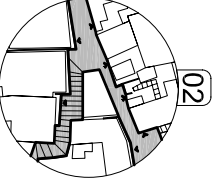
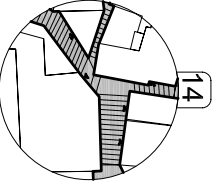
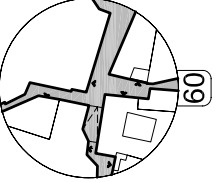
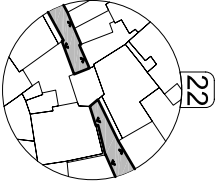
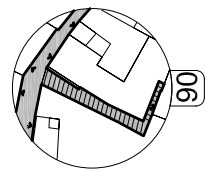
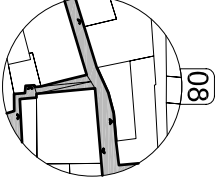
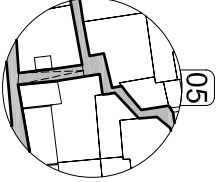
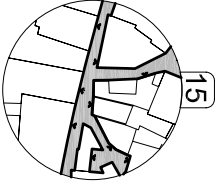
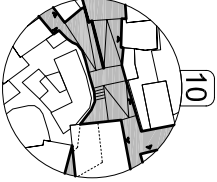
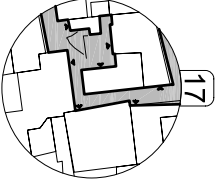
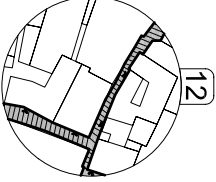
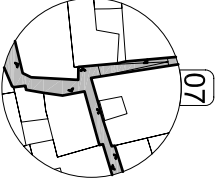
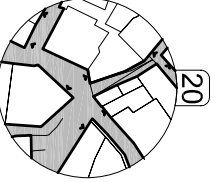
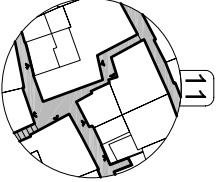
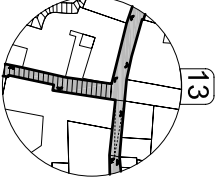
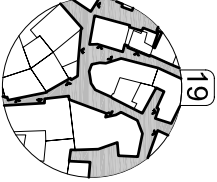
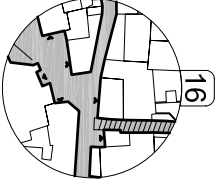
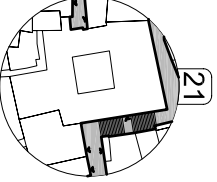
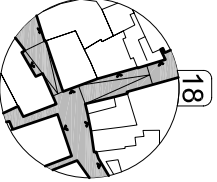
- ☐ Fiziksel Faktörler : İklim, topografya, manzara, yapı malzemesi, yapım sistemi...
- ☐ Sosyolojik Faktörler : Din, gelenekler, aile ve akrabalık bağları, meslekler...

3.5 Mardin Kentisel Dış Mekan Bağlamında İncelenmesi

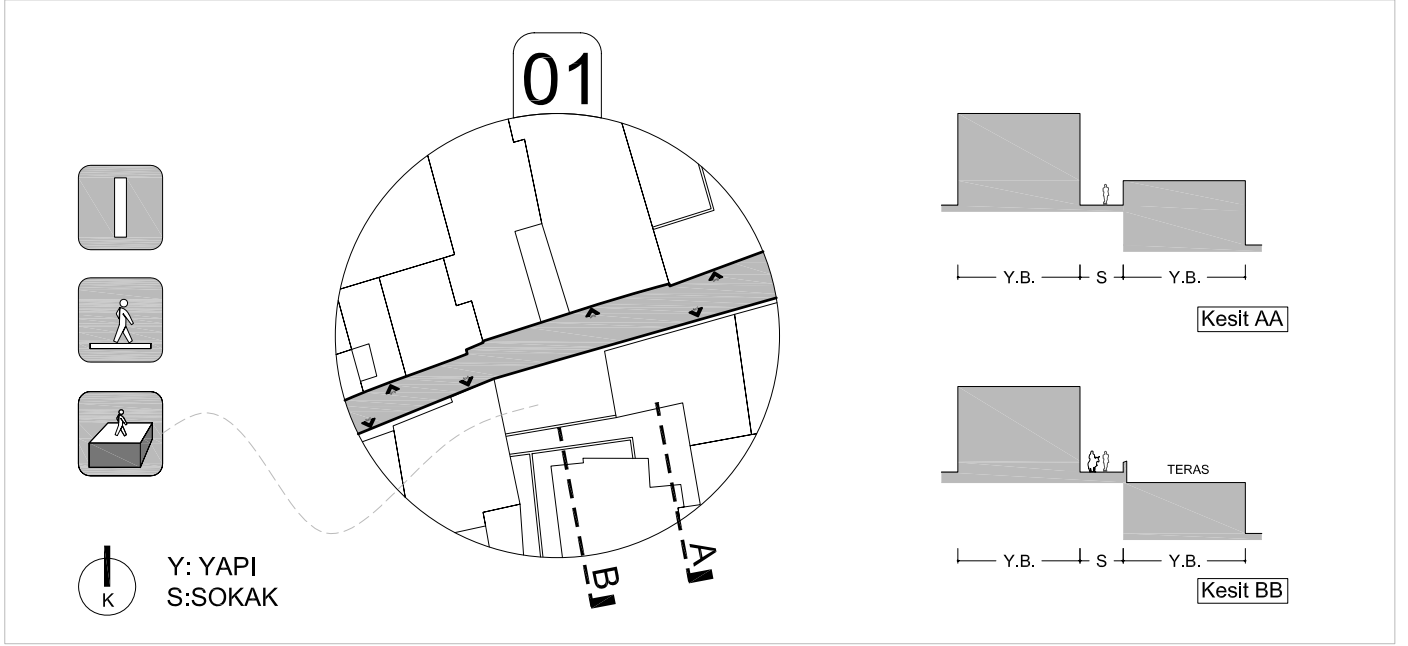

Şekil 3.14 Mardin Sokak Tipolojisi Analiz Noktaları

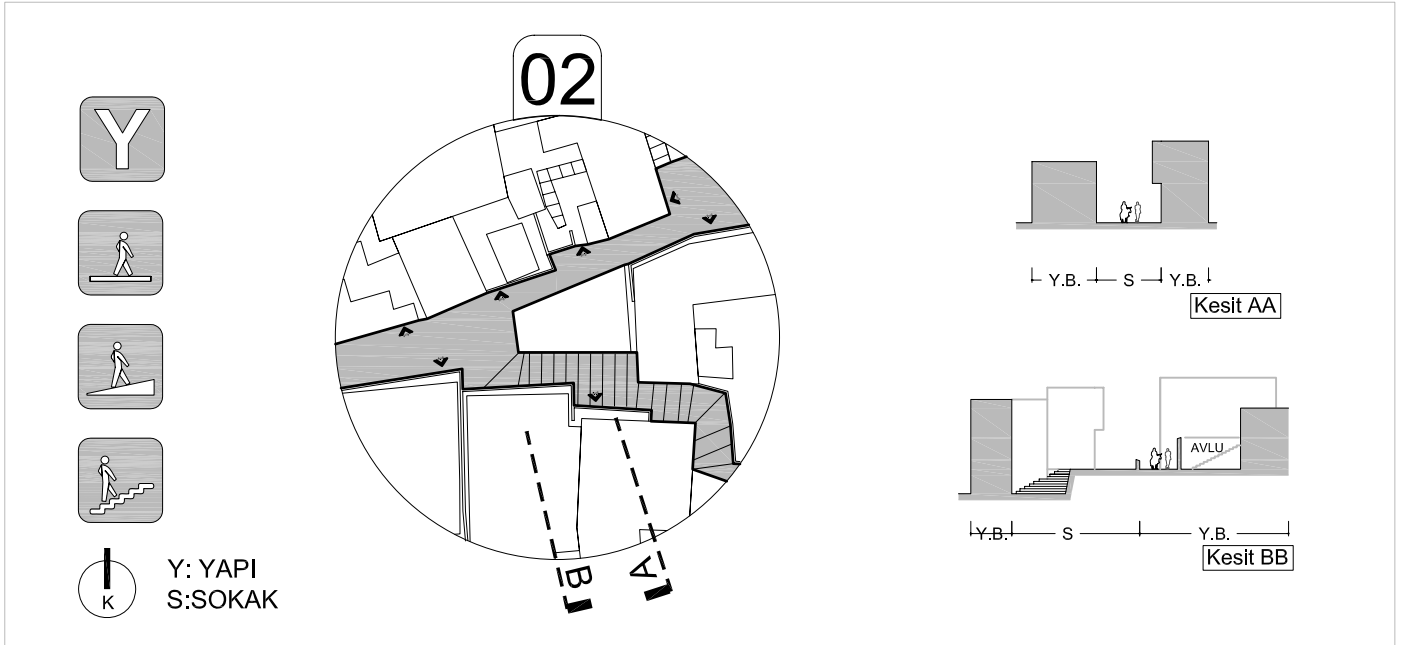
2.5.1. Sokak Tipoloji

						
	 01	 04	 03	 02	 14	 09
	 22	 06	 08	 05	 15	 10
Düzlük						
Rampa		 17	 12	 07	 20	 11
Merdiven			 13	 19		 16
Teras						
Abbara			 21			 18

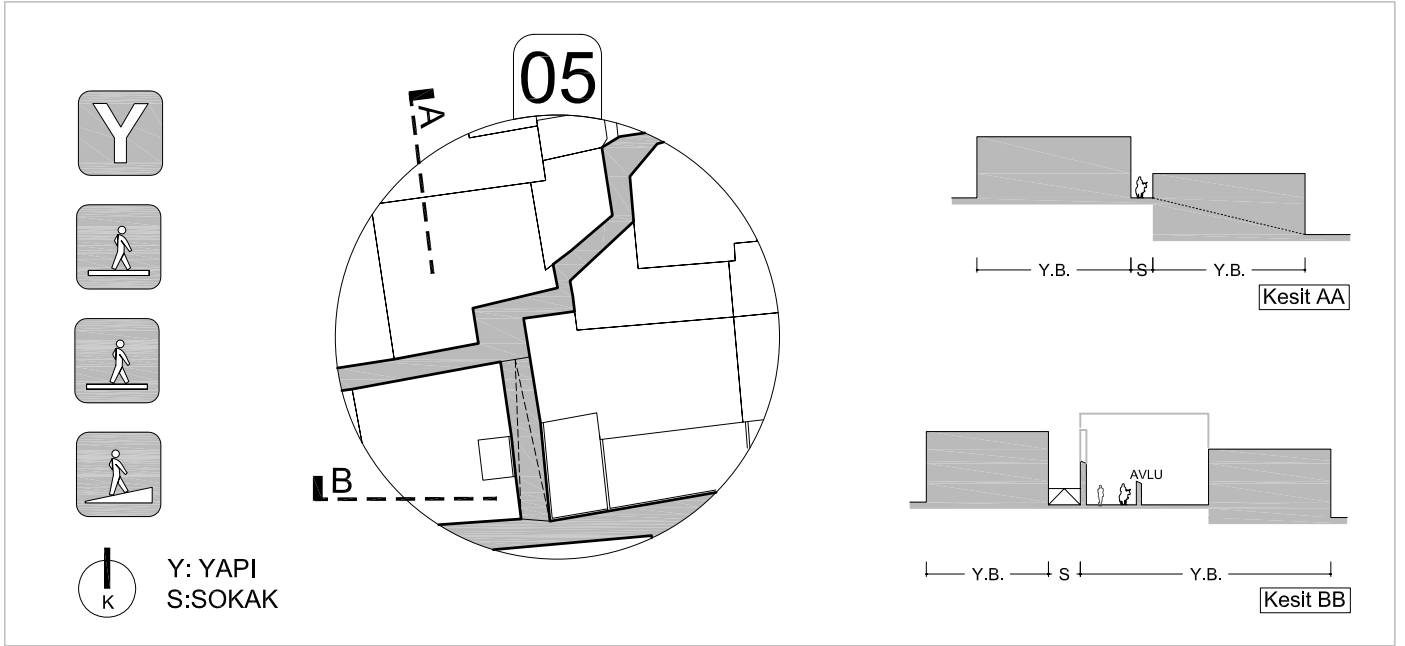
Şekil 3.15 Sokak Tipolojisi

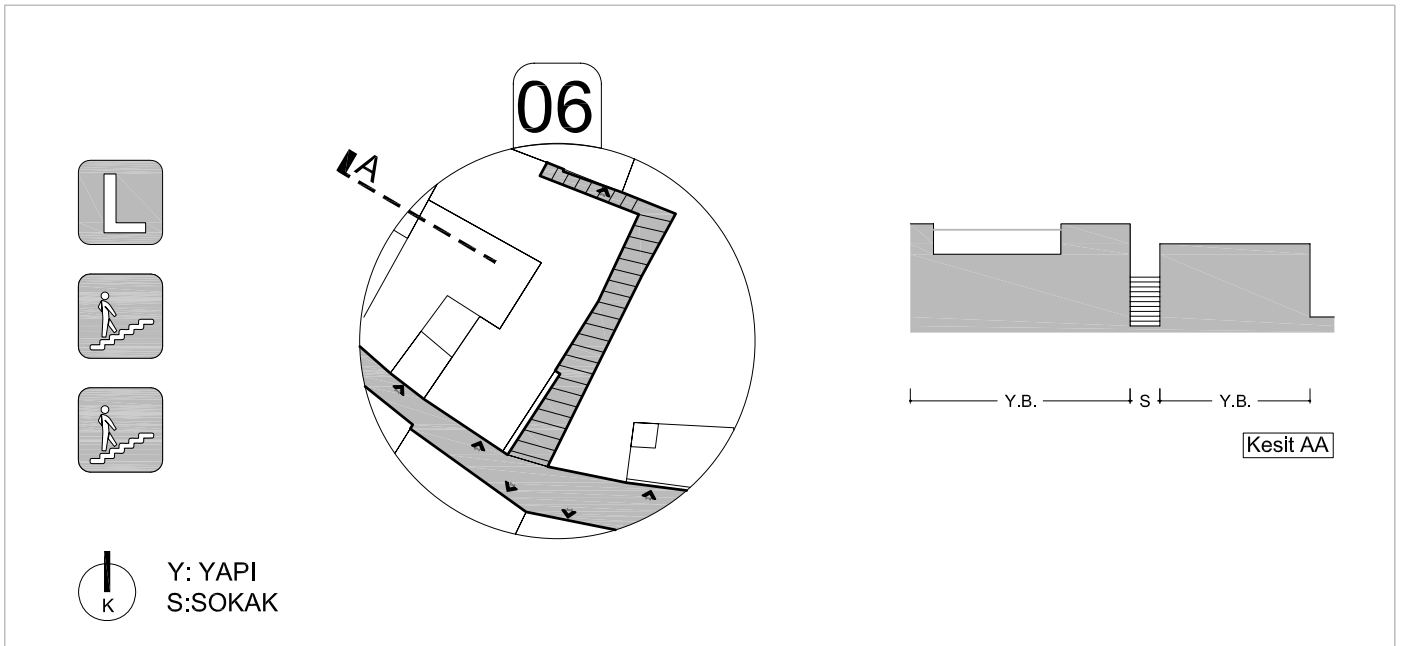
Şekil 3.16 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 01

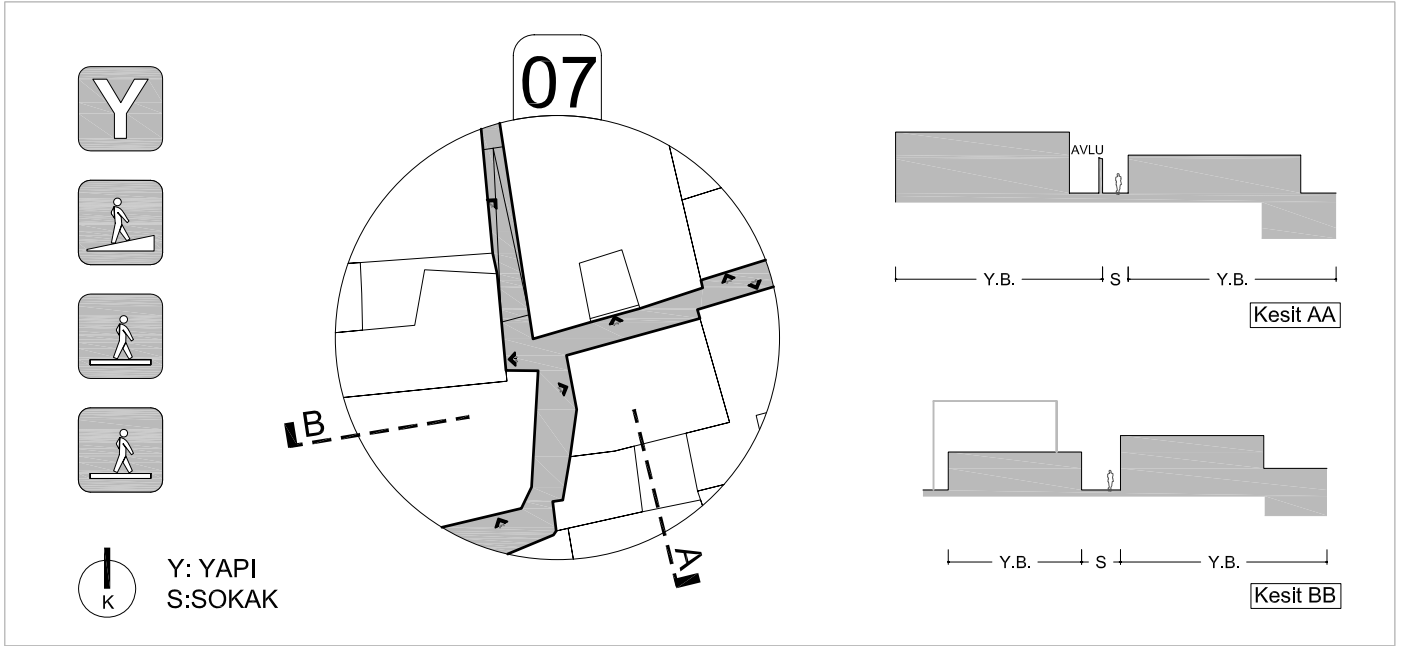
Şekil 3.17 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 02

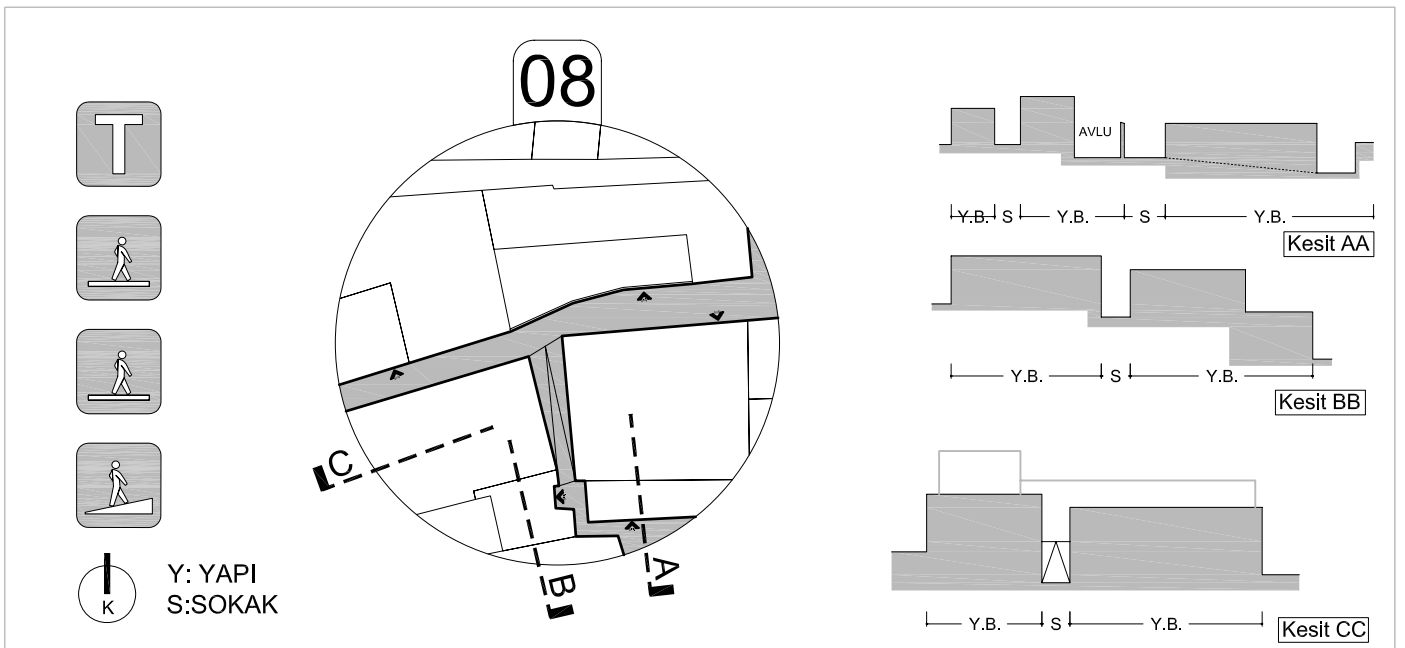
Şekil 3.20 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 05

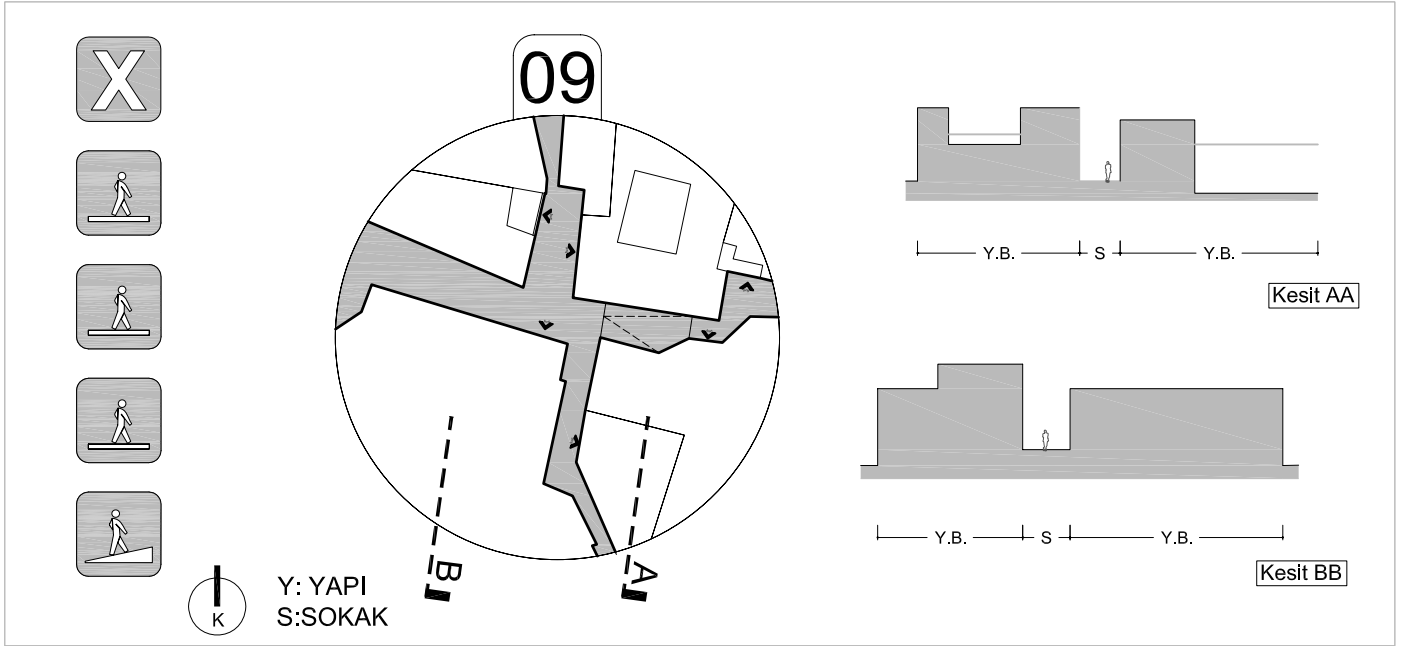
Şekil 3.20 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 06

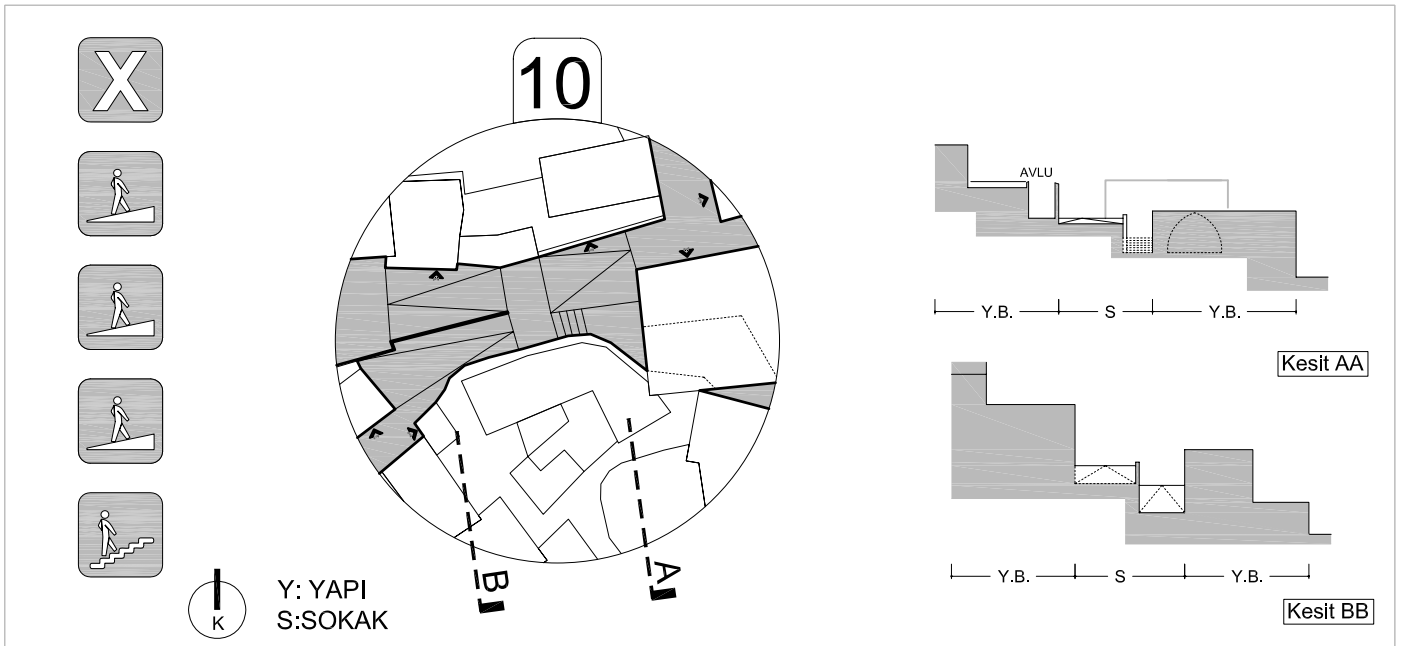
Şekil 3.21 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 07

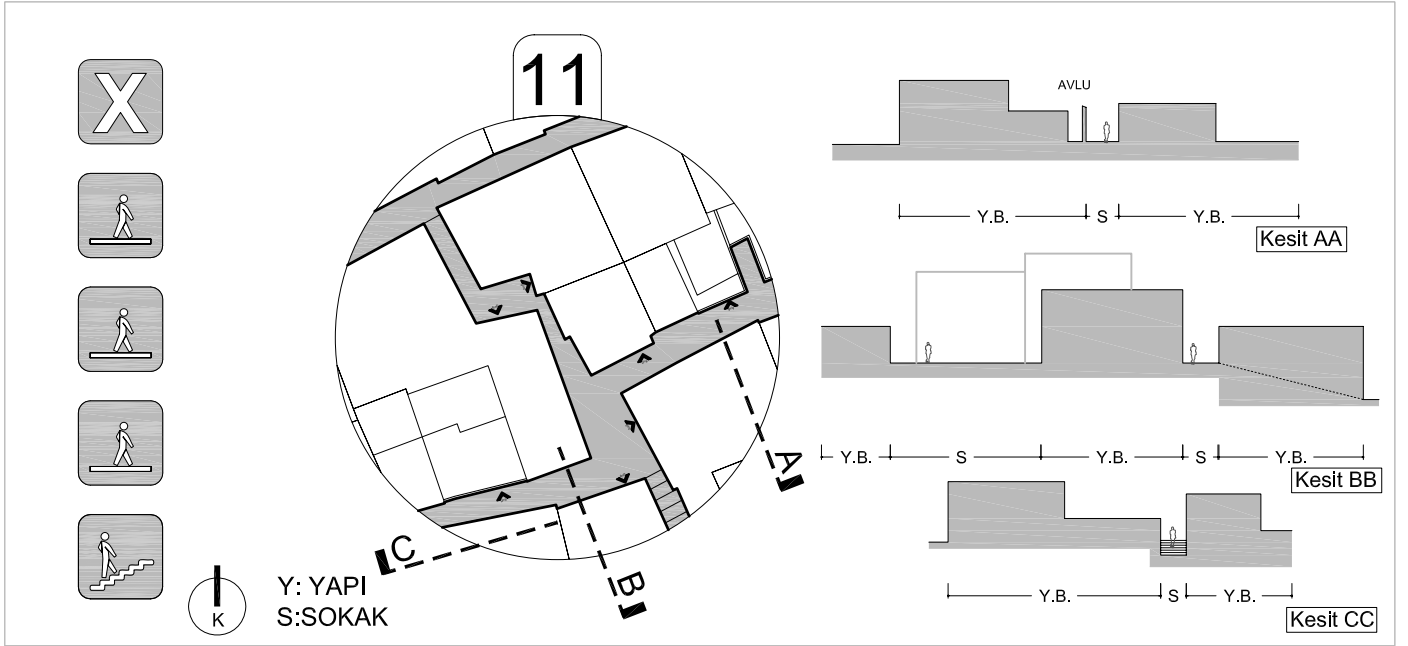
Şekil 3.22 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 08

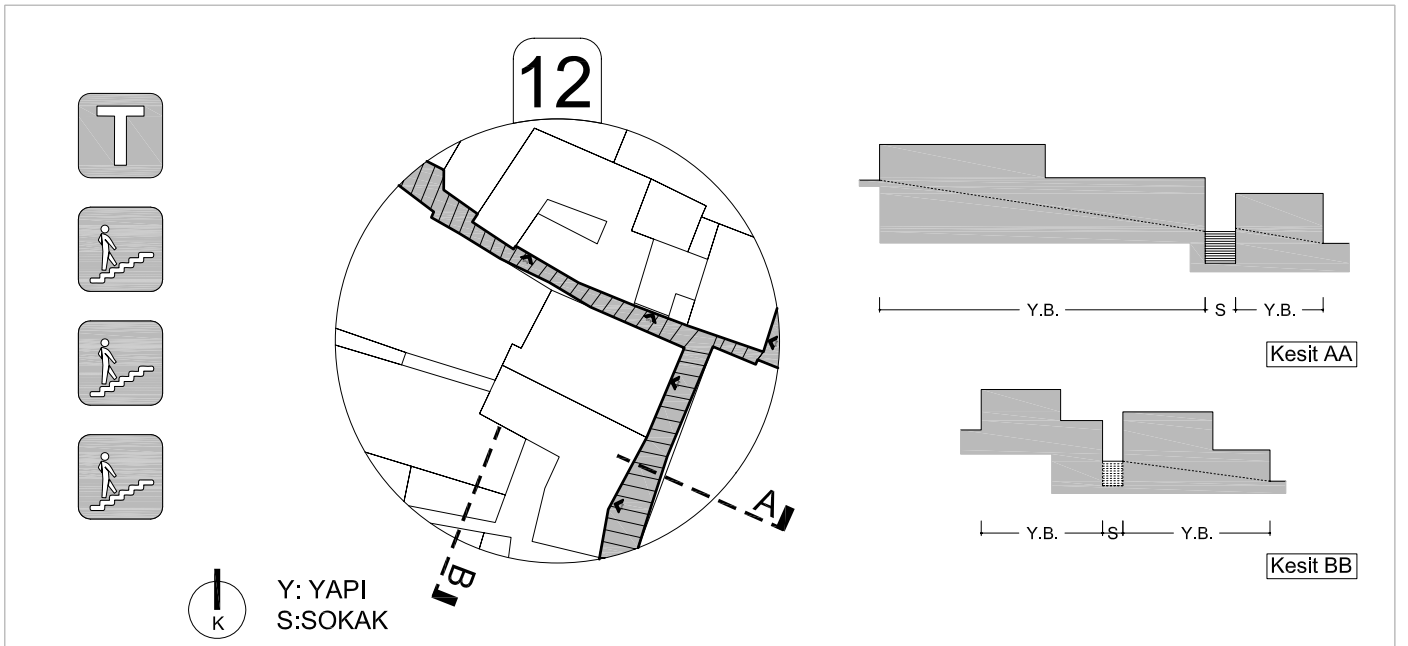
Şekil 3.23 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 09

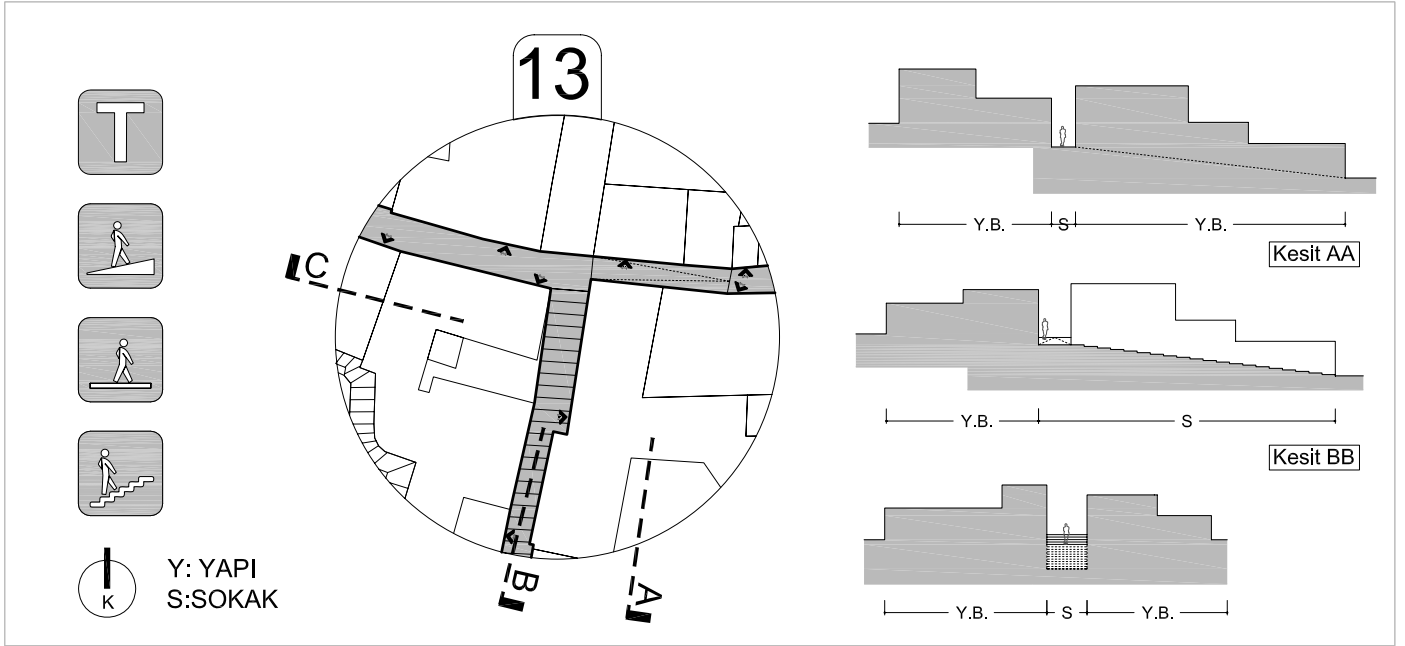
Şekil 3.24 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 10

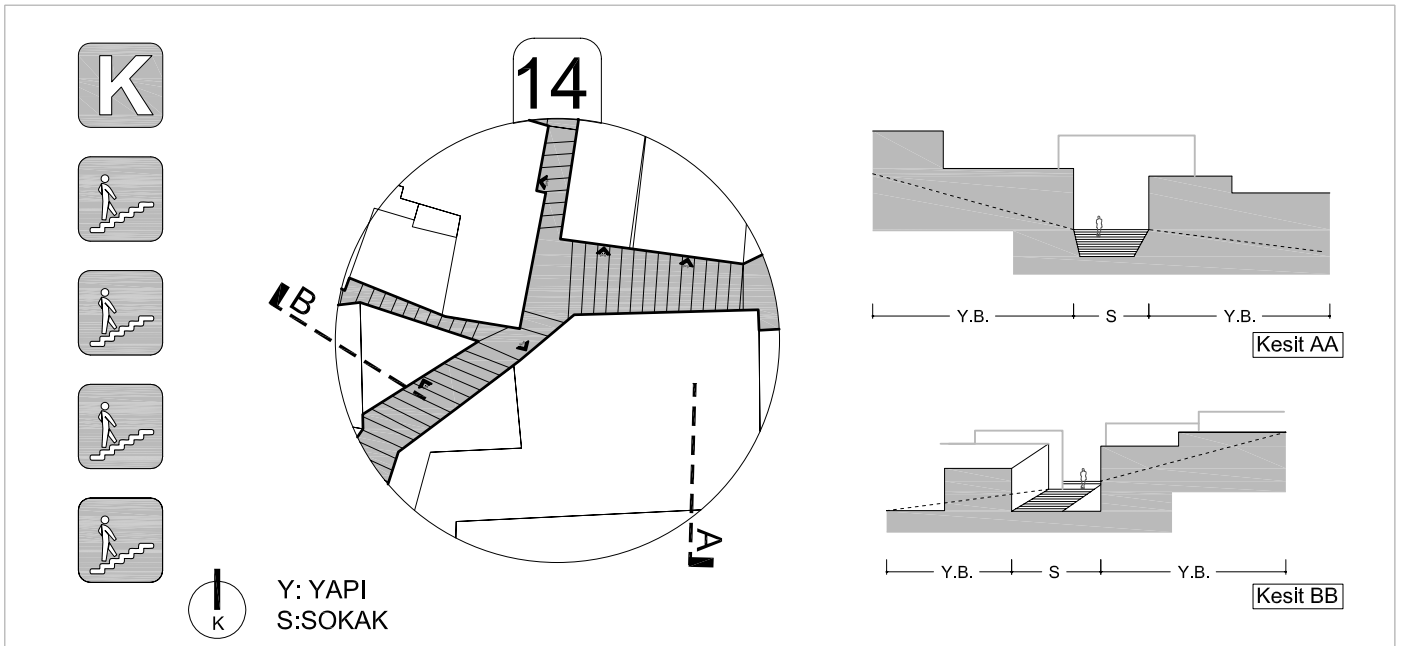
Şekil 3.25 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 11

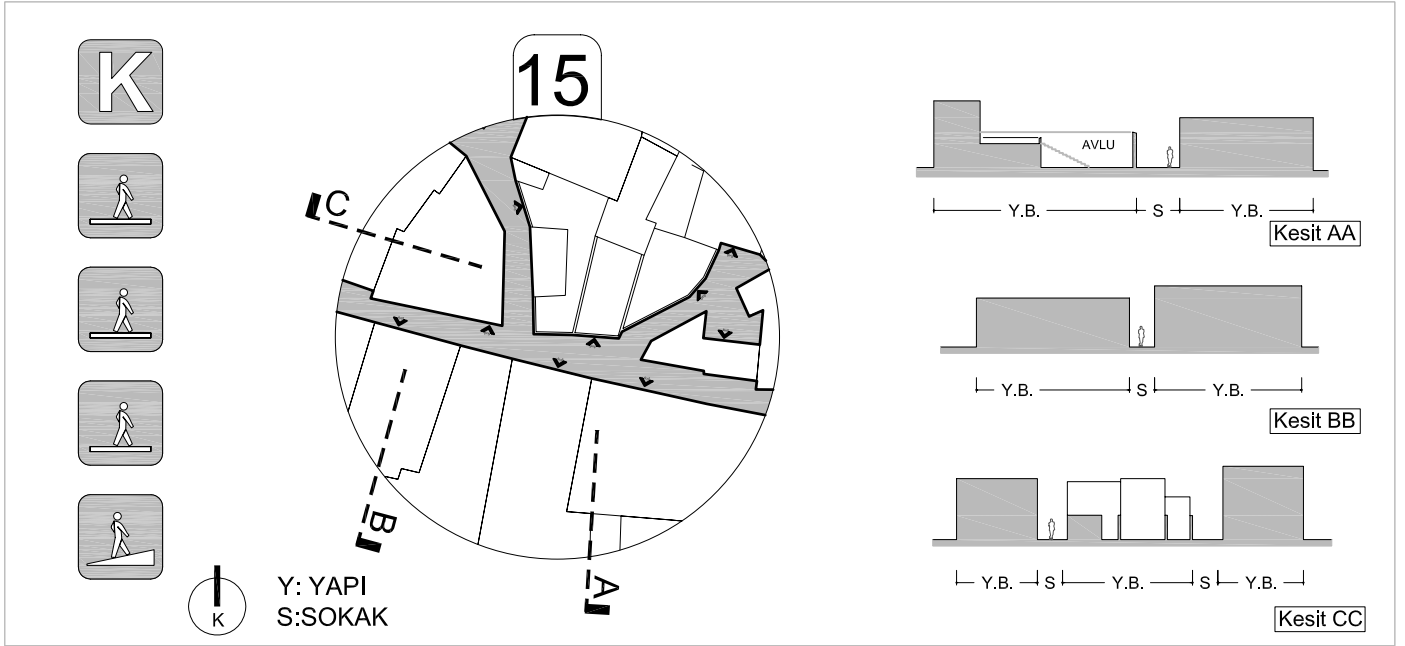
Şekil 3.26 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 12

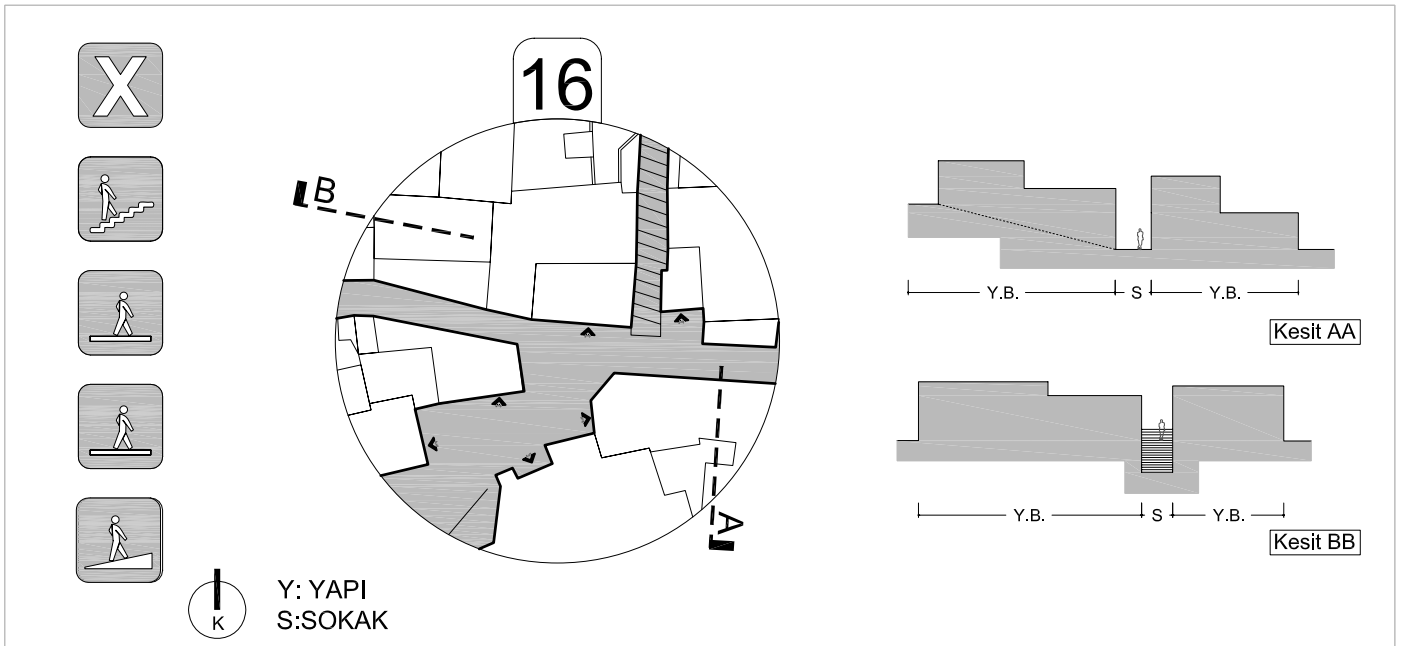
Şekil 3.27 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 13

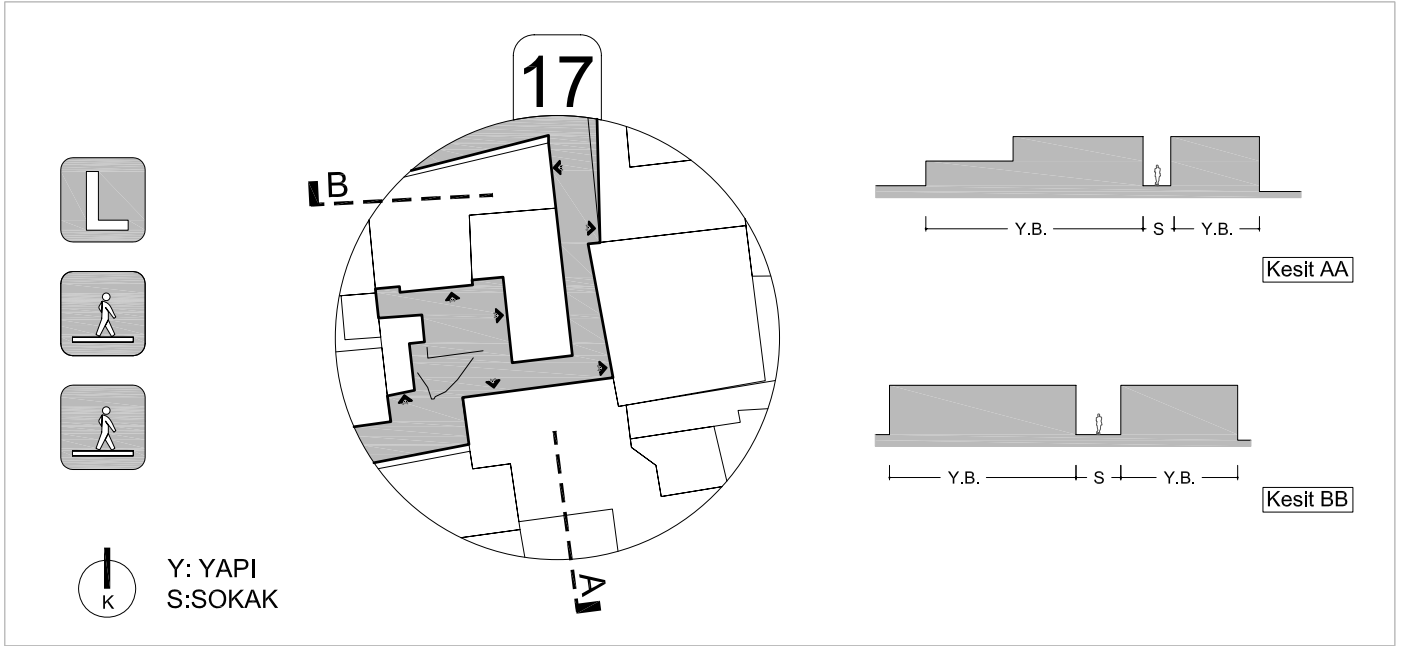
Şekil 3.28 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 14

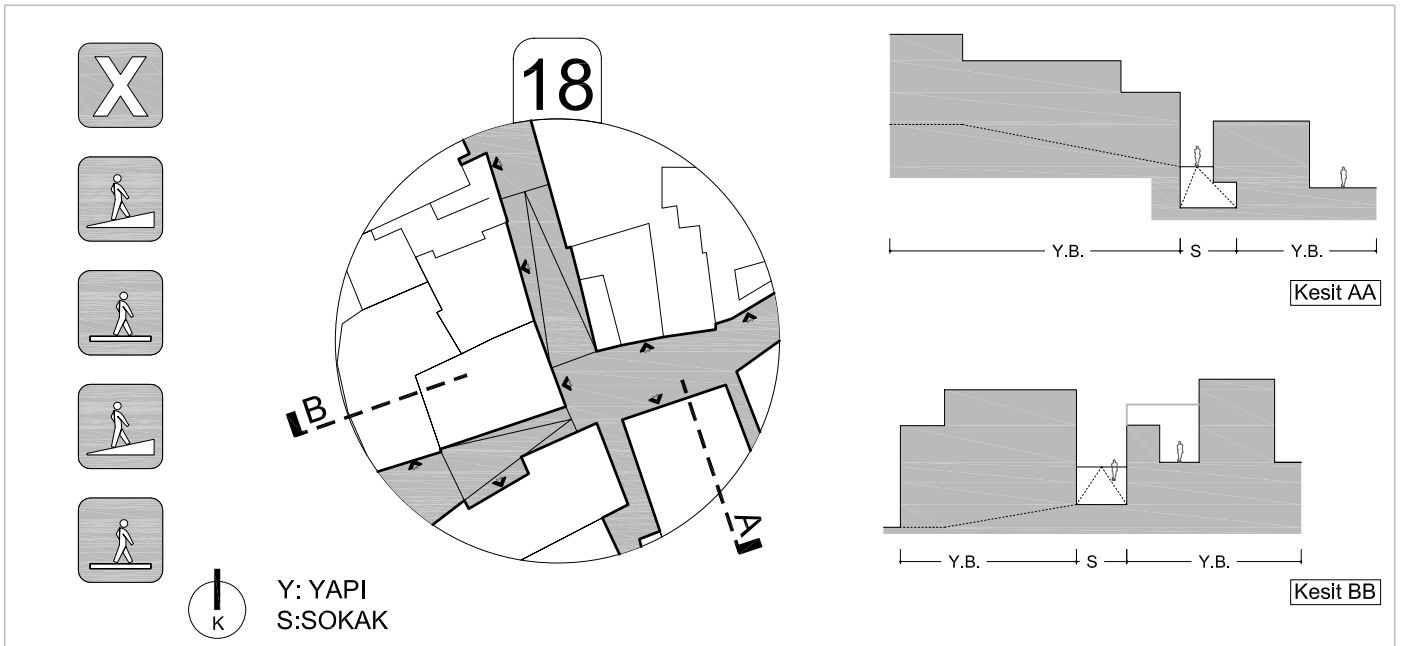
Şekil 3.29 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 15

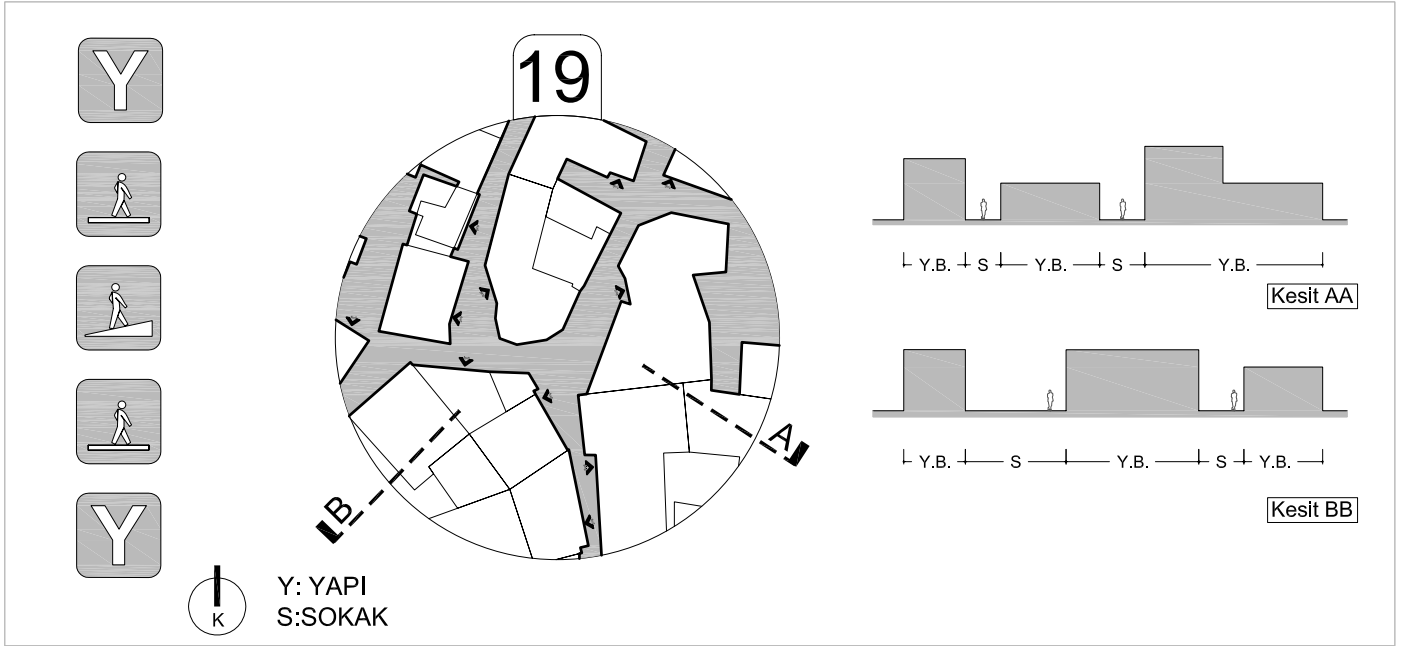
Şekil 3.30 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 16

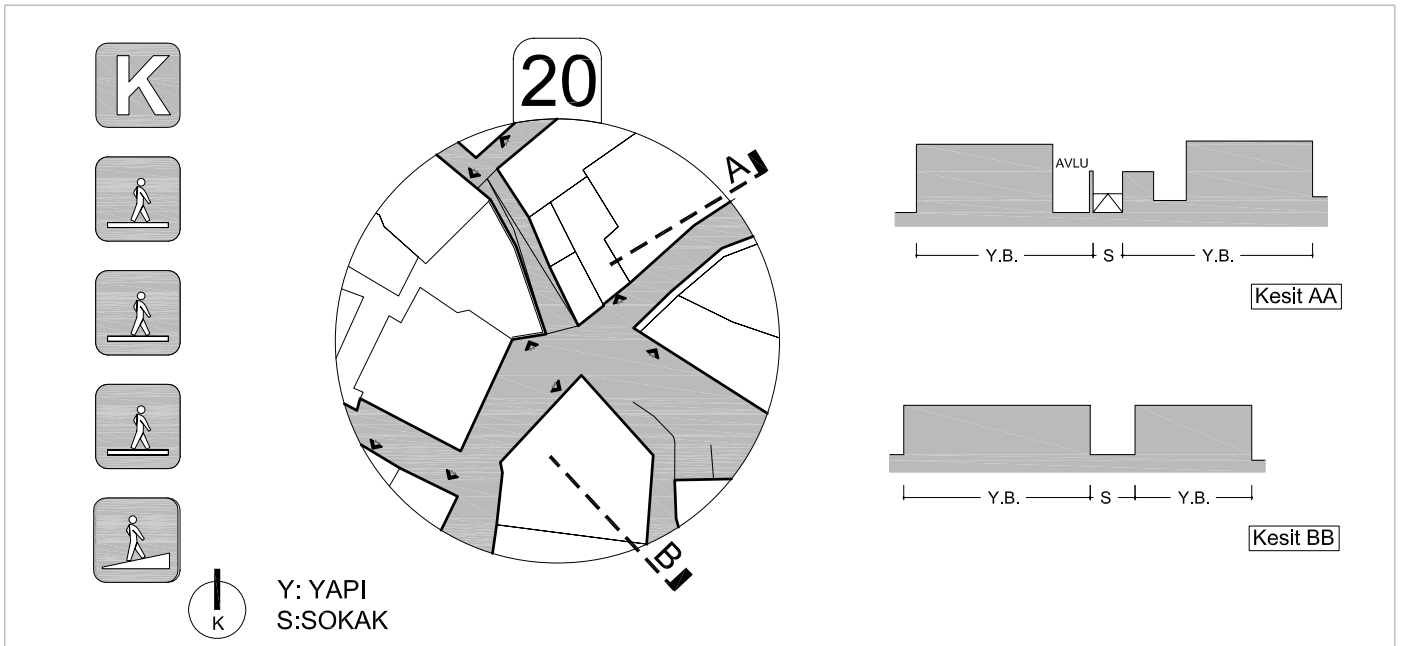
Şekil 3.31 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 17

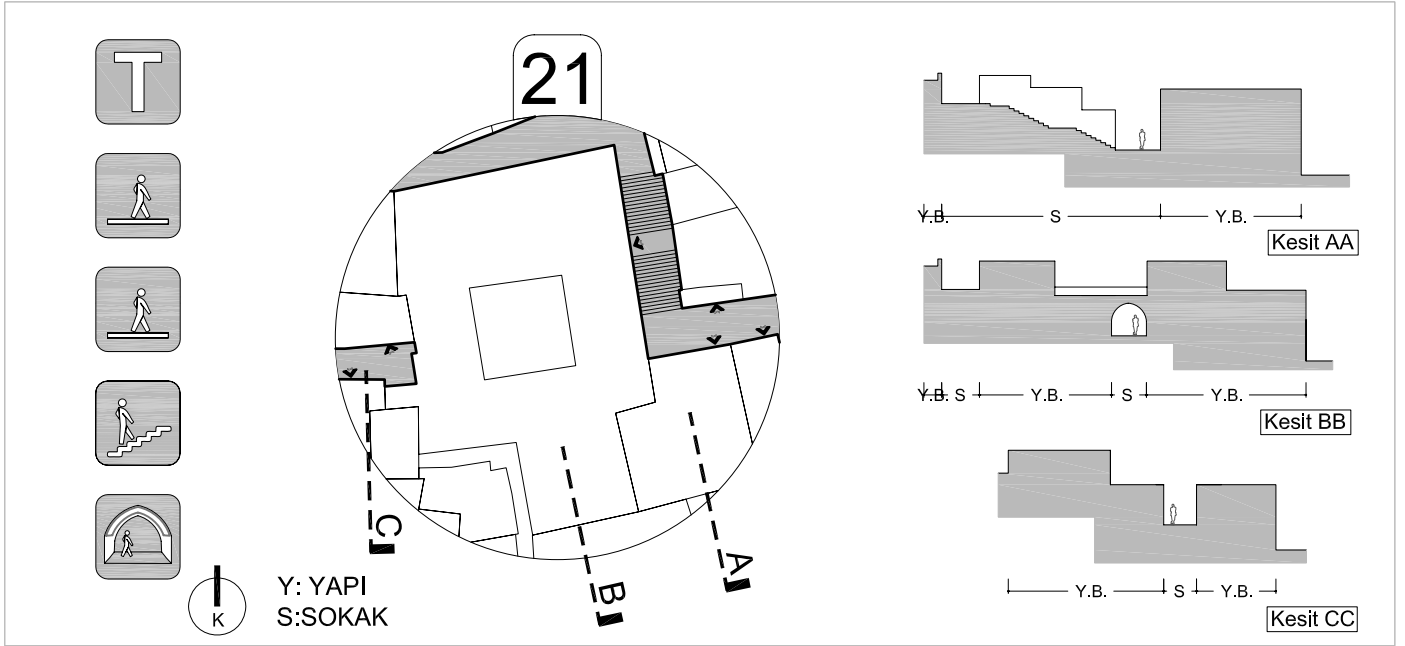
Şekil 3.32 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 18

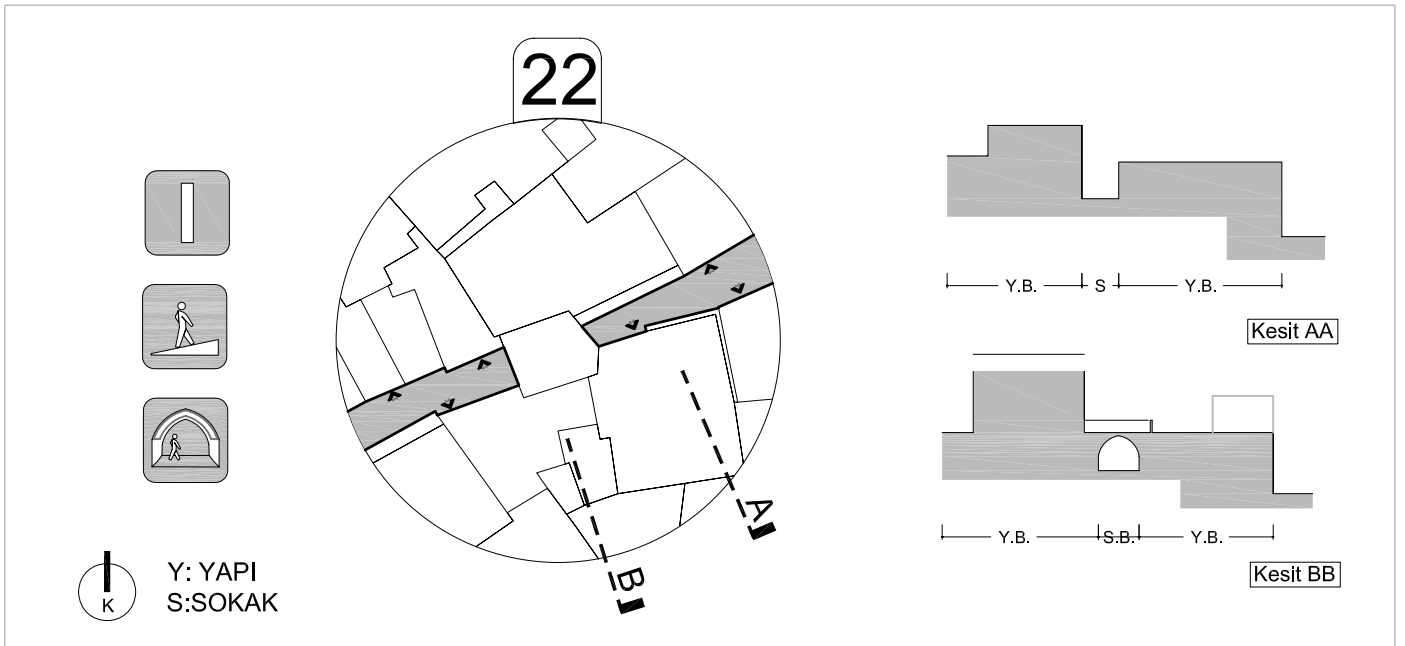
Şekil 3.33 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 19

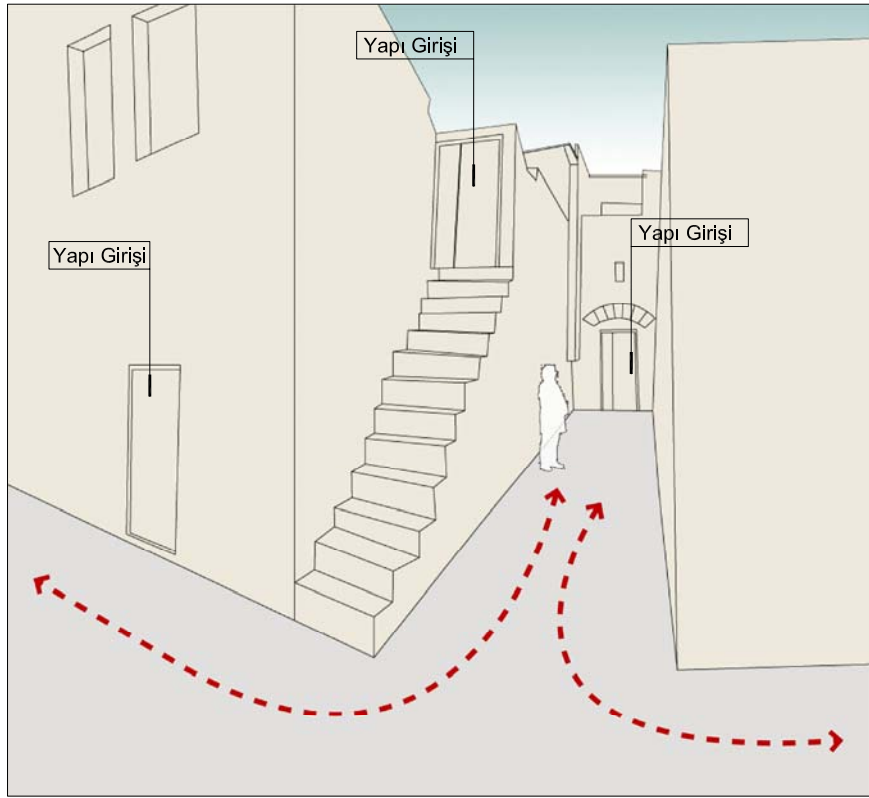
Şekil 3.34 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 20

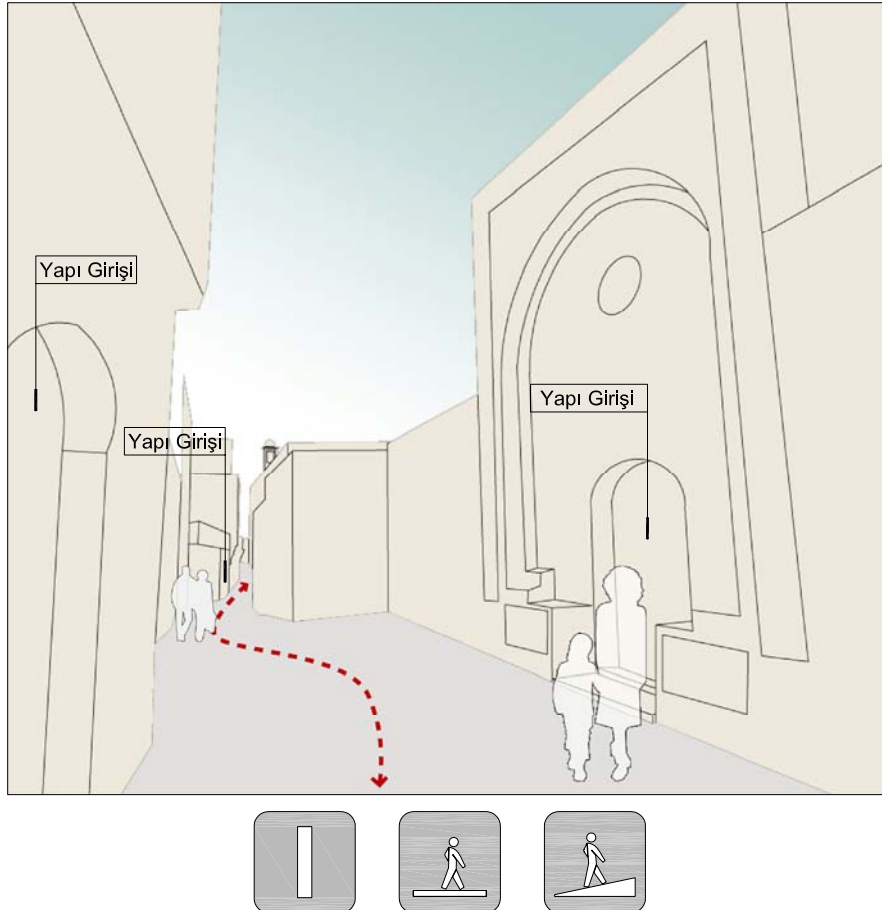
Şekil 3.35 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 21

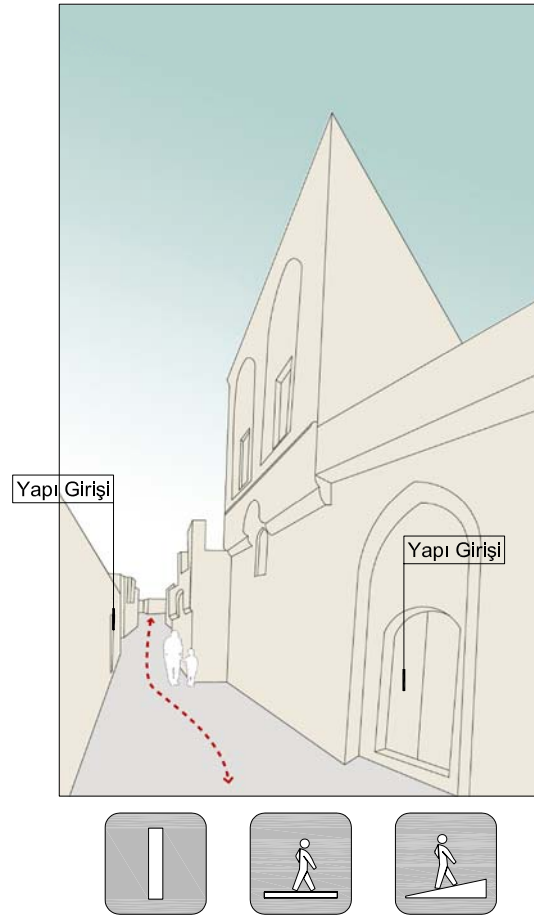
Şekil 3.36 Mardin Sokak Tipoloji Analizi 22

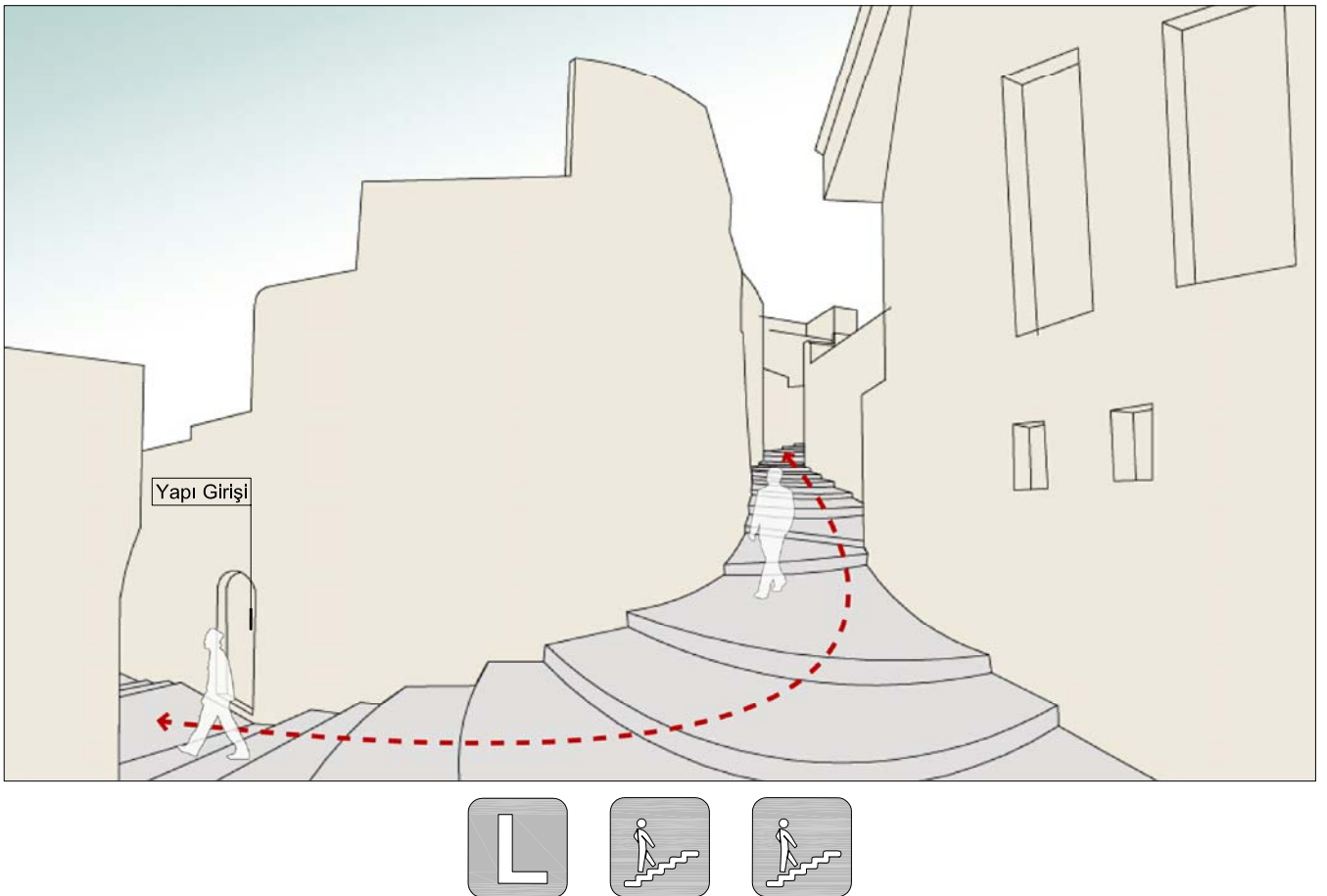
Şekil 3.37 Mardin Sokak Form Analizi 01

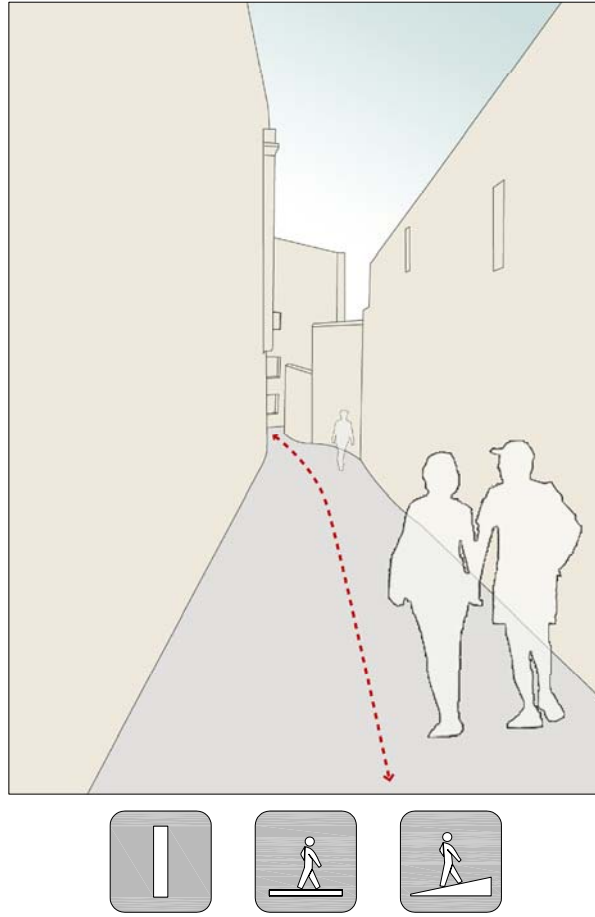
Şekil 3.38 Mardin Sokak Form Analizi 02

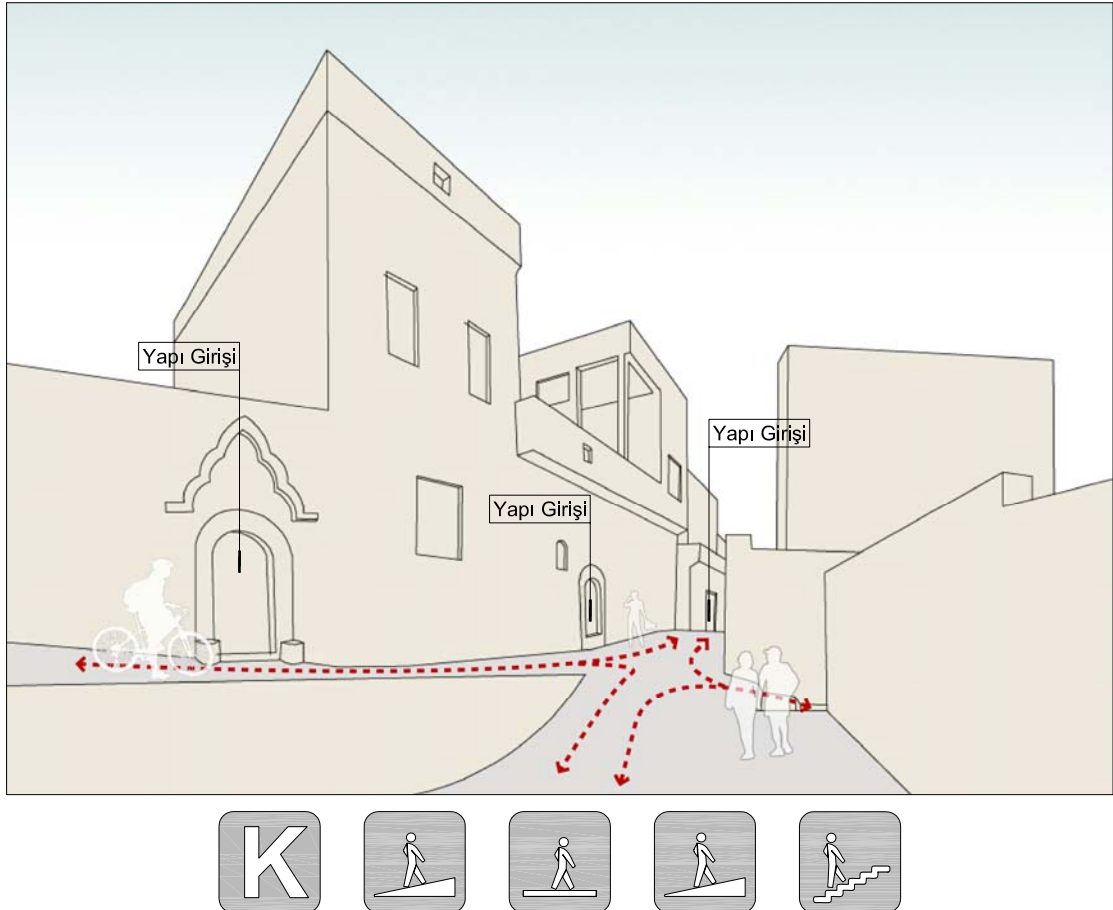
Şekil 3.39 Mardin Sokak Form Analizi 03

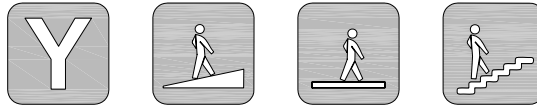
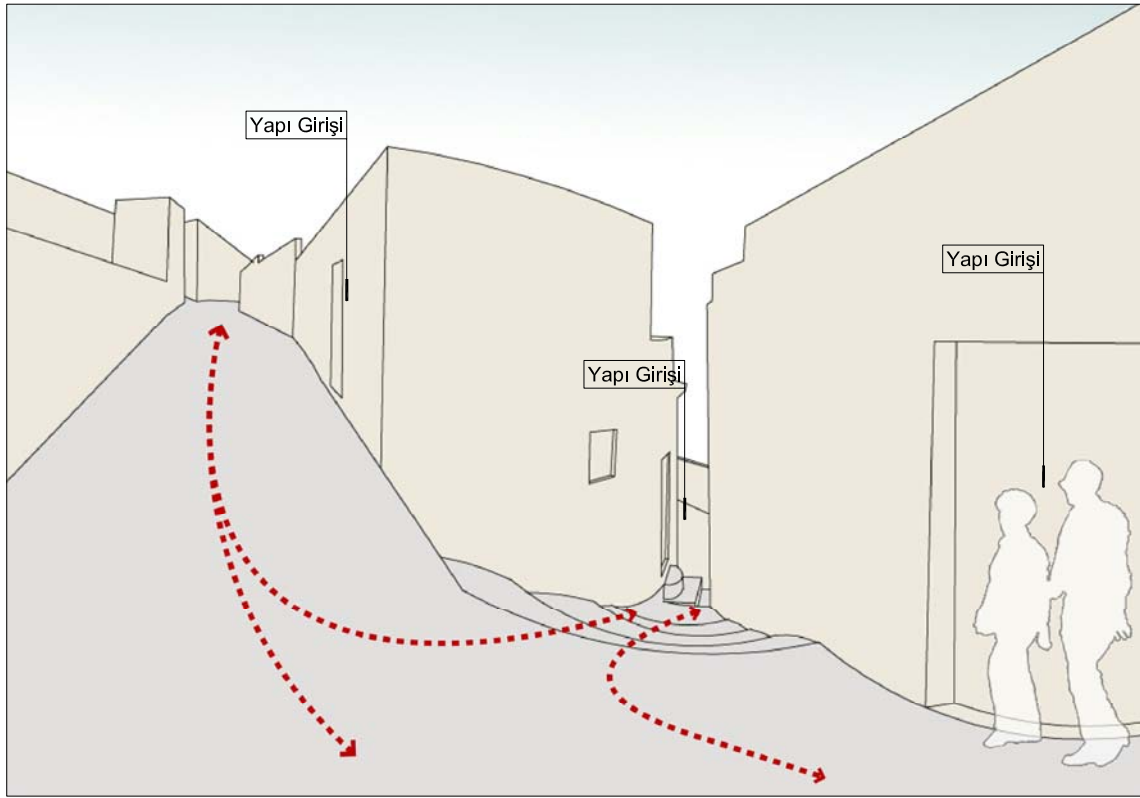
Şekil 3.40 Mardin Sokak Form Analizi 04

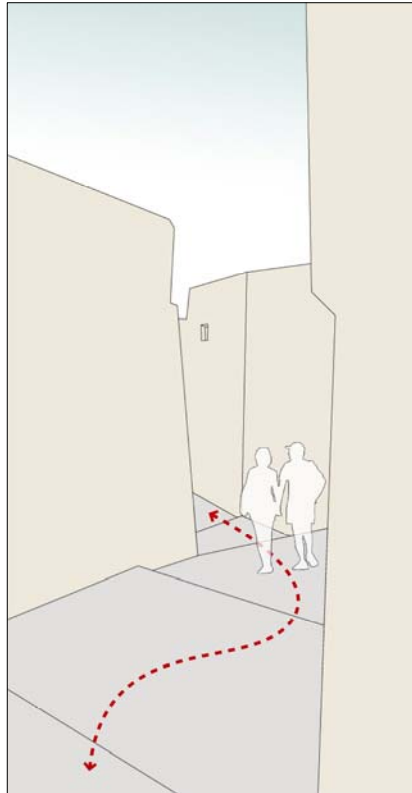
Şekil 3.41 Mardin Sokak Form Analizi 05

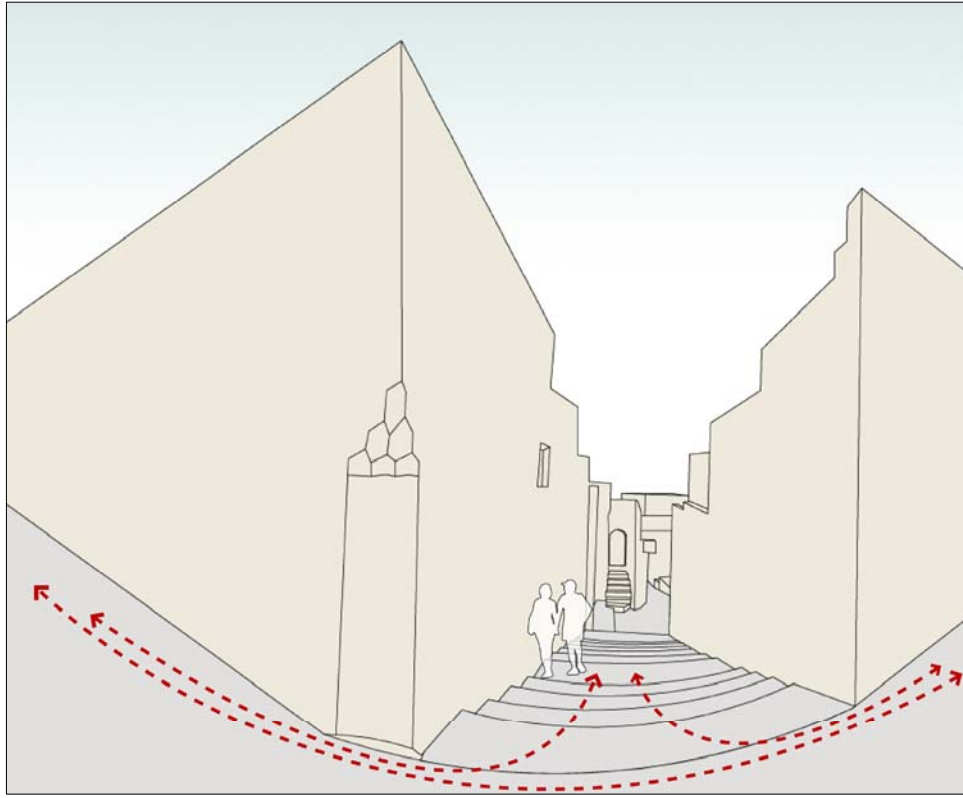
Şekil 3.42 Mardin Sokak Form Analizi 06

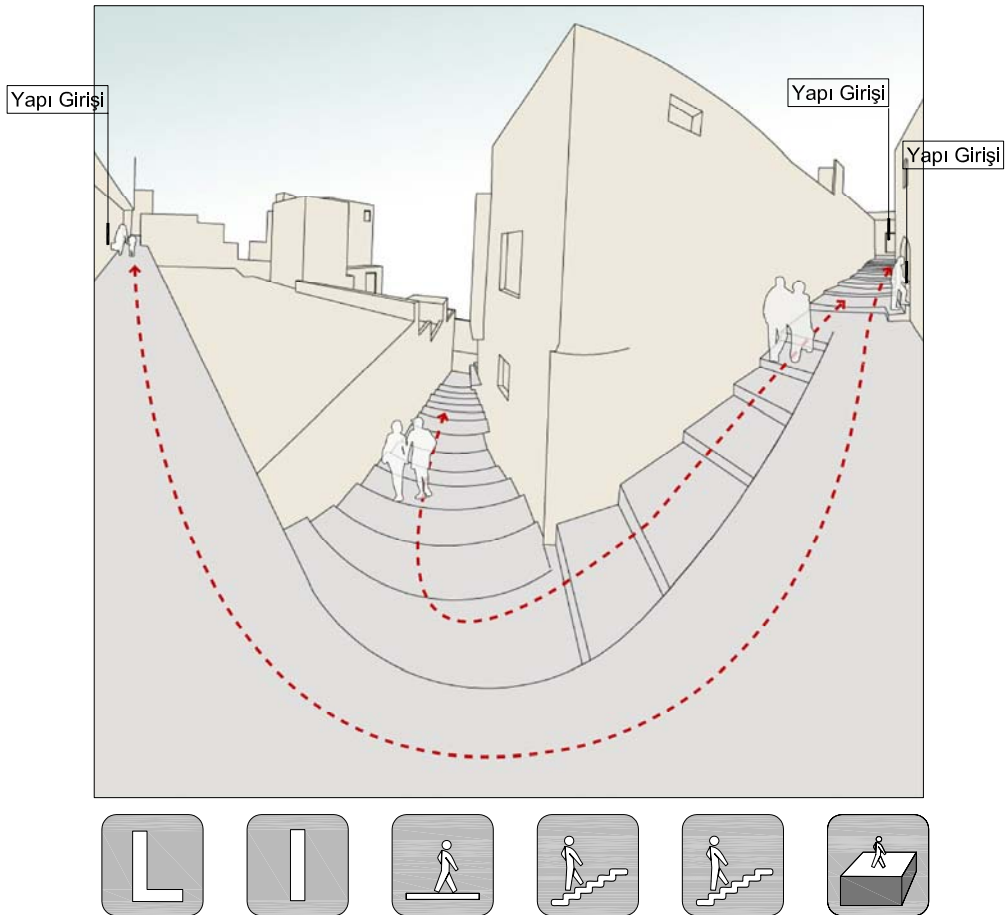
Şekil 3.43 Mardin Sokak Form Analizi 07

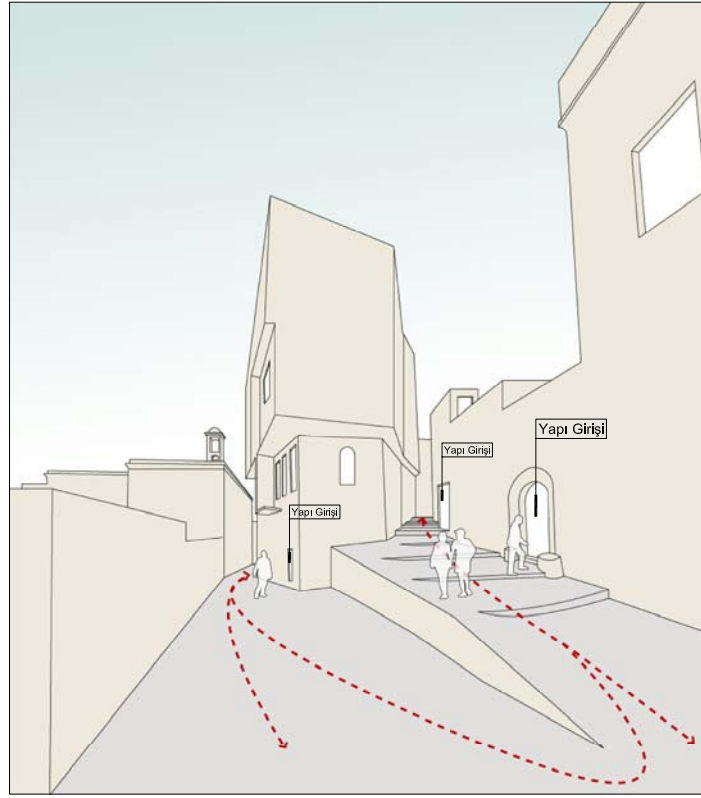
Şekil 3.44 Mardin Sokak Form Analizi 08

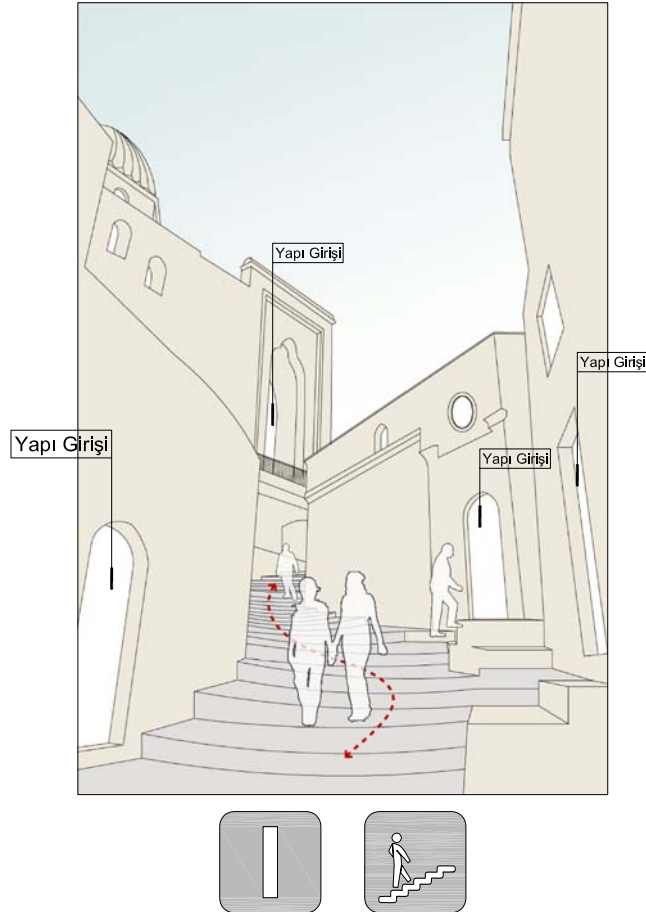
Şekil 3.45 Mardin Sokak Form Analizi 09

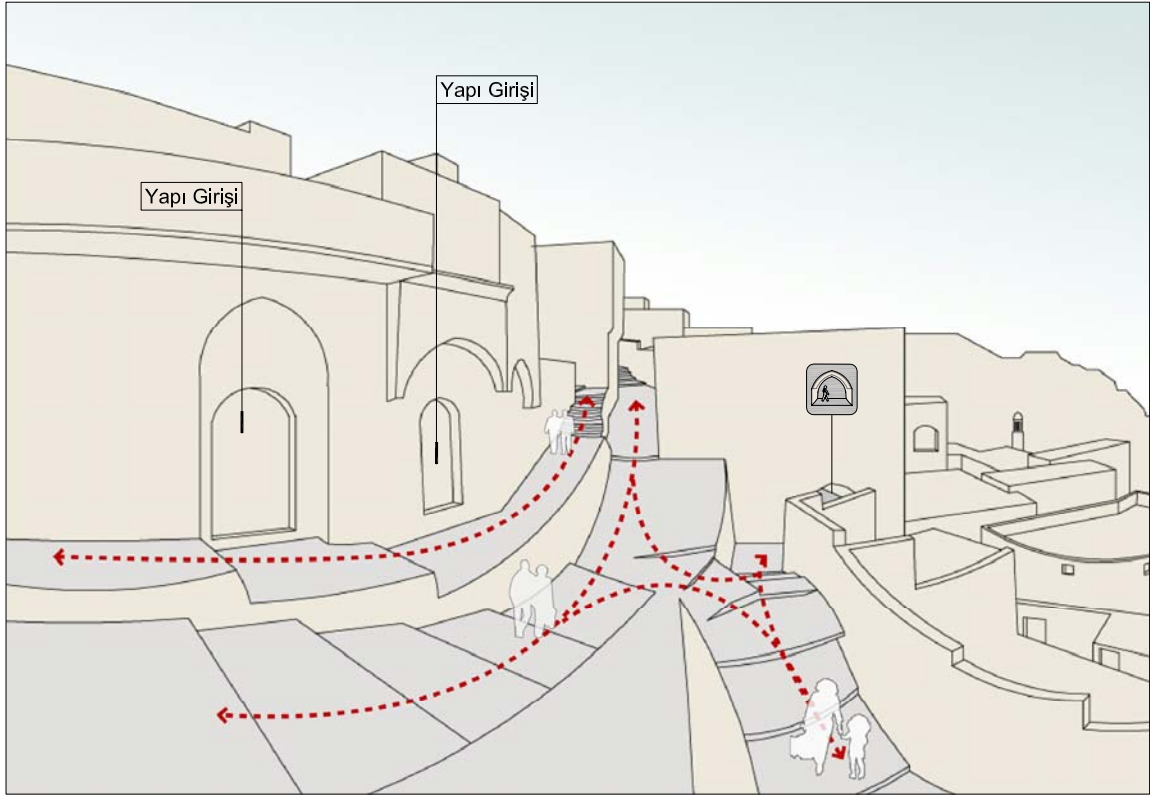
Şekil 3.46 Mardin Sokak Form Analizi 10

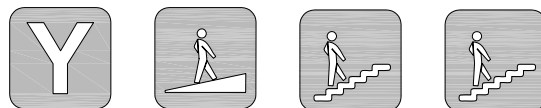
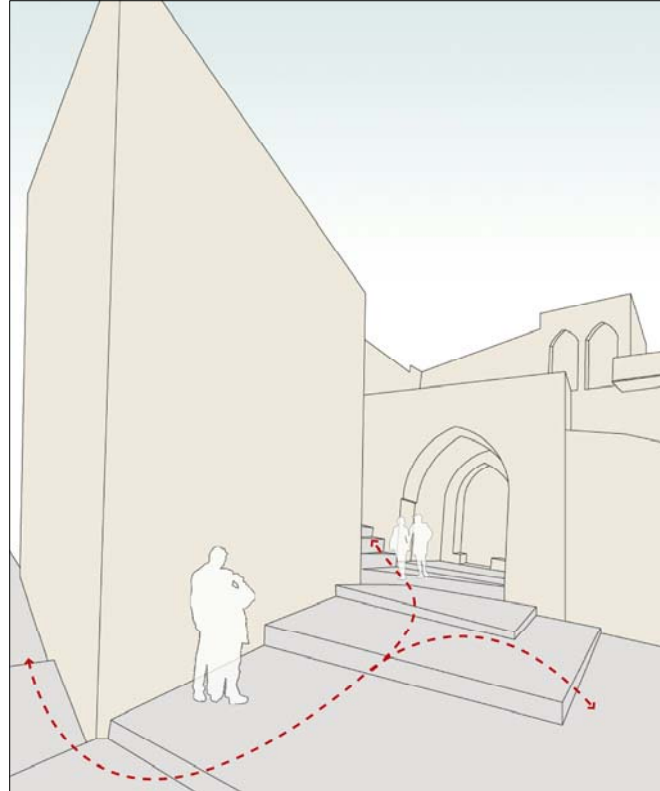
Şekil 3.47 Mardin Sokak Form Analizi 11

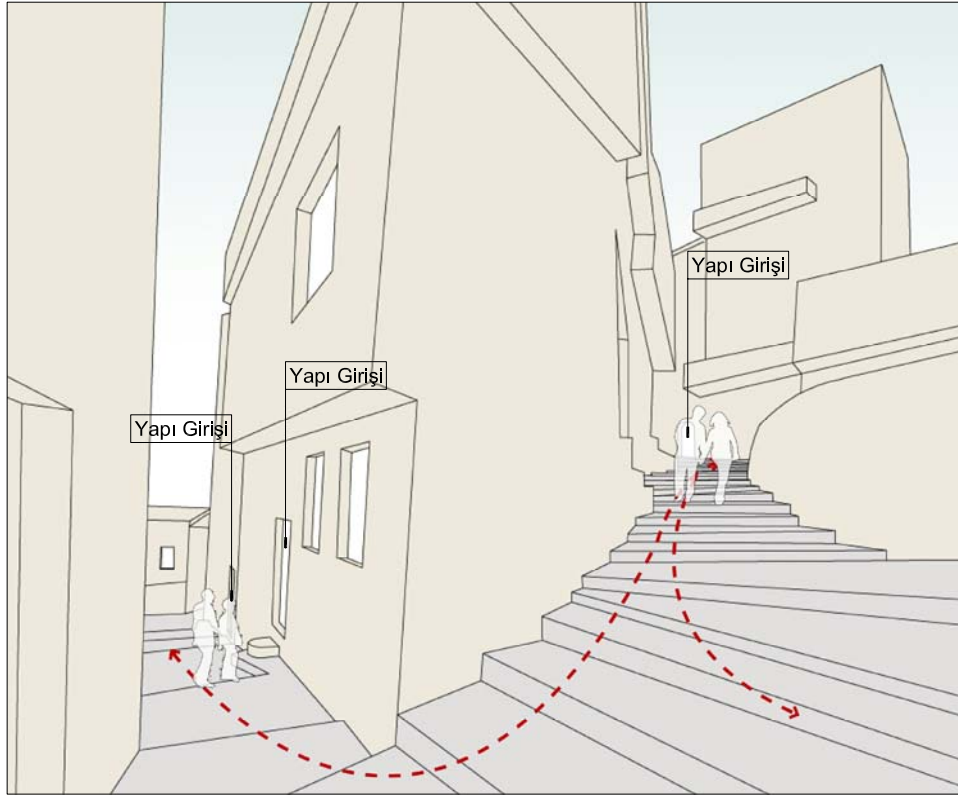
Şekil 3.48 Mardin Sokak Form Analizi 11

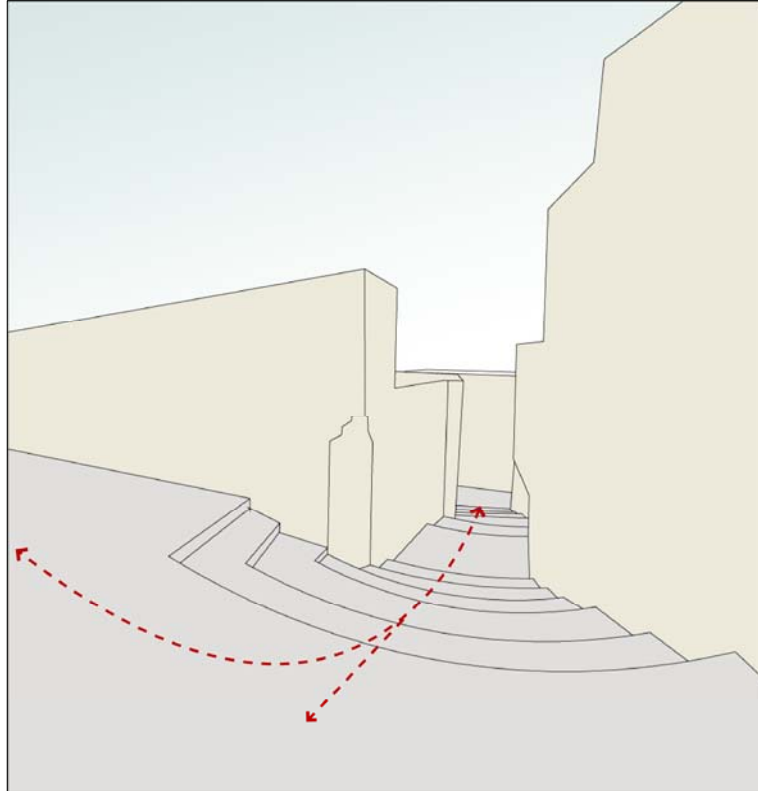
Şekil 3.49 Mardin Sokak Form Analizi 13

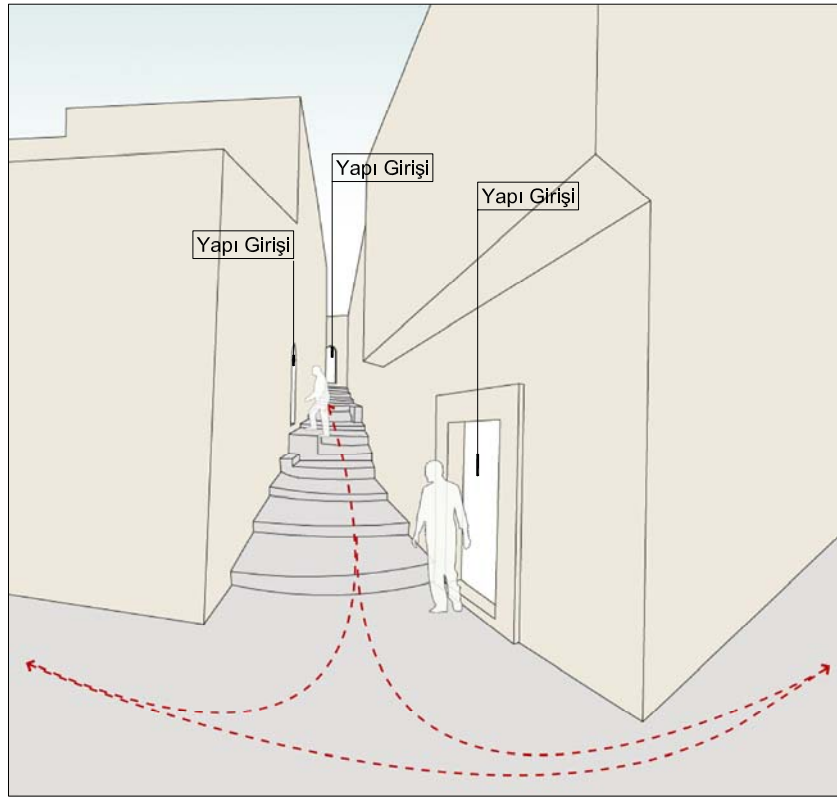
Şekil 3.50 Mardin Sokak Form Analizi 12

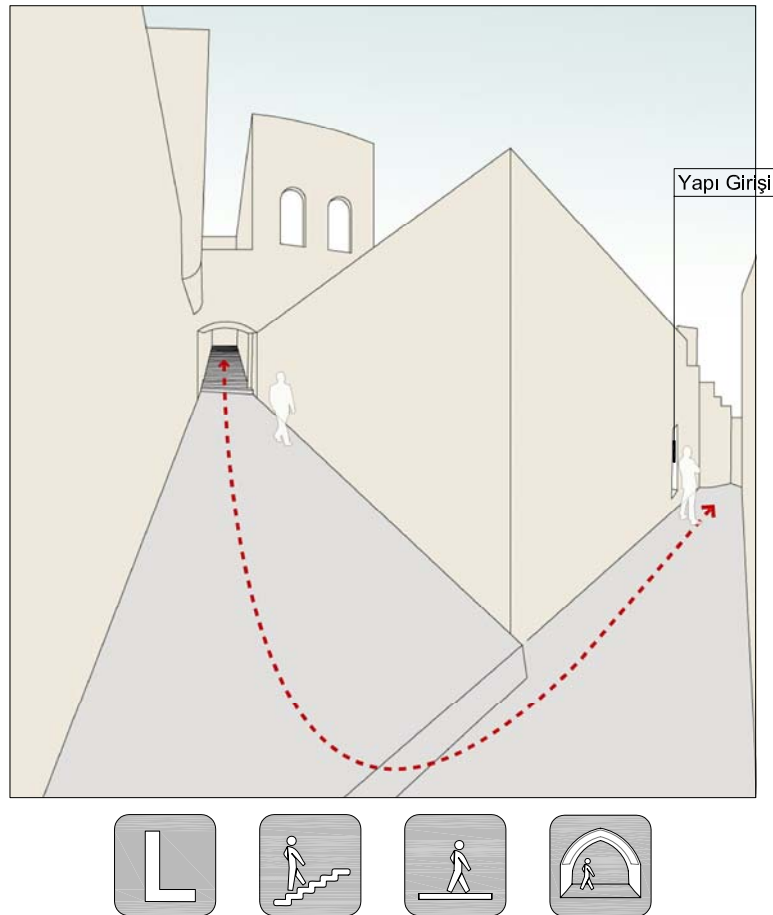
Şekil 3.51 Mardin Sokak Form Analizi 14

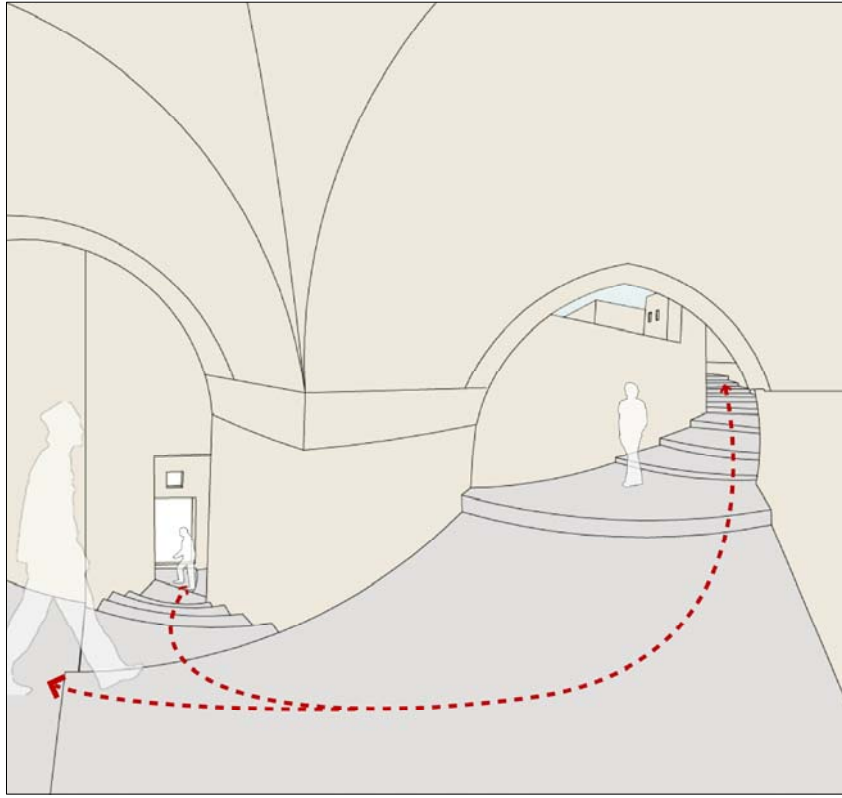
Şekil 3.52 Mardin Sokak Form Analizi 15

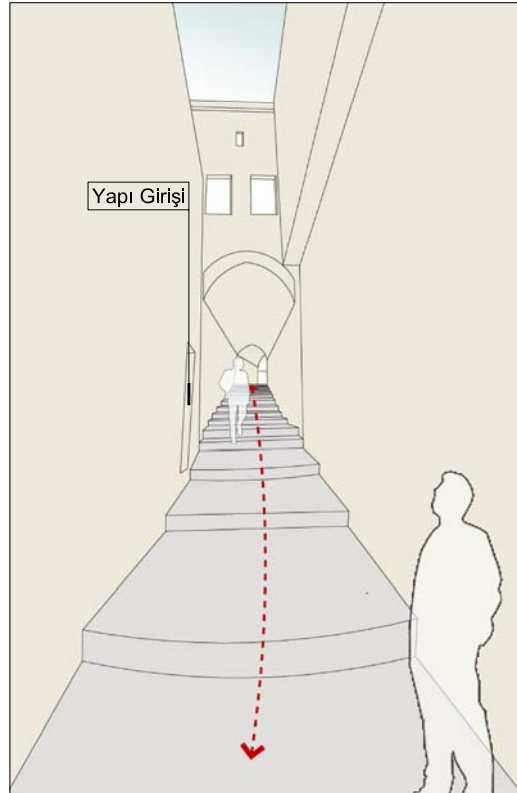
Şekil 3.53 Mardin Sokak Form Analizi 16

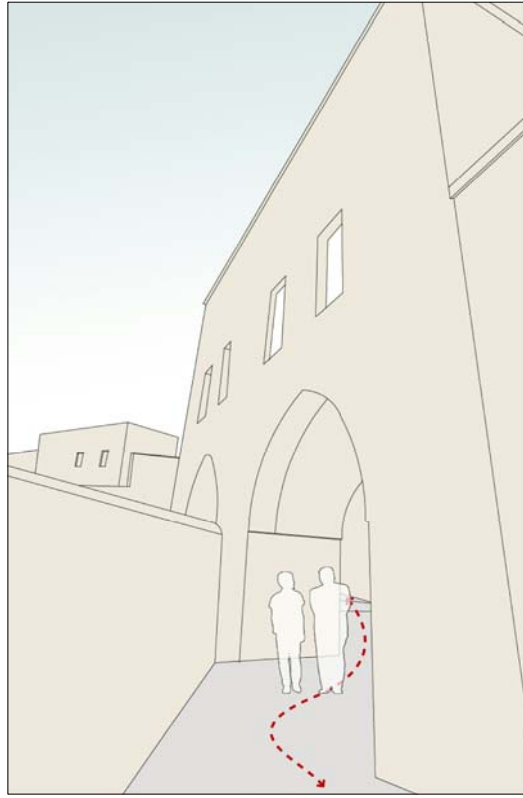
Şekil 3.54 Mardin Sokak Form Analizi 17

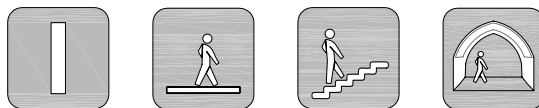
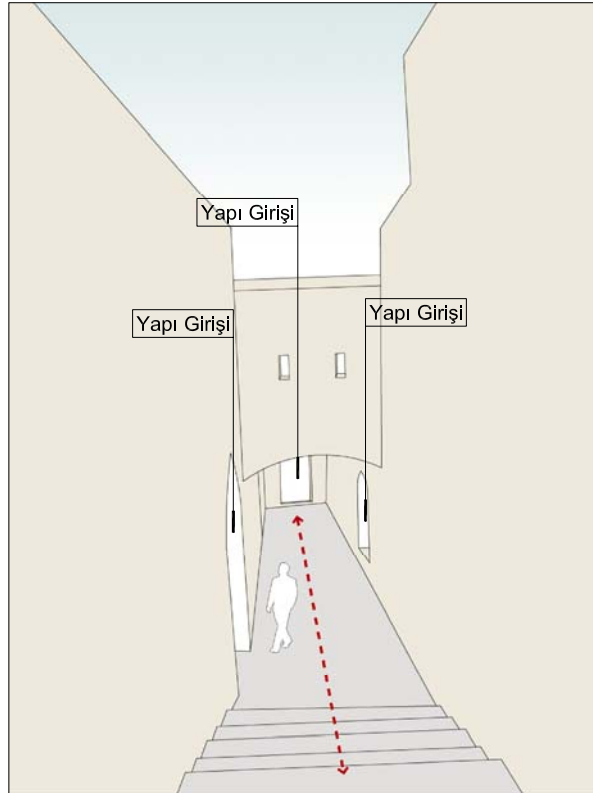
Şekil 3.55 Mardin Sokak Form Analizi 18

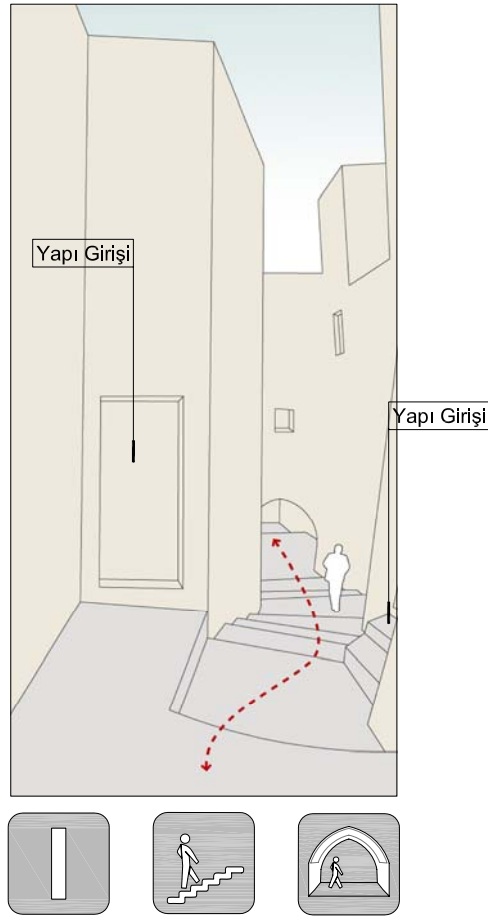
Şekil 3.56 Mardin Sokak Form Analizi 19

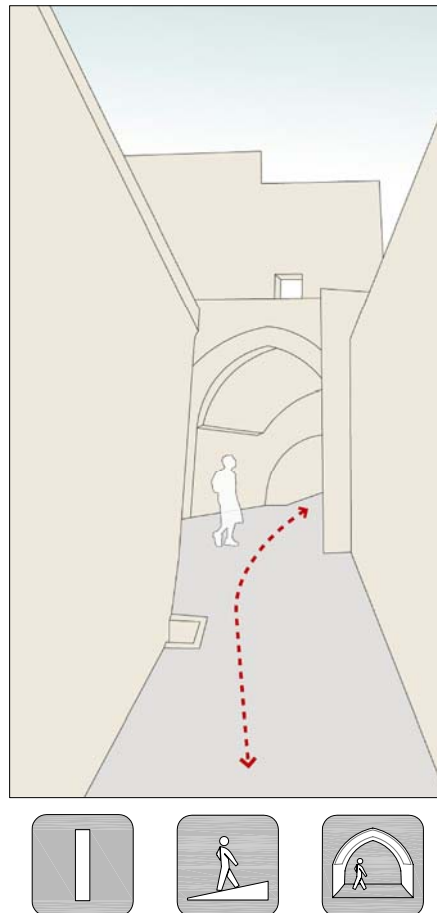
Şekil 3.57 Mardin Sokak Form Analizi 20

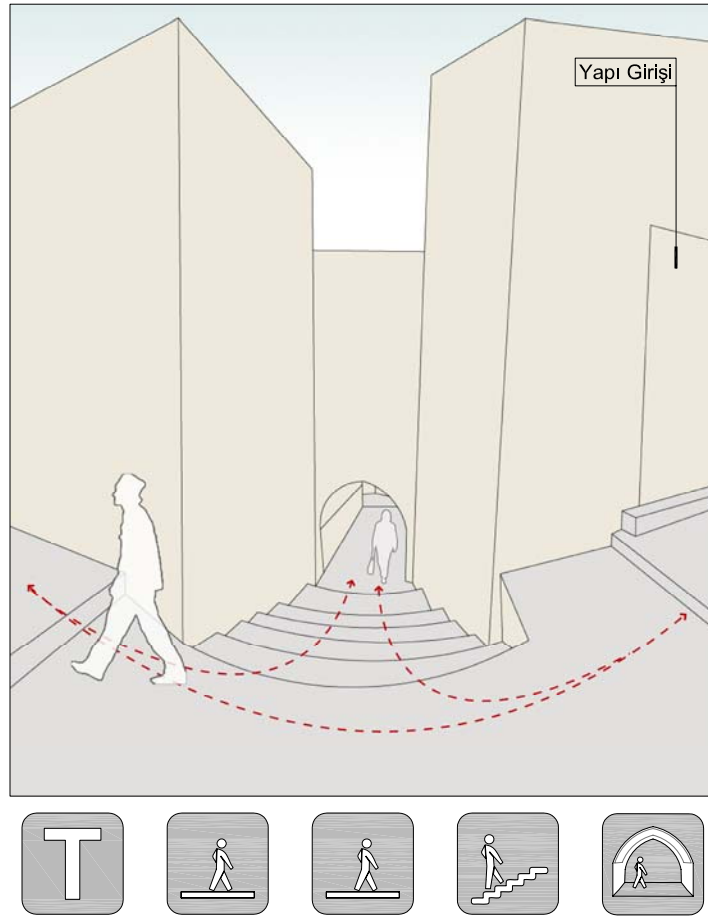
Şekil 3.58 Mardin Sokak Form Analizi 21

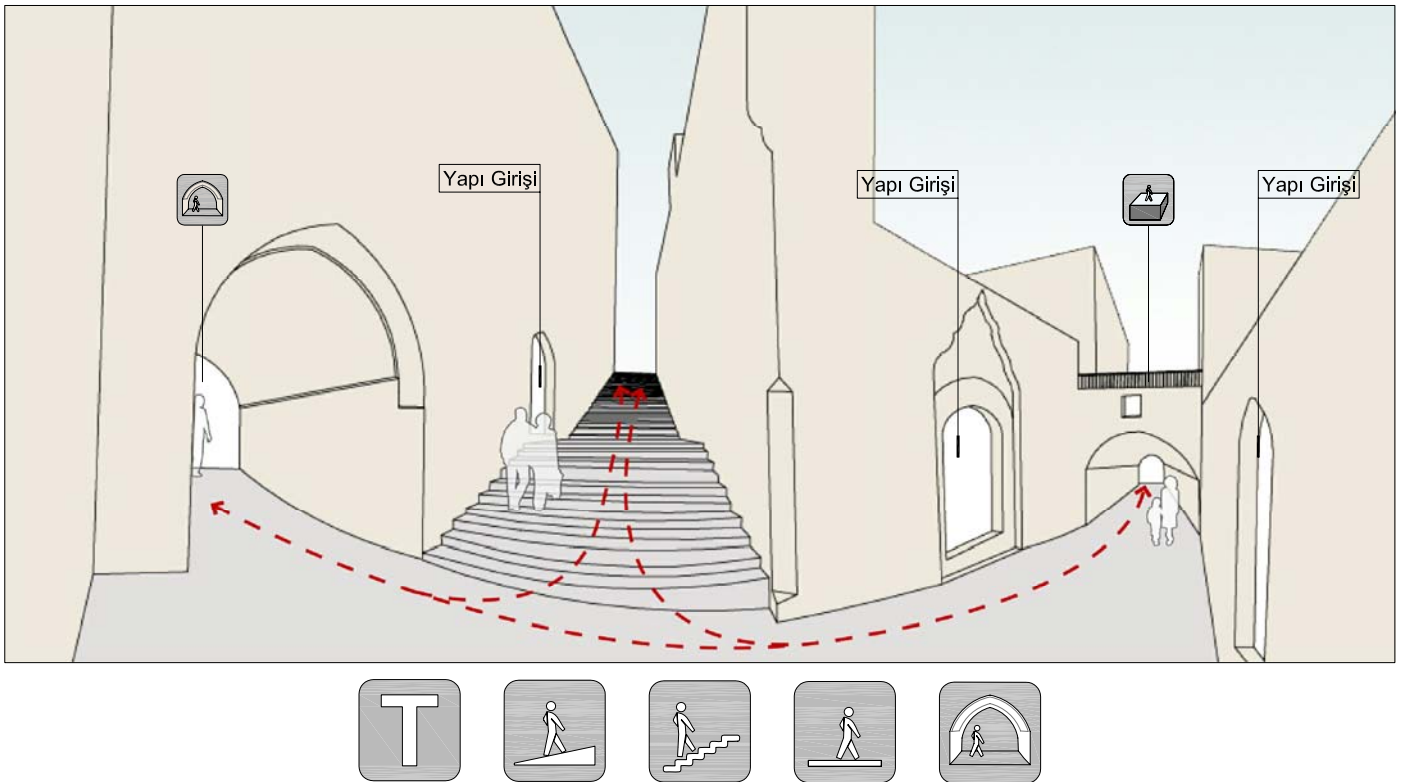
Şekil 3.59 Mardin Sokak Form Analizi 22

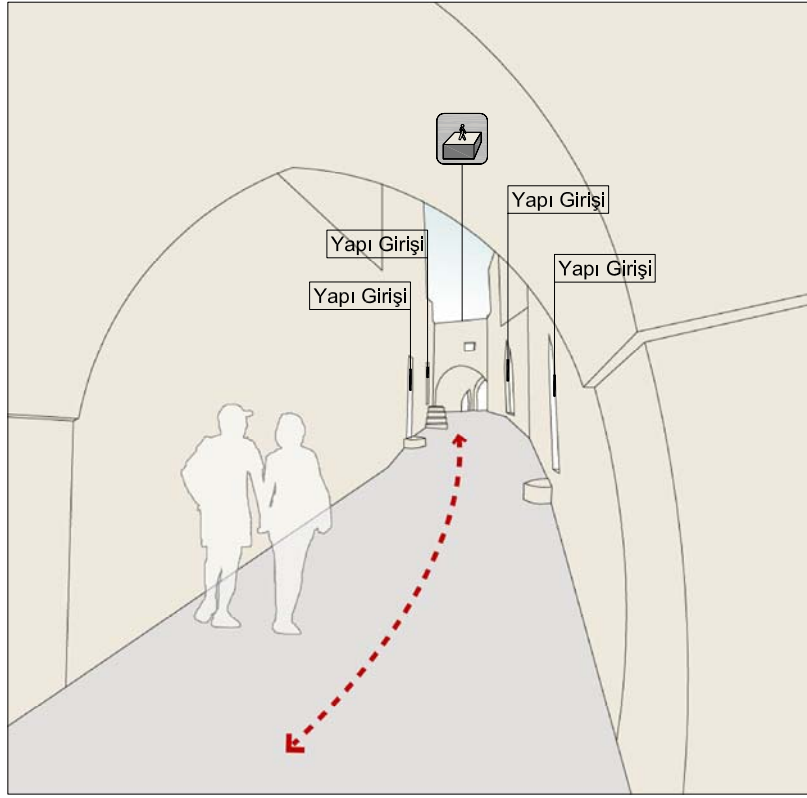
Şekil 3.60 Mardin Sokak Form Analizi 23

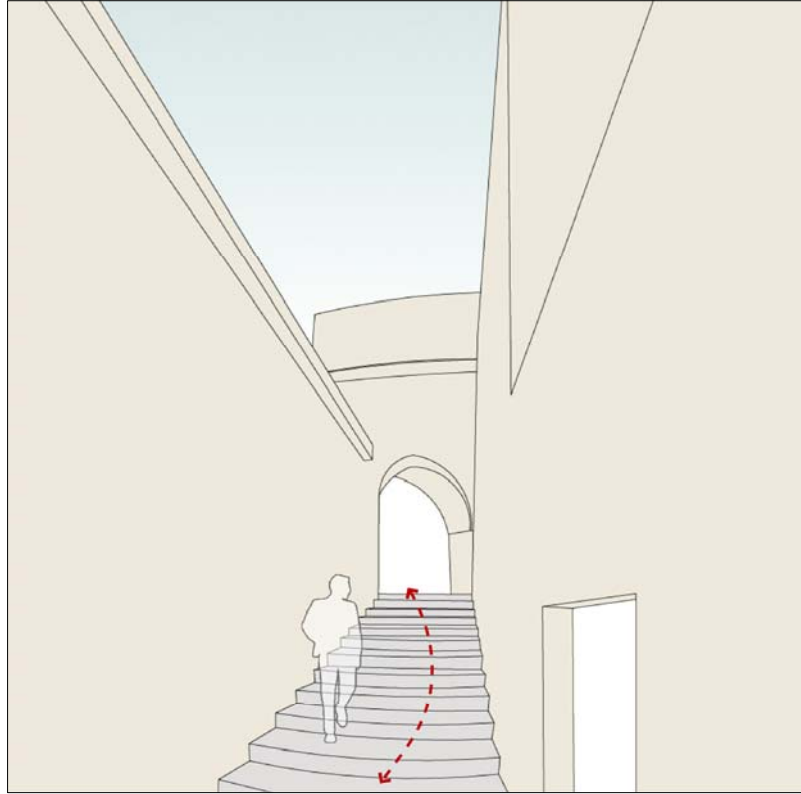
Şekil 3.60 Mardin Sokak Form Analizi 24

Şekil 361 Mardin Sokak Form Analizi 25

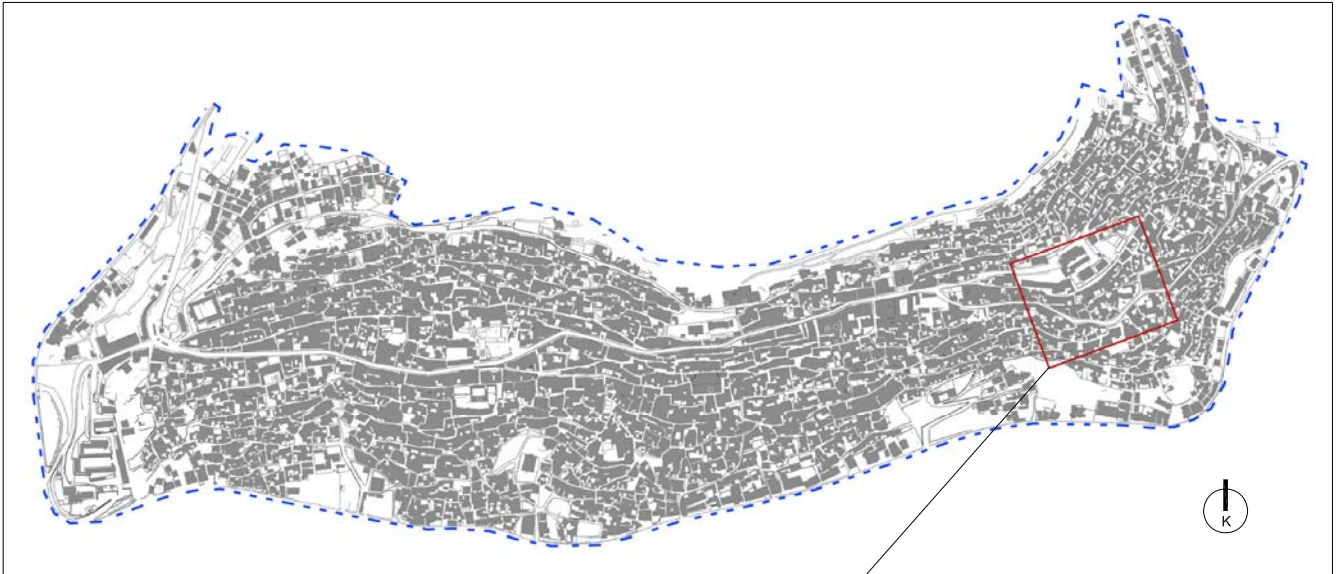

Şekil 3.62 Mardin Sokak Form Analizi 26

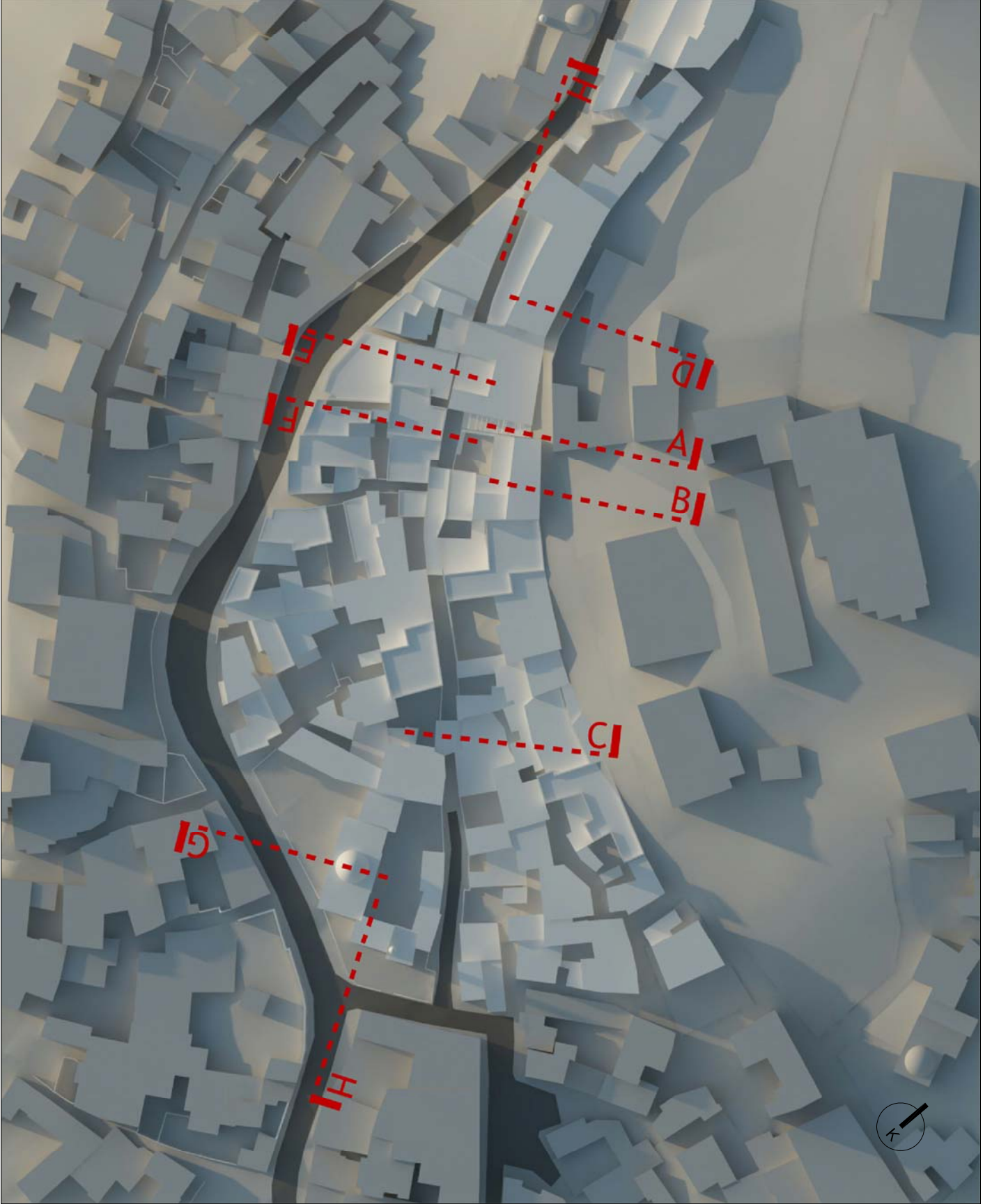

Şekil 3.63 Mardin Sokak Form Analizi 27

3.5.2 Mardin Gelenksel Dokusunda Altbölge İncelemesi

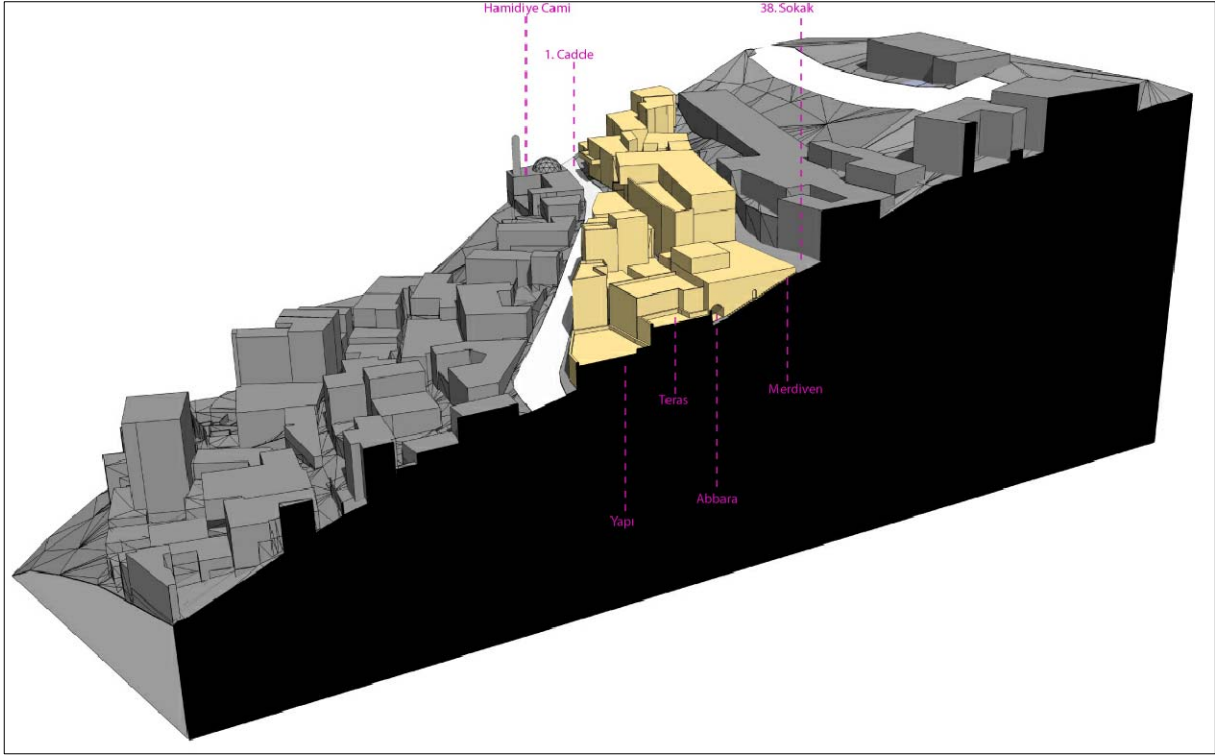

Şekil 3.64 Mardin Alt Bölge Çalışması Vaziyet Planı

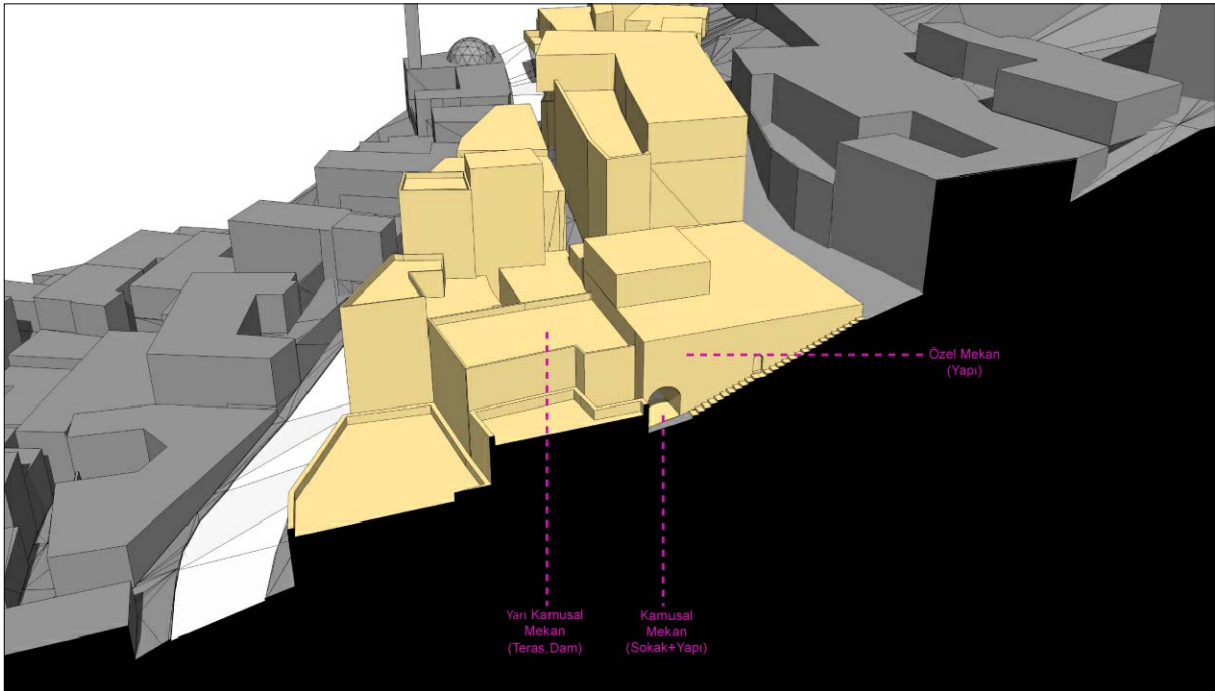

Şekil 3.65 Mardin Alt Bölge Çalışması Kesit Noktaları

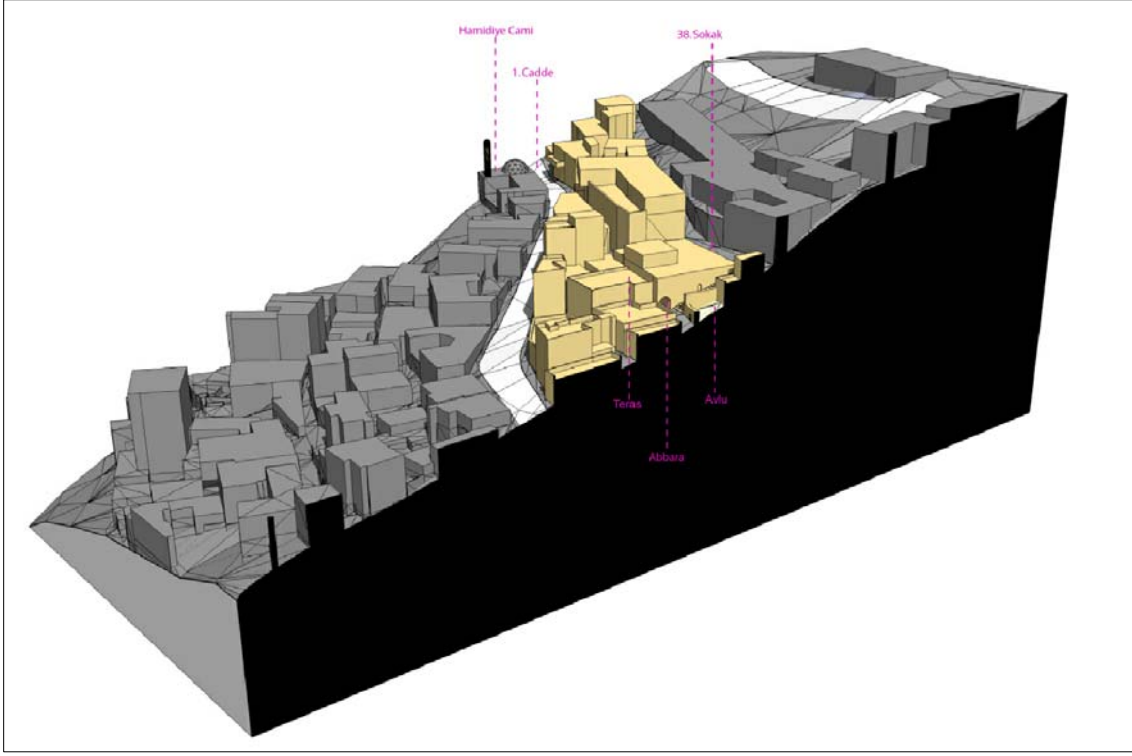
3.5.3 Altbölge Mimari Bileşenleri İlişkisi

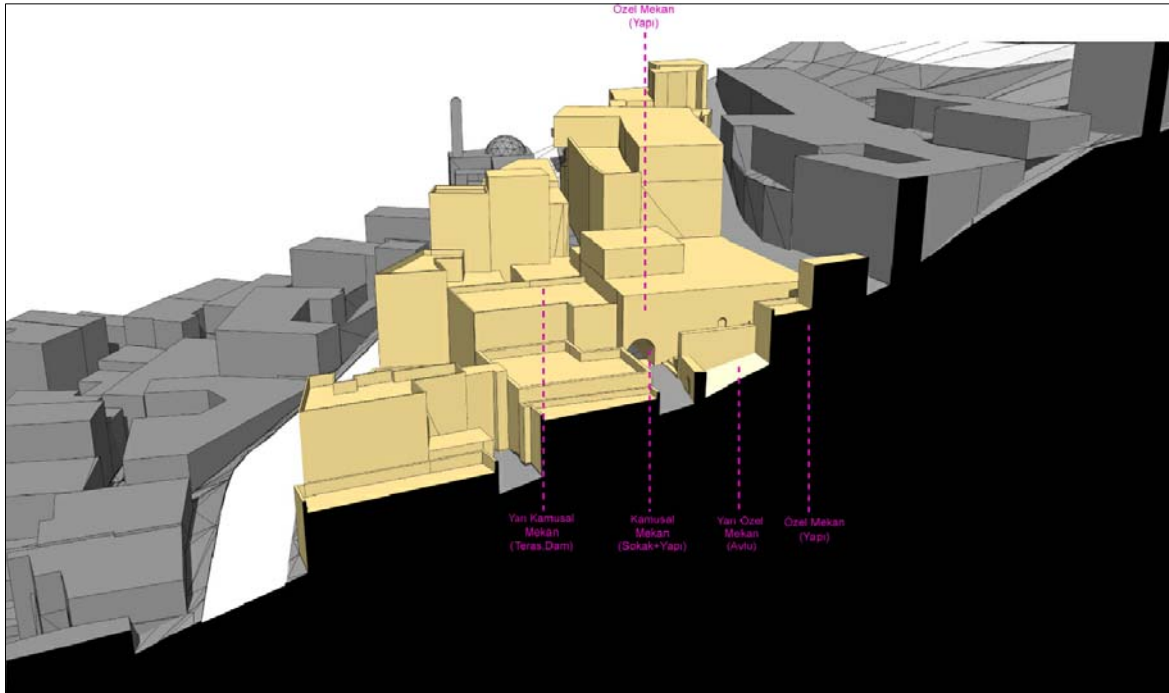
Şekil 3.66 Mardin Alt Bölge Kesit A-A Genel

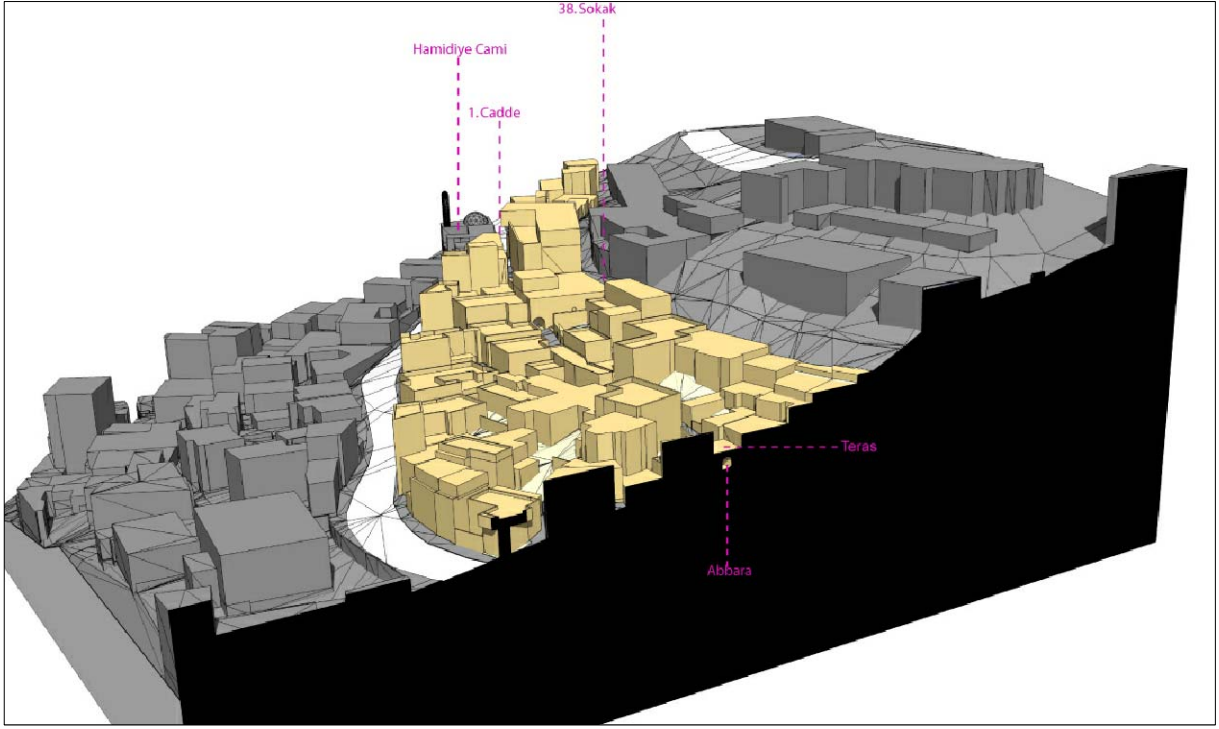
Şekil 3.67 Mardin Alt Bölge Kesit A-A Detay

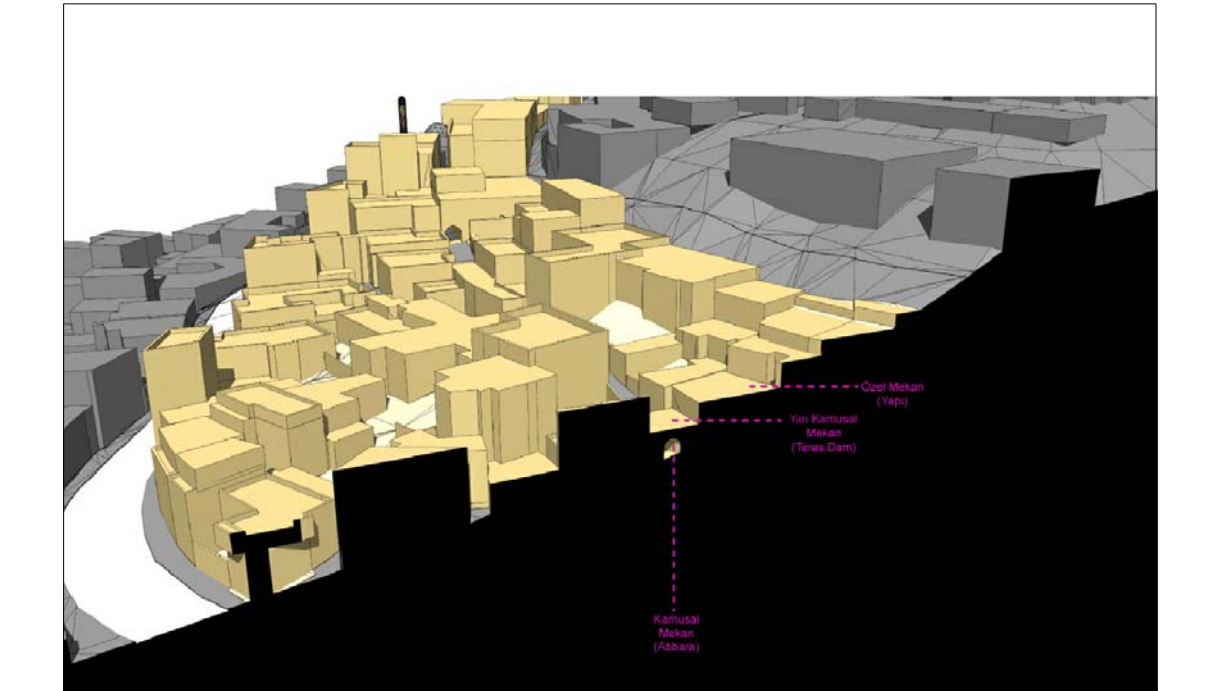
Şekil 3.68 Mardin Alt Bölge Kesit B-B Genel

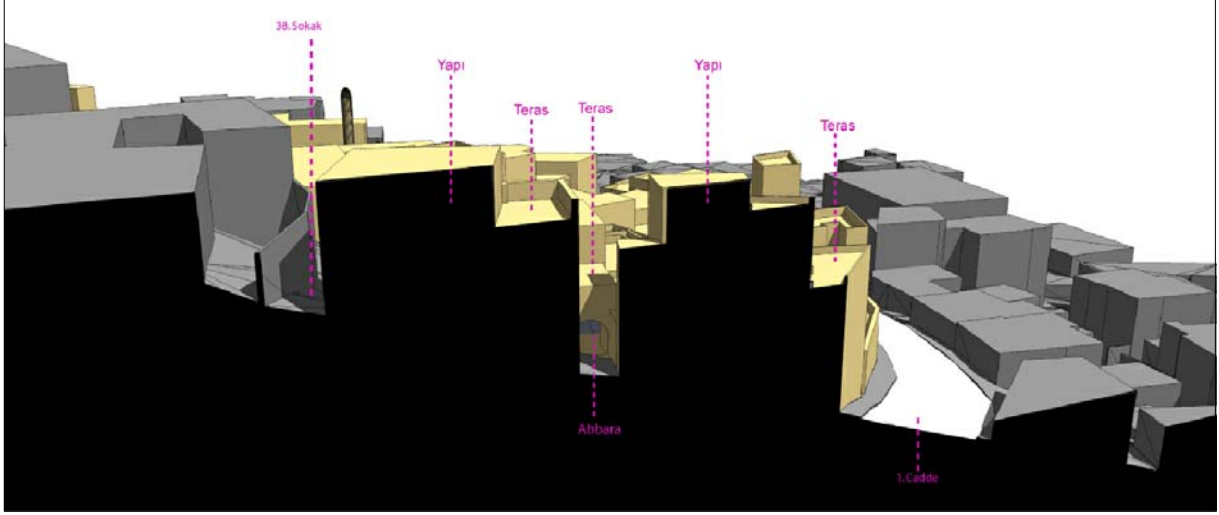
Şekil 3.69 Mardin Alt Bölge Kesit B-B Detay

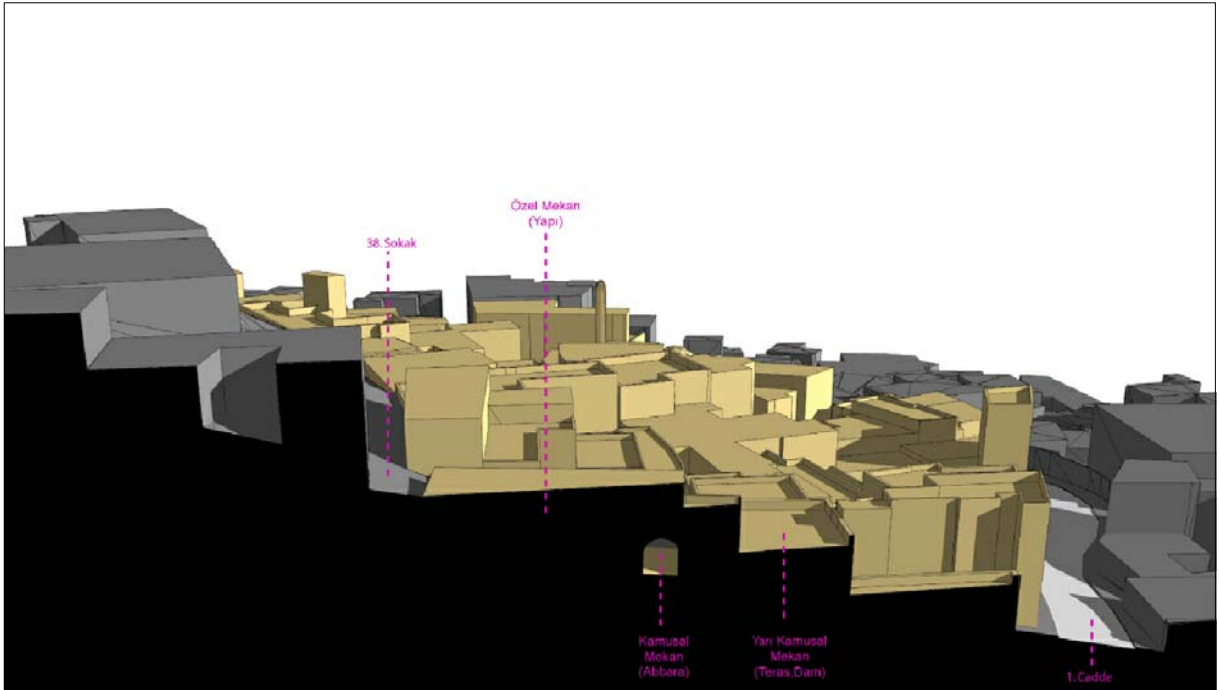
Şekil 3.70 Mardin Alt Bölge Kesit C-C Genel

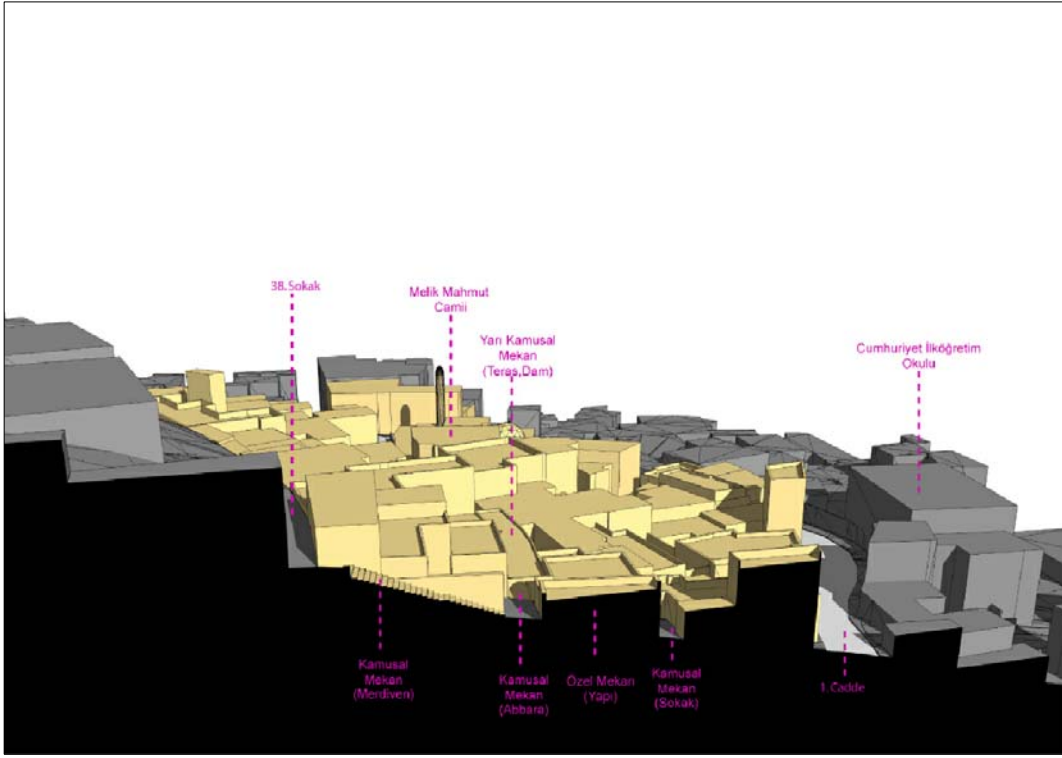
Şekil 3.71 Mardin Alt Bölge Kesit C-C Detay

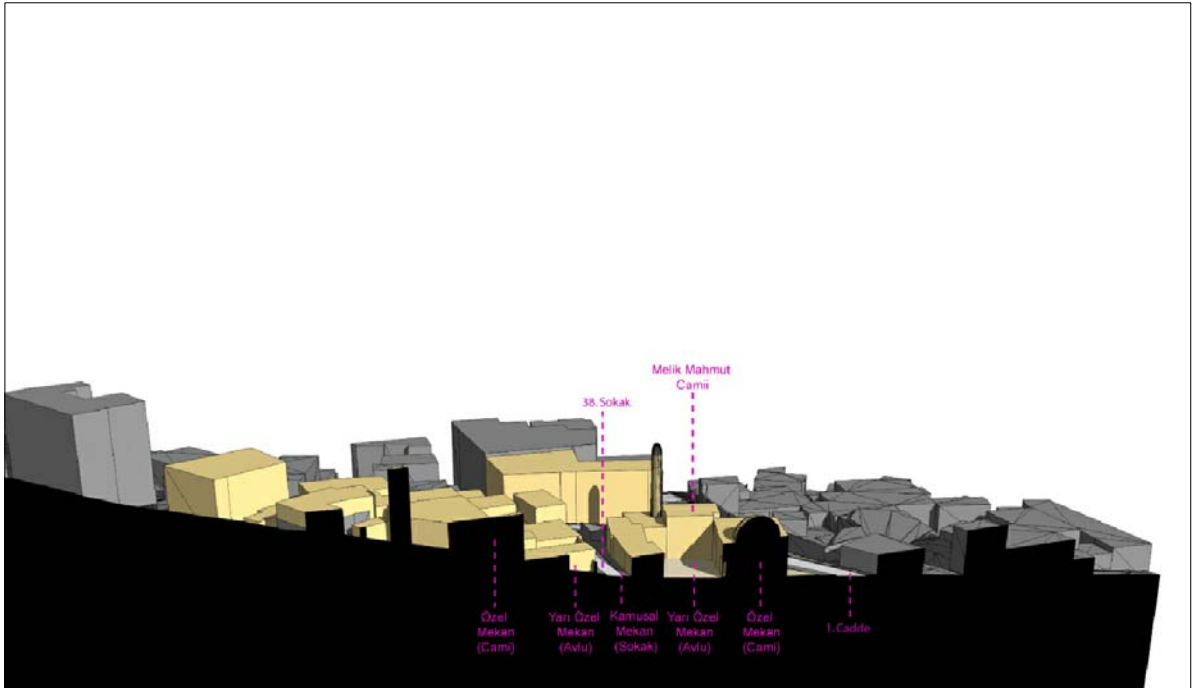
Şekil 3.72 Mardin Alt Bölge Kesit D-D

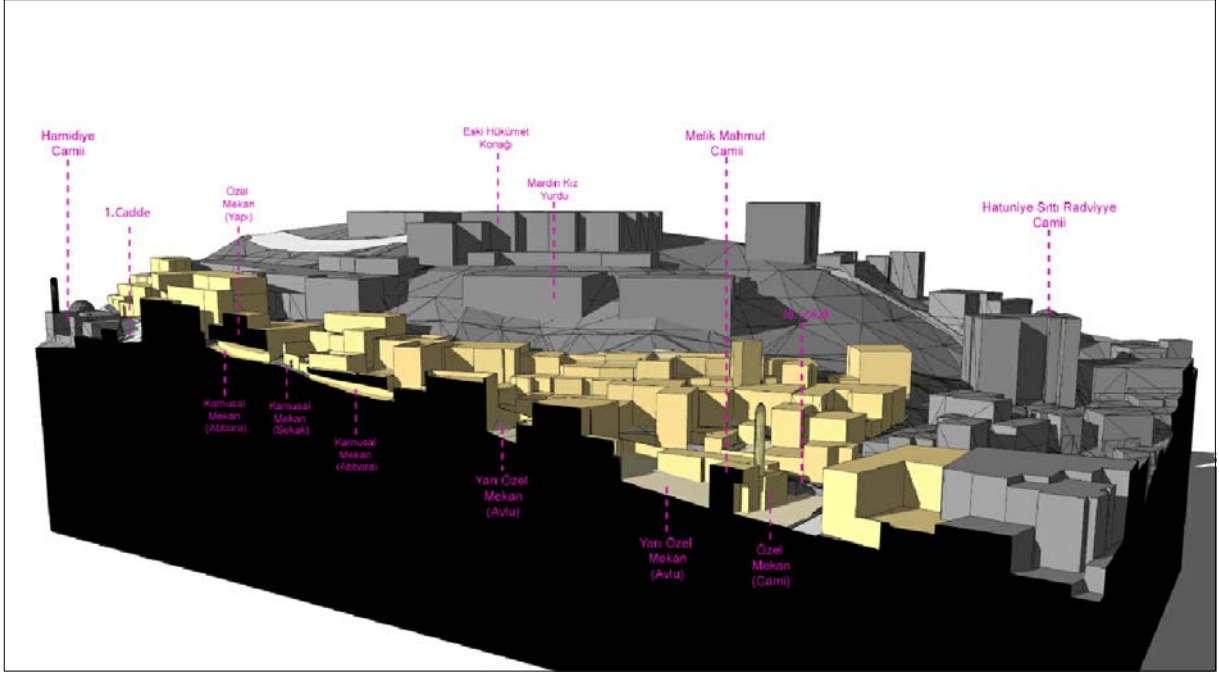
Şekil 3.73 Mardin Alt Bölge Kesit E-E

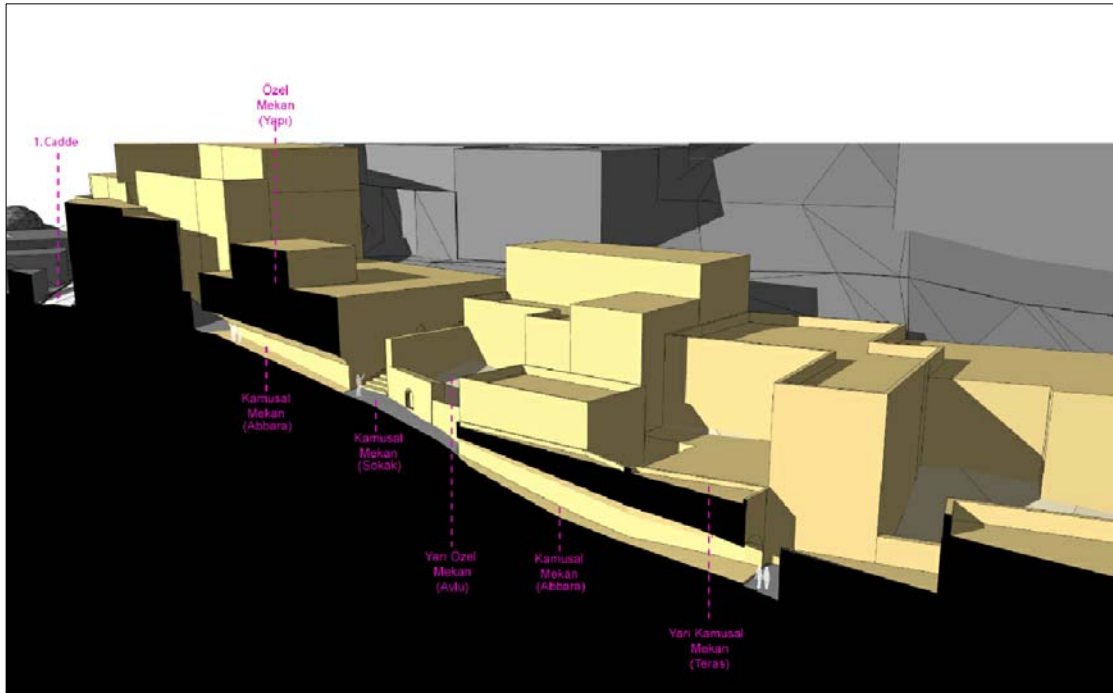
Şekil 3.74 Mardin Alt Bölge Kesit F-F

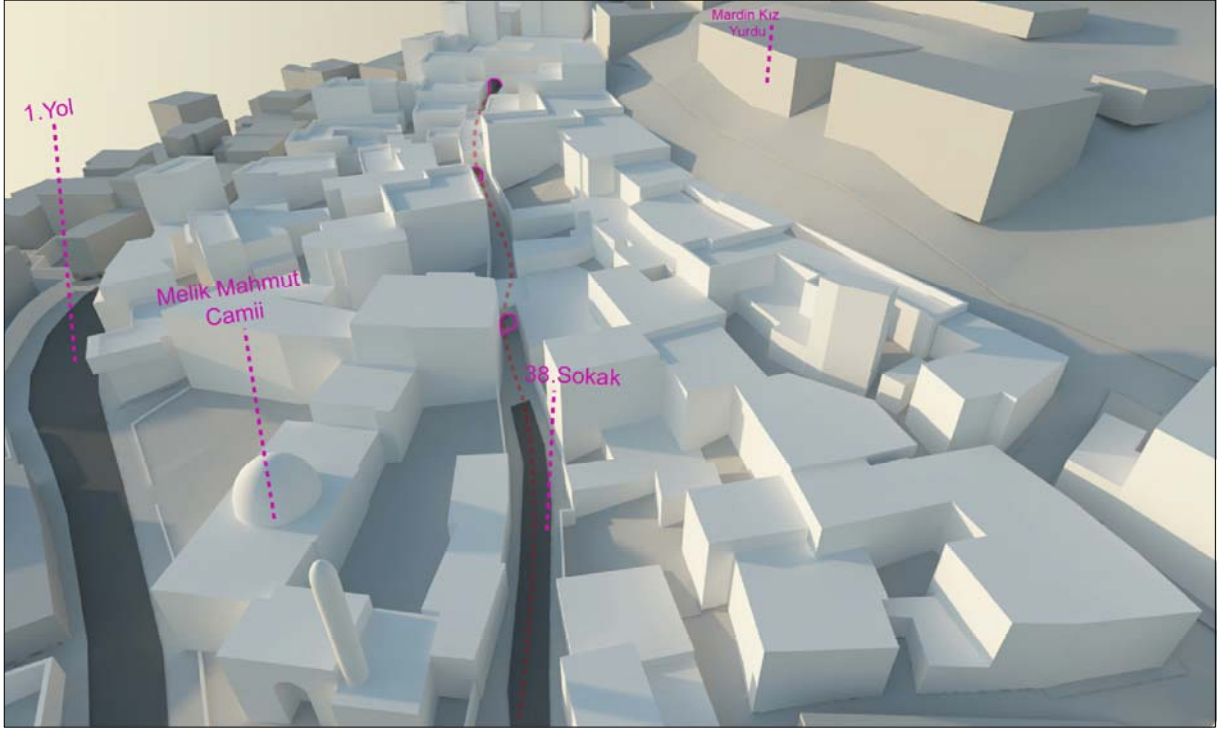
Şekil 3.75 Mardin Alt Bölge Kesit G-G

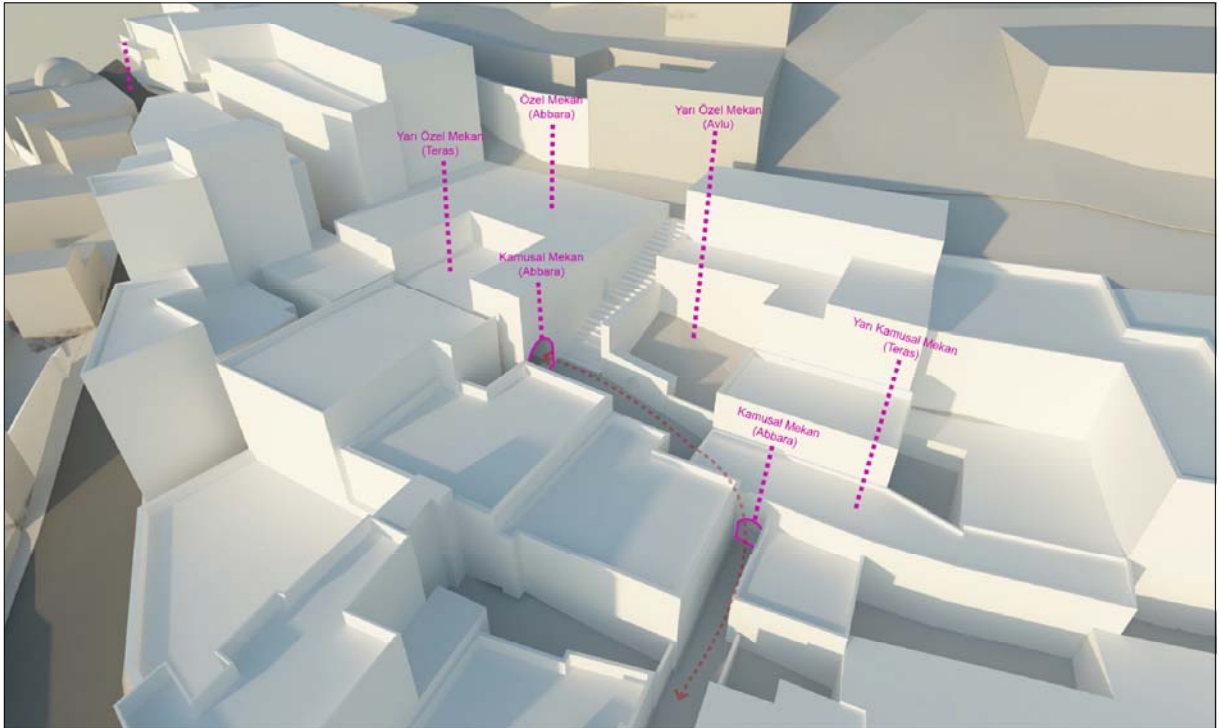
Şekil 3.76 Mardin Alt Bölge Kesit G-G Genel

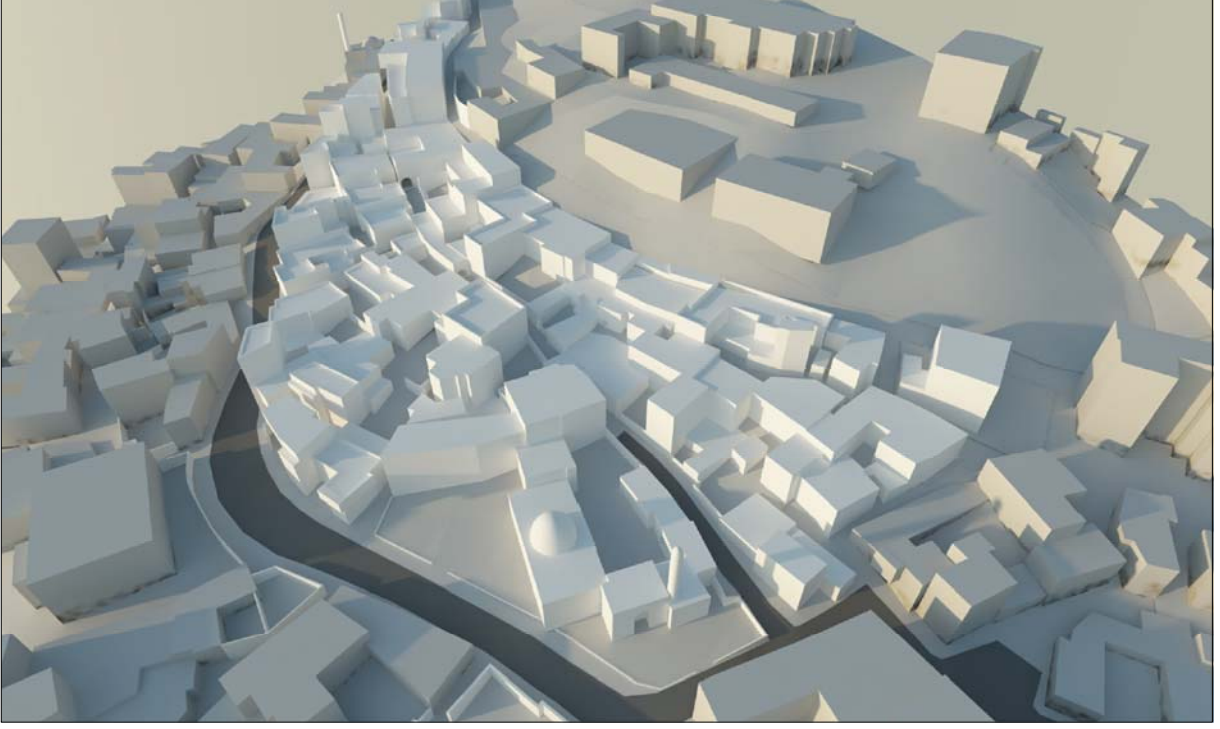
Şekil 3.77 Mardin Alt Bölge Kesit G-G Detay

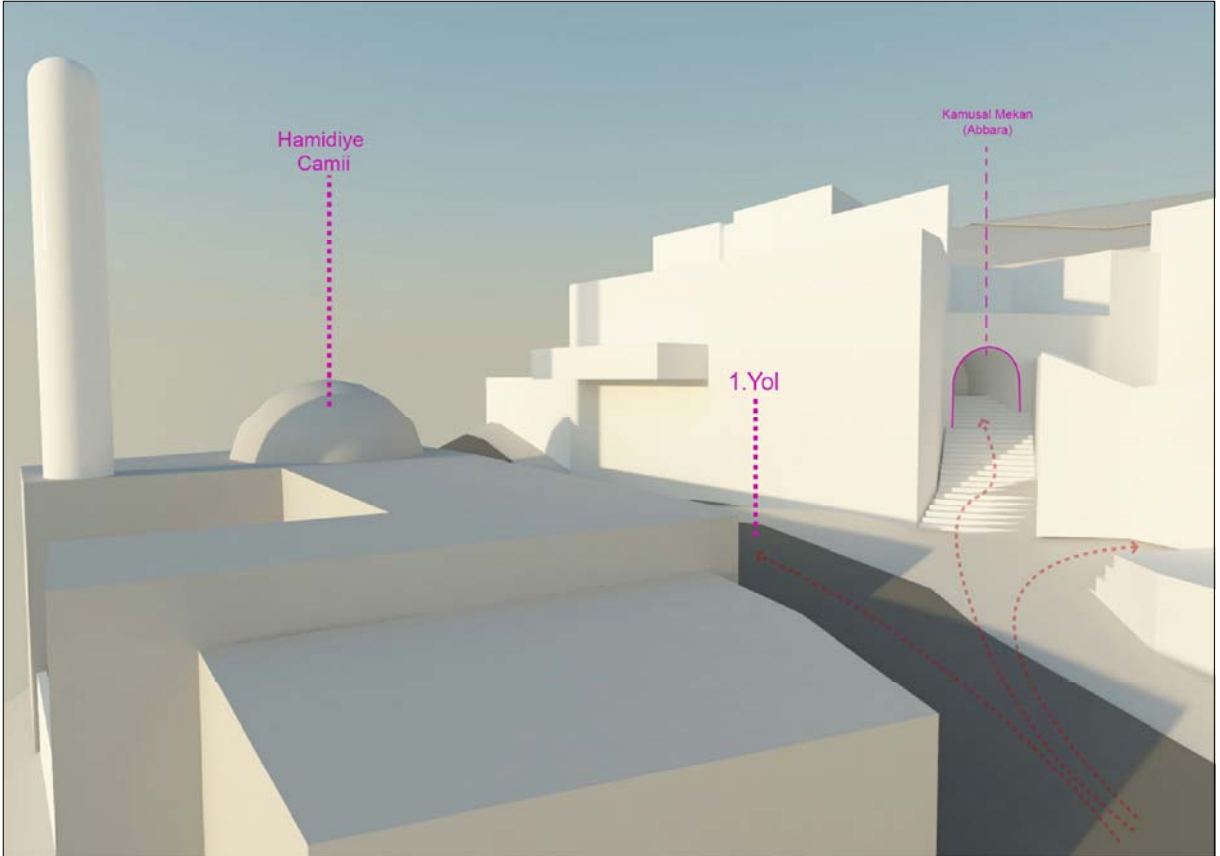
Şekil 3.78 Mardin Alt Bölge Persfektif 01

Şekil 3.79 Mardin Alt Bölge Persfektif 02

Şekil 3.80 Mardin Alt Bölge Perspektif 03

Şekil 3.81 Mardin Alt Bölge Perspektif 04

5 SONUÇ

Geleneksel Mardin kenti organik bir kent dokusuna sahip olmasıyla birlikte kentsel dağılımı Yapılar ile birlikte sokaklar, zamanla inşa edilmiş olup topografyaya göre şekillenmiş ve gelişmiştir. Sokakların birbirleriyle olan bağlantılarında yer yer abbaralar ve çıkmaz sokaklar olduğu görülmektedir.

Fotoğraf 5.1 Mardin Soakak Ababra İlişkisi (Tural,2009)

Kentin bütünü doğu – batı doğrultusunda topografyaya uyumlu şekilde çizgisel olarak yayılmaktadır.. Sokak yapıları doğu-batı doğrultusunda çoğu zaman düzlük ve rampa şeklindeyken, Bu karşın kuzey – güney doğrultusunda ise çoğu zaman coğrafyanın eğiminden kaynaklanarak sokaklar rampa ver merdiven şeklini almaktadır.

Fotoğraf 5.2 Mardin mahalleleri (Tural,2009)

K Kentsel mekanların (sokak) - Özel mekan (konut) ile aynı izdüşümünde inşa edilen

Abbaralar adet olarak doğu-batı doğrultusundan çok kuzey – güney doğrultusunda yer aldığı gözlemlenmiş ve çoğu yerde merdiven ve rampaların izdüşümünde konumlandığı görülmüştür. Abbaralar ve çevresinde örülü konut bütününün, yakın akrabalık ilişkisi içinde olduğu gözlemlenmiştir.

Fotoğraf 5.3 Mardin Sokak Yaşamı (Tural,2009)

Kentin kuzey-güney yönünde yer alan sokakları manzara yönünde, kentin güneyindeki Mezopotamya'ya doğru yönelmektedir. Bu özelliğiyle kentin bütününde bu noktalar doğal gözlem ve seyir alanları oluşturmaktadır.

Fotoğraf 5.4 Mardin Terasların Kullanımı (Tural,2009)

Organik şehir dokusuyla konutlar arasında oluşmuş kentsel boşluklarda, konutlarda yaşayan insanların sosyalleşme alanı , güvenli olması sebebiyle de çocukların oyun alanı olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Açık mekan olan avlu ve teraslar Mardin Geleneksel konut tasarımının en önemli öğeleridir. Gün içerisinde en çok kullanılan ve yaşayan alanlardır. Organik kent dokusuyla konutlar arasındaki kentsel boşlukların, bu bölgedeki konutlarda yaşayan insanların sosyal alanı ve çocukların oyun alanı olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Fotoğraf 5.5 Mardin Abbara (Sokak) – Konut ilişkisi (Tural,2009)

Yapıların yükseklikleri ve birbirlerine olan yakınlıkları sayesinde sokakların gün boyunca gölge ve serin olduğu da gözlemlenmiştir.

KAYNAKLAR

Aksulu, İ.,(1993), “An Assessment On The Shifting Responsibilities and Application Of The Regulations in Urban Conservation Projects - The Case of Mardin Turkey”, Ankara,Gazi Universitesi

Alioğlu, F., E., (2000), “Mardin Şehir Dokusu ve Evler”, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, Ekim 2000

Alioğlu, F., E., (1988), “Mardin Şehir Dokusu ve Evler Üzerine Bir Deneme”, doktora tezi, İTÜ

Bakan, K., (1981), “Türkiye’de Kentsel Dış Mekanların Düzenlenmesi”, Tübitak, YAE,Ankara

Çil, E., (2006), “Bir Kent Okuma Aracı Olarak Mekan Dizim Analizinin Kuramsal ve Yöntemsel Tartışması”, Megaron YTÜ Mim. Fak. e-dergisi, Cilt: 1, Sayı:4.

Çubuk, M., (1973), “Beşeri Yerleşmelerde Mekan Organizasyonu”, IDGSA, Yayın No:74, İstanbul.

Gehl, J., (1987), Life Between Buildings: Using Public Spaces, Von Nostrand Reinhold, New York.

Gül, A., (1989), “Kapalı Kentsel Dış Mekanları Düzenleme İlkeleri”, yüksek lisans tezi, YTÜ

Kahvecioglu, H., (1998), Mimarlıkta _maj: Mekansal _majın Olusumu, Doktora Tezi, I TÜ FenBilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kılığ, Arzu., (1986), “Kentsel Tasarımın Gelişimi ve Gelişmede Rol Alan Teorisyenler”, Y.Ü. Sosyal Bil. Ens. Şeh. Pl. L. Ü., 1985-86, Kentsel Tasarım Seminerleri

Konuk, Güzin., (1979), “Kentsel tasarımda Boyutlandırma Ölçüleri ve Ülkemiz için Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi”, M.S.Ü., Şeh. Böl., Doçentlik Tezi, İstanbul

Krier, R., (1979), Urban Spaces, Academic Editions, Londra.

Krier, R., (1984), “Typological and Morphological Elements of the Concept of Urban Space”, Architectural Design Profile: 18, Vol.49, No.1, Londra, 2-17.

Lynch, K., (1960), The Image of the City, The MIT Press, Cambridge MA.

Lynch, K., (1996), “Çevrenin İmgesi”, çev: İlknur Özdemir, Cogito “Kent ve Kültürü” özel sayısı, Yaz, s.153.

Mardin İl Yıllığı, Ankara, 1967

Mardinar Kent Çalışmaları, Mardin Belediyesi Fen işleri, 2001

Nural I., (2002), Mardin Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi Mardin’in Gelişme Sürecinde Koruma İmar Planlarının Önemi ve Eleştirel Analizleri, Ankara.

Nüvis., (2001), Mardin Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi Yaşam Biçimleri Araştırması, Ankara.

Okyay, İ., 1990, Mardin Koruma İmar Planı Analitik Etüdları

Öksüz, A.M., (2004), “Kentsel Dış Mekanlar (Kentsel Mekan)”, Aydemir, S., Aydemir, S., Beyazlı, S., D., Ökten, N., Öksüz, A.M., Sancar, C., Özyaba, M., Türk, A., Y., Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı, Akademi Kitabevi, Trabzon.

Önal, F., (1996), Yapı Adası İç Bosluklarının Kentsel Mekana Katılımına Yönelik Bir Model Önerisi, Doktora Tezi, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özbek, H.,(2004),”Gelenekselden Türeyen Çağdaş Mardin Konut Yerleşimi”, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ

Seyhan, E., (1999), “Mardin Evlerinde Mekan Kurgusu”,Yüksek Lisans Tezi, M.S.Ü.

Soygenis, S. Ve Soygenis, M. (2006), İstanbul Bir Kent Yorumu, Birsan Yayınevi, İstanbul.

Trancik, R., (1986), Finding Lost Space: Theories of Urban Design, John Wiley and Sons, New York.

Tükoğlu, K., (1994) Mardin Kenti İmar Planı Analitik Etüdları, Ankara

Velioğlu, S., 1994, Türk Mekan Kültürüne ait Örnekler ışığında Bazı Kavramlar ve Güncel Tasarıma Yansımaları, Mimarlık, Mimarlar Odası yayını, sayı:259, s:34, Ankara

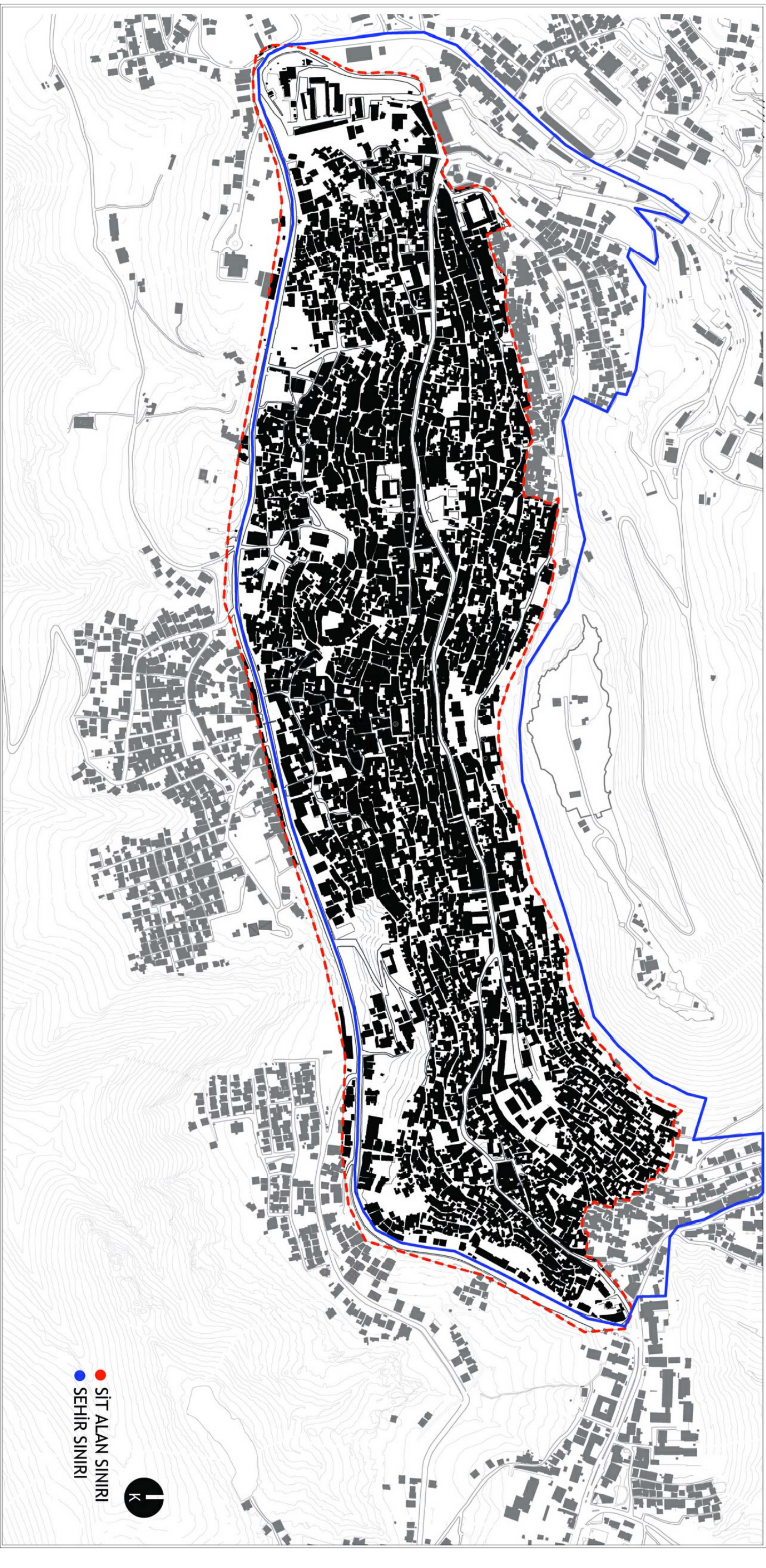
Yollu, D., (2006), “Mekan Organizasyonu ve Biçim Kavramlarının Tarihi Yarımada Örneğinde İncelenmesi”, yüksek lisans tezi, YTÜ

Yürekli, F., (1977), Çevre Görsel Değerlendirmesine İlişkin Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.

INTERNET KAYNAKLARI

- [1] Google Earth
- [2] <http://www.hukuki.net/forum/showthread.php?t=4935>
- [3] <http://www.arkitera.com/h32847-mardin-hep-gundemde.html>
- [4] <http://www.gazeteparc.com/h2513-50-milyarlik-mardin-evi-3-trilyona-cikti.html>
- [5] http://haberler.mardinimiz.com/haber_oku.asp?haber=609#
- [6] <http://www.arkitera.com.tr/h17739-mardin-e-arastirma-merkezi.html>
- [7] <http://www.cekulvakfi.org.tr/icerik/haftaninYazisi.asp?ID=66>
- [8] <http://www.nyc-architecture.com/MID/TimesSquare1919-vi.jpg>
- [9] <http://www.treehugger.com/20090226-times-square-before.jpg>
- [10] http://4.bp.blogspot.com/_OAh4Xl94vrU/Sln7sUxXqII/AAAAAAAAALio/lfQwGpdVEd0/s400/high+line+ganesvoort+st.jpg
- [11] <http://www.flickr.com/photos/paytonc/3829729260/sizes/m/>
- [12] <http://kutuphane.tbmm.gov.tr:8088/2001/200104066.pdf>
- [13] http://www.mmf.gazi.edu.tr/journal/2004_3/313-326.pdf
- [14] <http://www.jstor.org/pss/1523273>
- [15] http://www.neduet.edu.pk/Arch_2Jne/Arch11/JRAP-2004/JRAP%204/Isik.pdf
- [16] <http://www.imprescriptible.fr/rhac/>
- [17] http://lh5.ggpht.com/_7KMiv_yHojY/SP9tioantBI/AAAAAAAAAUM/fchMUYIEYI4IMG_5048.JPG

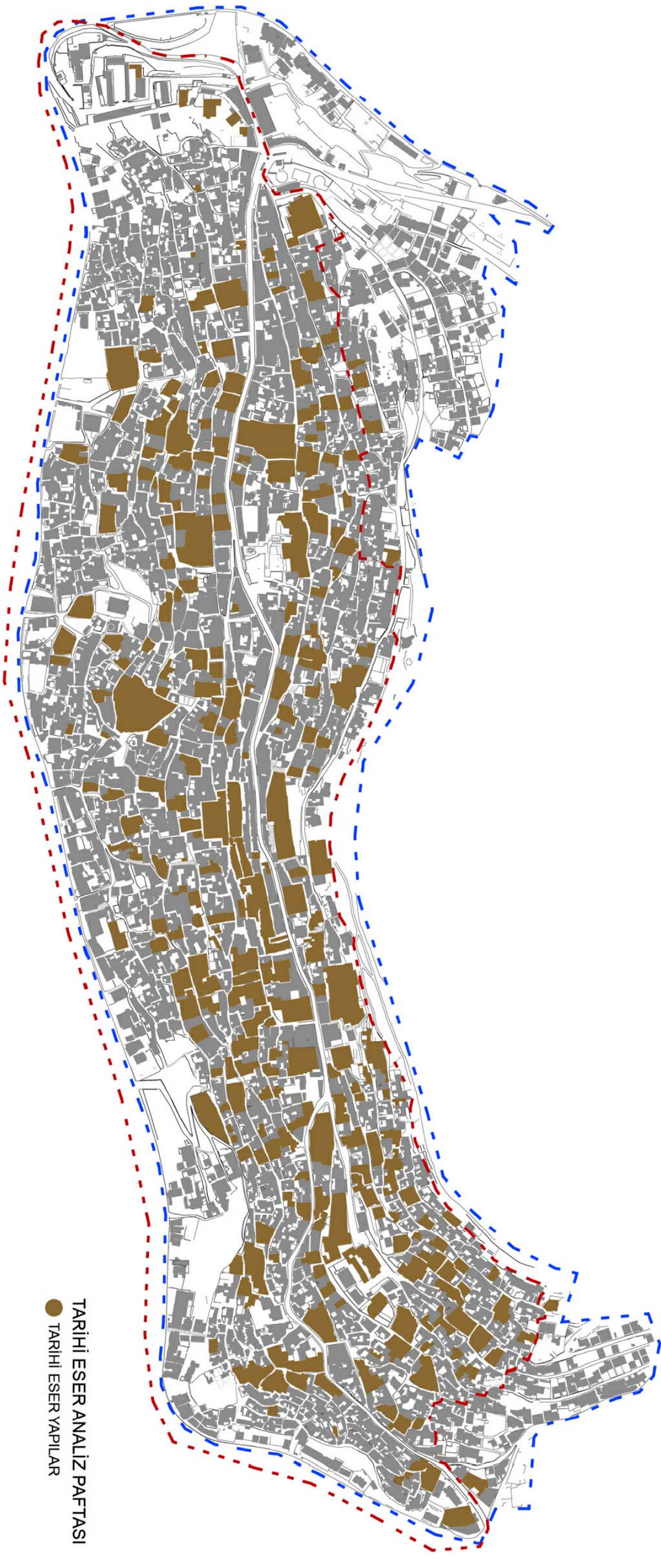
5. Mardin Kenti ve Sit alan Çalışmaları

Şekil 5.1 Mardin Kenti Sit Alanı (Kaynak:Mardin Belediyesi)

5.1 Eski Eserler

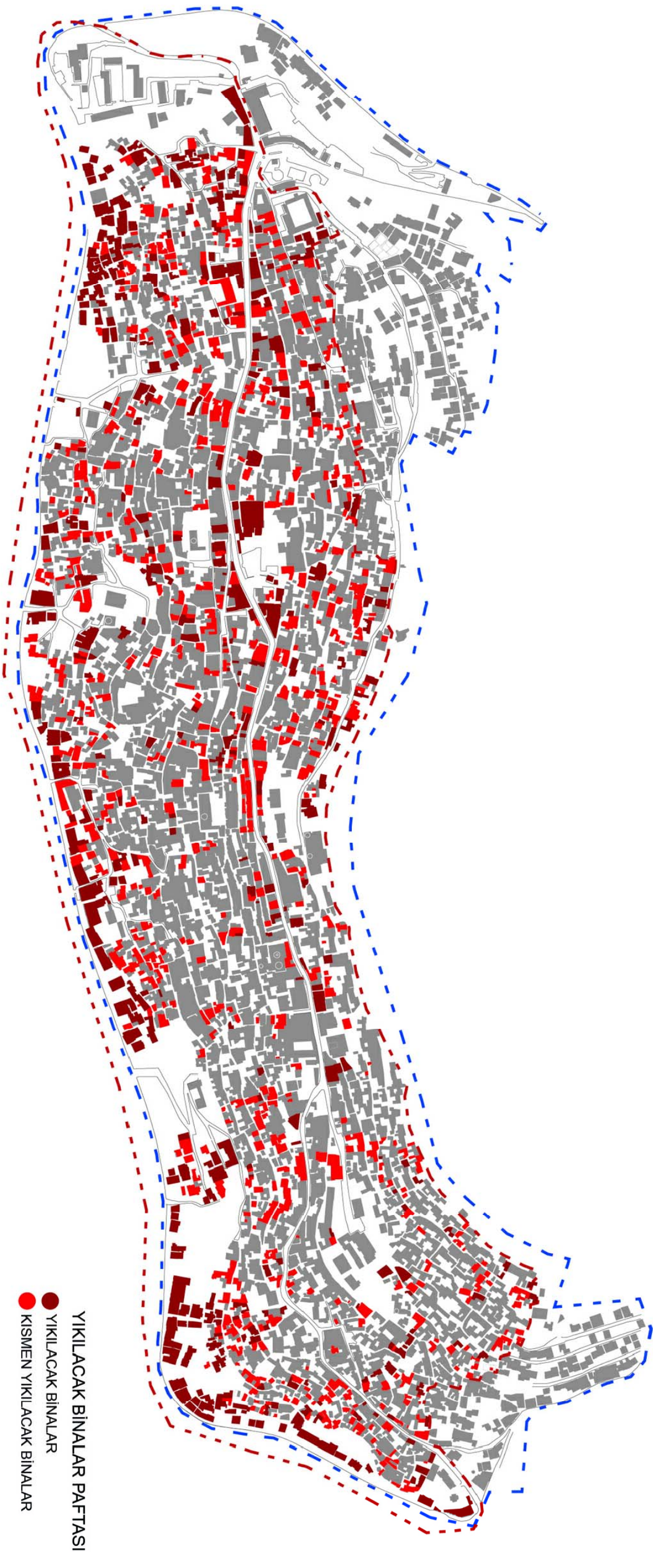
TARİHİ MARDİN KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ

Şekil 5.2 Eski Eser Paftası (Kaynak: TOKİ Kentsel Dönüşüm Projesi)

5.2 Yıkılacak Yapılar

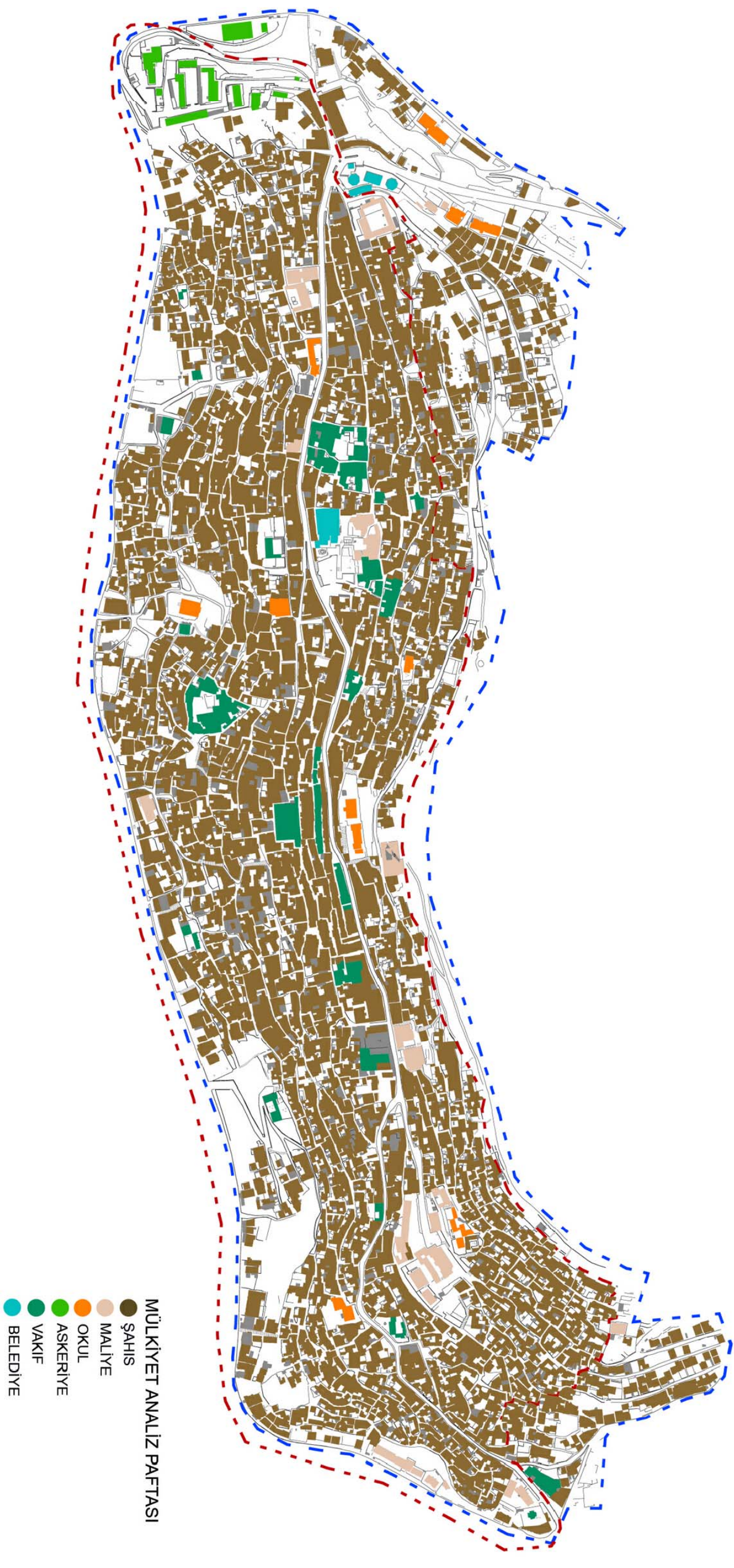
TARİHİ MARDİN KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ

Şekil 5.2 Yıkılacak Yapılar Paftası (Kaynak: TOKİ Kentsel Dönüşüm Projesi)

5.3 Mülkiyet Analizi

TARİHİ MARDİN KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ

Şekil 5.3 Mülkiyet Analiz Paftası (Kaynak:TOKİ Kentsel Dönüşüm Projesi)

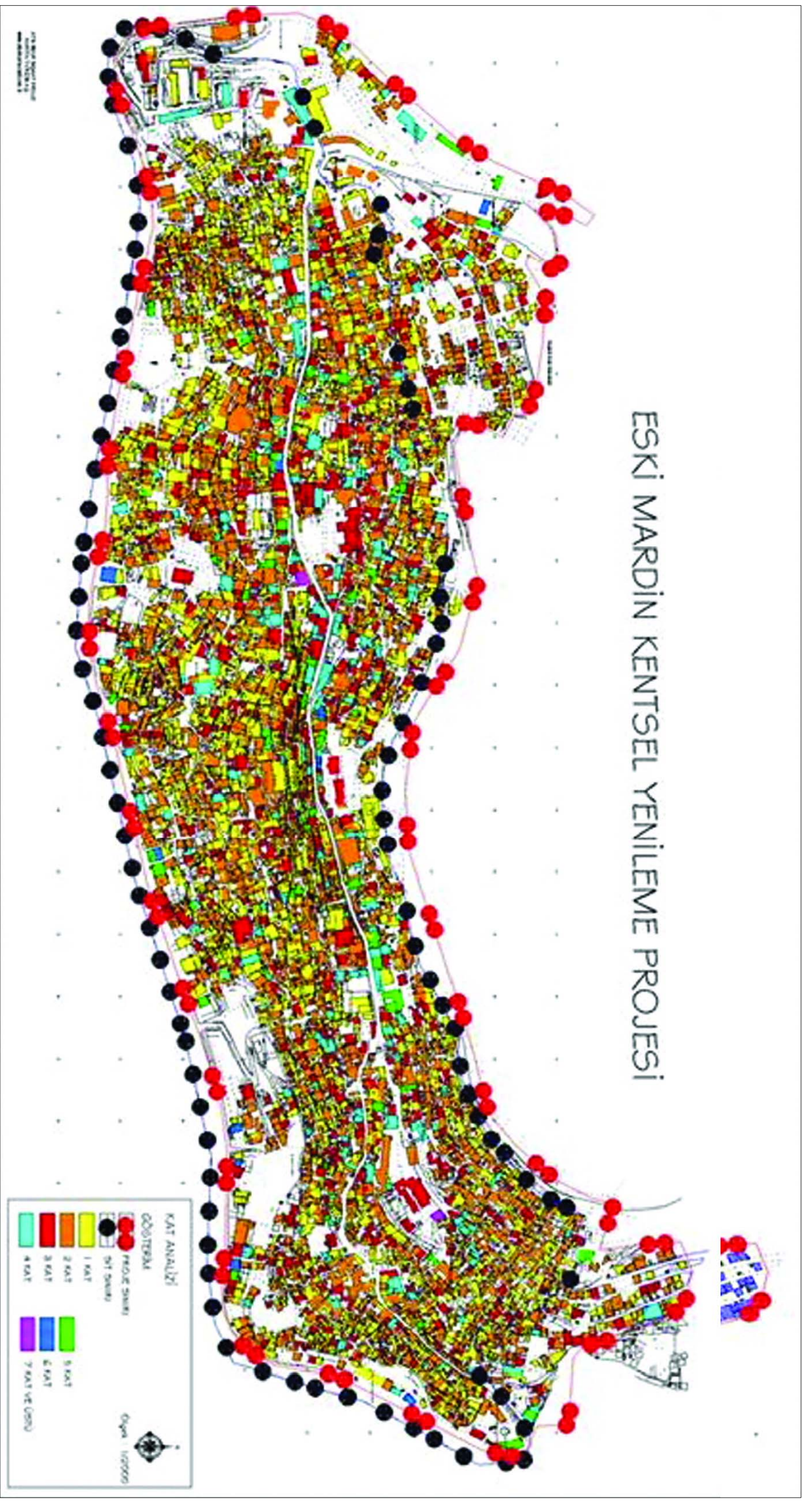
5.4 İşlev Analizi

TARİHİ MARDİN KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ

Şekil 5.4 İşlev Analiz Paftası (Kaynak:TOKİ Kentsel Dönüşüm Projesi)

5.6 Kat Analizi

Şekil 5.6 Kat Analiz Pafası (Kaynak: TOKİ Kentsel Dönüşüm Projesi)

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi	15.01.1984	
Doğum Yeri	Mardin-Midyat	
Lise	1998-2001	İstanbul Şehremini Lisesi
Lisans	2001-2005	Yıldız Teknik Üniversitesi-Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	2006-2009	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı-Mimari Tasarım Programı

Çalıştığı Kurumlar

2005-2007	Gadrchitecture – Mimar Gökhan Avcıoğlu
2007- Devam ediyor	Sistema Teknolojik Yapı – Mimar İhsan Kendirli

Ödüller

2009	Denizli Hükümet Konağı Mimari Projesi (Zafer Akdemir) - Mansiyon
2008	Küçükçekmece Kentsel Dönüşüm Proje Yarışması (Zafer Akdemir) – Mansiyon
2006	Çuhadaroğlu Deniz Otobüsü Terminal Tasarım Yarışması– 2.lık Ödülü
2005	Bolvadin Horan Park Düzenleme Yarışması – Mansiyon
2005	Prosteel Çelik Yapı Tasarım Yarışması – 3.lük Ödülü
2005	İzocam Yalıtım Yarışması – 2.lük Ödülü
2005	Sergileme Sistemleri Yarışması – 3.lük Ödülü
2004	Interior Design Awards (Alataş Architecture) Ofis Dalında – 1.lık Ödülü